

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228726

UNIVERSAL
LIBRARY

سرمایه خود

اعرابوں کے قاعدے

JHPC 1958

نمبر شمار	قاعدے	مشالیں
۱	مخلوط ہے دو چشمی لکھتی گئی +	قد صا
۲	توین نقطہ جو نقطہ کے درمیان ہے اُس پر اُلٹا جزم دیا ہے۔ اور جو آخر میں ہے۔ اُس میں نقطہ نہیں دیا +	رائد جاں +
۳	یاسے مفروضہ جو نقطہ کے آخر ہے۔ دو دائرے کی لکھتی گئی ہے +	کشتی
۴	یاسے مفروضہ کے سوا باقی سب بے لکھتی لکھتی گئیں +	بے۔ گے۔ جاے۔ اوئے +
۵	جو واؤ بولی نہیں جاتی۔ اُس کے نیچے بڑی لکیر ہے +	خورد۔ خویش +
۶	حرف مفتوح پر عربی تہ لکھا ہے۔ جہاں واؤ یا یے کے مفروضہ اور جنوں ہونے کا شبہ پڑتا ہے + بے	ہمالیہ۔ زیور۔ غور۔ سیر +

۱۰ باقی قاعدے اخیر کے صفحے پر دیکھو +

فهرست مضامین

مضمون	نمبر صفحه
انتخابات فارسی در گفتگو یورمیه	۱ تا ۲۳
صحبت عرویشی و قوی	۱
تاخوشی و بیماری	۸
غسل	۱۲
لباس پوشی	۱۴
حوادث و استخبار	۲۳
احتمال و شک	۲۴
تعجب	۲۴
تضدین و انکار	۲۵
عصه و اندوه	۲۵
مشورت	۲۶
آداب مصاحبت اهل ایران	۲۸
حُسن و خوبیدن	۳۰
متفق گفتگو	۳۳
بازی اطفال	۳۵
شکار	۳۸
تغییر مکان	۴۰
مناجات تاریخ ملک صاحب	۴۲ تا ۱۰۰
زیر احوال نادر شاه	۴۲
انتخابات اخلاق جلالی	۱۰۱ تا ۱۲۸
لازم دوم در تدبیر منزل	۱۰۱
لئے چهارم در سیاست اولاد	۱۰۱
لئے پنجم در رعایت حقوق پدران و مادران	۱۱۲
لئے ششم در سیاست خدم	۱۱۵

مضمون

نمبر صفحہ

۱۱۹	مغرب در بعضے لواحق . . . . .
۱۱۹	سنت اوسے در وصایا کے افلاطون . . . . .
۱۲۲	سنت دوم در وصایا کے ارشطاطیس . . . . .
۱۲۸	تذکرہ مصنف
۱۵۳ تا ۱۲۹	منتخبات و فتاویٰ میرزا غائب - و فتاویٰ { میرزا قتیل و انشائے بہار عجم
۱۹۲ تا ۱۵۷	منتخبات سکندر نامہ . . . . .
۱۵۷	خراج خواستین دارا از اسکندر و جواب دارا او
۱۵۹	ترتیب کردن اسکندر لشکر را بہ حزب دارا
۱۶۳	راے زدن دارا در کار اسکندر با خاصان خویش
۱۷۰	نامہ دارا بہ اسکندر بہ تنہد و عتاب . . . . .
۱۷۷	جواب نامہ دارا از اسکندر . . . . .
۱۷۸	مصاف کردن دارا با اسکندر در موصل . . . . .
۱۸۳	پیروزی یافقین اسکندر بر دارا و کشتہ شدن دارا
۱۹۳	تذکرہ شیخ نظامی عجوبی مصنف سکندر نامہ
۲۳۲ تا ۱۹۵	منتخبات شاہنامہ . . . . .
۱۹۵	پرسیدن شہراب نام و نشان سزداران { رایران از یاججر
۲۰۲	یافتن شہراب بر خیمہ کاؤس و بر کردن یحما
۲۰۵	نبرد مرستم با شہراب
۲۱۲	کشتی سیرین مرستم و شہراب و رمائی { یافتن مرستم از او بہ چارہ
۲۱۷	کشتہ شدن شہراب بدست مرستم . . . . .
۲۲۲	نوشدارو خواستن مرستم از کاؤس برائے { شہراب و ندادن او آل را
۲۲۳	زاری کردن مرستم بر شہراب و بزدن تابوتش { بہ زابلستان نزد زال و روداہ
۲۲۹	آگہی یافتن مادر شہراب از کشتہ شدنش
۲۳۲	تذکرہ فردوسی مصنف شاہنامہ . . . . .

۸۹۱۵۵۰۸
تَب

منتخبات فارسی در گفتگو بے یومیہ

صُحبتِ خویشی و قومی

رساند +
آقا نو رُوز - بگویش
کہ انشاء اللہ فردا حاضر
خدمت مے شوم +
مہر جان - او حالا میخواید
عرض کند +
آقا نو رُوز - آخر او بمن
چہ مے خواهد بگوید ؟
مہر جان - منے داغم چہ

مہر جان - آقا! خیلے
عجب است - کہ امروز شما
تشریف آوردید !
مہر جان - بندہ خیلے
مُشتاق زیارت بودم +
آقا نو رُوز - نسبت بمن
چہ خدمت مے است ؟
مہر جان - خواہر من
مے خواهد سخن واجبی بعرض

مے خواہد بگوید +
آقا تو روزِ خیر! بعد
از عصر برائے گفتگو شرفیاب
خواہم شد +

مہر جان - او خودش
رایتجا آمدہ است +

تو روز - اے مزدِ خدا!
خیلے زنجی کزدی - بمن پیشتر
چرا خبر ندادی - کہ من از
بازار یک چیز خوبے بہمت
او تحفہ بیاورم - پلو و قہوہ
بہزم +

مہر جان - ایں زحمتها
لازم نیست - او مے خواہد
سخنے بشما بگوید و برگزیدہ
تو روز - خیر - بگو در کجاست؟
مہر جان - در حیاط نشسته
باشو گلے شما حرف مے زند +
تو روز - برو - صداش کن +
مہر جان - صونا - صونا ہوئے!

صونا - بے آغا! چہ میفرمائید؟
مہر جان - کلثوم نہ را
بگو - کہ رایتجا بیاید +
صونا - در کجا؟
مہر جان - در اطاق
تو روز آقا +

صونا - خانم! مہر جان آغا
شما را در اطاق تو روز آقا
صدا مے زند +
کلثوم نہ - سلام علیکم
آقا!

تو روز - و علیک السلام
خواہر! خوش آمدی - رہیا
رہنیشیں - قدم بر چشتم -
چہ طور تشریف آوردی؟
چہ باعث زحمت شد +
کلثوم نہ - پارہ حزہا
داشتم - بگویم؟

تو روز - بفرمائید - من ہم
میل بشنیدن حرف شما دارم +

لہ حیاط - آہگن - جو گھر کے سامنے نشست و برخاست
کے لئے چار دیواری کھینچ کر بنائی ہوئی ہے +
لہ سوگلی - محبوبہ +

فُلانی بہ من چُنیں و چُنال
گفتہ است +

تو روز - آہستہ چرا
مے گوئی - بلند بگو - گوشم
قدرے سنگین است +

کلثوم نہ - من آہستہ
بایں رحمت حرف مے زخم -
مبادا پُشت دیوار کسے گوش
گند و حرف مرا بشنود -

پیش پسر شما نقل پُند +
تو روز - نہ خیر - کسے
نئے شنود - تو مطلب را
بے مضائقہ بمن آشکار کن +

کلثوم نہ - من خیلے
ازیں مے ترسم - کہ پسر
شما یواشکی لے بیاید - و حرف
مرا گوش بدید +

تو روز - خواہر! حرف ول لے
مزن - وقت مے گزرد - مرا
از مقصدت تھالی کن +

کلثوم نہ - کار وارجی
دارم - در خلوت خواہم گفت +
تو روز - اینجا بیچ بیگانہ
نیست - شما آشکارا حرف
برنید +

کلثوم نہ - پیش روے
مردم نے تو انم بگویم +
تو روز - در گوش من
بگوئید +

کلثوم نہ - سرگوشی در
مجلس خوب نیست +
تو روز - بیا - پشتو رنشتہ
حرف برنیم +

کلثوم نہ - خیلے مناسب
است +

تو روز - حالا بگو - مطلب
شما چہ چیز است ؟

کلثوم نہ - حرفے کہ من
مے گویم - باید کہ آں را پیش
ایں و آں بروز نہرہید کہ

لے یواشکی اور یواش بمعنی آہستہ +
لے حرف ول - ادھر ادھر کی باتیں مشرک باتیں - قابی ترک باتیں +
لے حالی کردن - آگاہ کرنا - خبر دار کرنا - جتانہ +

کٹھوم نمہ۔ من شنبیدہ ام
کہ پسر شما ارادہ زن گرفتن
دارو یا نہ ؟
نوروز چہ ندارد ؟ انشاء اللہ
بعد از یک سال عروہ و سیکش
را تدارک دے گنیم +

کٹھوم نمہ۔ تو مثل کبک
چشت را عروہ ہم گزاشتہ
تیک و بدت را نے بینی۔
و ہنچو مے دانی۔ کہ مذوم
ہم نے رہیند +

نوروز۔ ایں حرفما را از
نجا مے گوئی ؟

کٹھوم نمہ۔ آہا ویشہ پسر
شما تو بہ راہ یا یکے از قرأتہا
عزیدہ نکرده انت ؟ و قراوال
او را تمام شب دستاق لے
نکرده اند۔ کہ تا وہ تو مان
از شما جریہ نگر فتنہ اند ؟
او را ول نکرده اند +

کٹھوم نمہ۔ مظلم این است۔
کہ پسر شما ارادہ زن گرفتن
دارو یا نہ ؟

نوروز چہ ندارد ؟ انشاء اللہ
بعد از یک سال عروہ و سیکش
را تدارک دے گنیم +

کٹھوم نمہ۔ اوف ! تا
یک سال کہ انتظار خواہد
کشید ؟

نوروز۔ خواہرا چہ میگوئی ؟
در یک چشم بہم زدن سال
مے گزرد +

کٹھوم نمہ۔ اگر تا یک
ماہ شما تدارک نکنید۔ من
و خیر خود را بہ پسر وارد عہ باشتی
نامزد مے شوم +

نوروز۔ ز کہہ ہرانیچہ حرفما
انت۔ کہ مے زنی ؟ از سخت
زیر پا بیم لرزید +

لے قراول۔ چوکیدار۔ پتھرہ دار +
لے دستاق۔ زیر جہاست۔ حوالت۔ جہل۔ قید خانہ۔ قید +
لے تو مان۔ راہران کا ایک جلائی سکتہ ہے۔ جس کی قیمت
بندر لعل کے ہوتی ہے +

بجز اینکه شما پیدا کنید و
او در بازو دیگر از دستش
چہ بر مے آید +

نوروز - خیر او بیچ کاره
نیست - بہ رینم تو نامزدش
را چہ طور بدیگرے میدہی -
داروغہ باشی کیست کہ پاتوے
کفیش مار کند +

کشتوم نمہ - مے دہم -
بہ رینم شما با من چہ کار
خواہید کرد - حالا مے روم
حرف شما را بہ او حالی
مے کنم +

نوروز - نہ خواہر! ما تو کرتیم -
چاکرتیم - بندہ تو ایم - سلام
تو ایم - ایس حرفها را بر
زباں میار - ایس کارا از تو
شارستہ نیست +

کشتوم نمہ - شما نہ توکر

نوروز - بزرگ خود ماں
مبادا شہرت بدہی کہ چشیں
و چشیاں شد است +

کشتوم نمہ - مرا چہ
ضرور است کہ راز شما را
شہرت بدہم - مردم شہر نمہ
خود مے دانند - کہ بچہ
نوروز آقا بچو شدہ است +
نوروز - زنکہ! معلوم

مے شود کہ تو از حرف
کسے از راہ رفتہ عقل ترا
کسے نزدیکہ است +

کشتوم نمہ - بلے - من
ہم مے دہم کہ شما خودناں
او را بچو مارلہ کردہ آید +
نوروز - من چہ کور
او را مار کردہ ام ؟

کشتوم نمہ - شما او را
نہ علم آموختید نہ معرفت -

لہ مار - دلیر - دیوانہ - مٹہ زور - سر چڑھایا ہوا - شہر
بے قرار +

لہ پیدا کردن - کائی - یعنی تم کھاؤ اور وہ مار دے - اور
تھاری کائی اڑائے +

نور چشم شما نے کُنم +
نور روز - برو - اگر نے کُنی
نہ کُن - ماہم خیلے شنیدہ ایم
کہ دخترت رو واز پیش روی

نامحرم مے نشیند +
کلتوم نمہ - حالا کہ پہنچو
است - لائق نور چشم خود
دختر دیگرے را پیدا بنید -
دخترے کہ رو واز پیش این
و آں بنشیند - لائق نور چشم
شما نیست +

نور روز - مہر جان آغا!
شما پیش بیاید - و کلتوم نمہ
را بفہمائید - کہ از ما آزرده
نشود +

مہر جان - او از شما
آزرده نبود - شما خود از
سخنهای ناسزا او را آزرده
کردید +

نور روز - من کے بہ او

من باشید نہ چاکہ من - شما
برادر من باشید - اما پسر
خود را بگوئید کہ از من خیال
مفت بروں برود +

نور روز - حالا میں حرفہارا
کنار بگذار - بگو کہ تدارک
عروسیں را کے مے وہی؟
کلتوم نمہ - تدارک
عروسیے کہ؟

نور روز - عروسیے دخترہات +
کلتوم نمہ - من ہرگز
دست دخترہ خود بہ دست
پہنچو پسر سر خود بالا برآمدہ
نے دہم +

نور روز - نہ خواہر! تو
او را بجان من بہ فرزندی
قبول کن - او ہمیشہ غلام
تو خواہد بود +

کلتوم نمہ - من ہرگز
عروسیے دخترہ ام را با

لہ بیروں رفتن کے معنی اہل ایران کے محاورے میں
باز رہنے کے ہیں +

لہ سر خود بالا برآمدہ - مشتر بے مہار +

سُخْنِ ناسزا گُفتہ ام۔ اگر بر فرض
سُخْنِ نا واجب از زبَانِ
من بر آمدہ باشد۔ عفو
فرمائید +

مہر جان۔ ما صاحب
دُختریم۔ ما چہ حد داریم۔
کہ با شما سر برداریم۔
مگر از شما ہم پہنچو حرفها
سزاوار نیست +

تُو رُو ز۔ خیر! ایں حرفها
را بگزارید۔ مطلب من
اینست۔ حالا کہ بخانہ تاں
مے روید۔ ایں سُخْنِها را
بیش دُخترہ برُو ز نیدہید و
از طرفِ پسر من ایں انگشت
در انگشتش بکنید +

مہر جان۔ ما نامِ پسر
شما را پیش او بر زباں
نہ تو انیمِ بیاریم۔ وقتے کہ
کسے نامِ تُو رُ چشتمِ شما
بیش او مے برد۔ خیلے بدش

مے آید +

تُو رُو ز۔ مگر او ازیں
قربت راضی نیست؟
مہر جان۔ او پیشتر
ازیں قربت لُحاشا مے کرد۔
من کہ بہ زور ایں کار
را بہ گزردنش بستم +
تُو رُو ز۔ اے وائے! چہ
چارہ گنیم؟

مہر جان۔ آغا! حالا
تدارکِ عروسی را جلد
باید کرد +

کُٹُومِ ننہ۔ اے وائے!
صدائے پایے بیگانہ مے آید +
تُو رُو ز۔ چرا مے ترمسی؟
بیچ بیگانہ نئے تواند کہ اینجا
پا بگزارد +

کُٹُومِ ننہ۔ آخر ایں
کیست۔ کہ سرش را تو کردہ
یک راست بسمتِ اُطّاقِ ما
مے آید +

بہر جان۔ اگر تڑا دیدیش
خوش نے آید۔ پرو۔ در پس
آں لنگہ در قائم شوئے +

صحبتِ ناخوشی و بیماری

شیخ حسن۔ سلام علیکم
سید جان !

سید جان۔ و علیک السلام
شیخ! مزاج شریف پہ طور
است؟ امروز قد سے ناخوش
بہ نظر مے آید۔ رنگ رویت
چرا پریدہ است؟

شیخ حسن۔ آقا! سرم
خیلے درد مے کند +

سید جان۔ نصیب دشمن!
از کس؟

شیخ حسن۔ شیخ کہ از
رشتہ خواب برا خاستم۔ دیدم

نو روز۔ مگر تو
نے رشنا سیش؟
کلثوم ننه۔ من
نے رشنا سمش +

نو روز۔ چرانے رشنا سیش؟
خیلے خوب مے رشنا سیش +
کلثوم ننه۔ آخر بفرماید۔
کہ ایس رکبت۔ کہ، پتجو
سرزدہ پیش ما مے آید؟
نو روز۔ ایس ہاں نامزد
دخترت است +

کلثوم ننه۔ اے وائے!
چہ خاک بر سر کتم۔ کجا بروم؟
بہر جان۔ گھر تو او را
نے خواہی بہ رہی؟

کلثوم ننه۔ خیلے بدم
مے آید۔ کہ رویش را بہ بینم۔
وقتے کہ من رویش را بہ بینم
زہرہ ترک مے شوم +

۱۔ سرزدہ۔ بے تھاشا۔ بے کھٹکے۔ بے روک ٹوک +

۲۔ زہرہ ترک مے شوم۔ یعنی میرا دل پھٹتا ہے +

۳۔ قائم شدن۔ کھڑا ہونا اور قائم کردن۔ کھڑا کرنا +

ہم پارا تو مے کشی ۳۰ +
 شیخ حسن - بشکہ تکان
 خوردم قلم پایم زخم خوردہ
 لہ لہ زندہ است ۴

سید جان - بے - ہمیں
 سبب است کہ امروز تو ہنچو
 مے لگی +

شیخ حسن - کف پایم ہم
 زخم خوردہ است +

سید جان - بہ دکتور
 چرا رُجوع نکردی ؟

شیخ حسن - پیش شکستہ بند
 رقوم - شکستہ ما را تخته بند

کزدہ است +
 سید جان - معلوم میشود -

کہ شما از علاج دکتور مے نرسیدہ

کہ سرم دزد مے کند +
 سید جان - باعث
 ناخوشی چه بودہ ؟

شیخ حسن - ویزور بین
 راہ سرم گنج لہ خوردہ پایم
 ہم بیچیدہ زمیں لہ خوردم -
 شب تب کردم +

سید جان - جاے کہ
 ضرب نرسیدہ ؟

شیخ حسن - پشت و مانم
 ضرب خوردہ وزم کردہ است +

سید جان - دشت خود
 را چرا دراز نئے گئی ؟

شیخ حسن - مایہ پیر بازوم
 ہم دزد مے کند +

سید جان - در راہ رفتن

لہ سرگچی - سر کا پھرنا - دوراں سر - مرض ددار - سر
 کا چکنا +

لہ زمین خوردن - گر پڑنا +
 لہ پارا تو کشیدن - لنگڑا کر چلنا - ہنکے ہنکے پاؤں ڈالنا +

لہ شدن - گوشت کا ضرب کھا کر نرم ہو جانا - پس جانا +
 لہ دکتور ڈاکٹر کا مفرس ہے +

لہ شکستہ بند - محتاج +

شیخ حسن - مزدان پند از
 علاج دکنور خیلے مے تڑسند +
 سپید جان - آخر چرا؟
 شیخ حسن - محض بے عقلی +
 سپید جان - نفی کہ بندہ
 در علاج دکنور دیدہ ام در
 علاج اطبا کتر دیدہ ام +
 شیخ حسن - بے - دوائے
 شاں اندک و نفیض بسیار است +
 سپید جان - بندہ خیلے
 معتقد علاج دکنور ہستم +
 شیخ حسن - من ہم برائے
 خود از دکنور دوا گرفتہ ام +
 سپید جان - بخورید -
 بخواست خدا نفع مے دید +
 شیخ حسن - انشاء اللہ +
 خیر است؟ شما ہم را بروز
 شرف مے گنید +
 سپید جان - شب سترکہ
 خوردہ بودم - نزلہ در گلویم
 زور آوردہ انست - شرف
 مے گنم +
 شیخ حسن - مگر شما پڑہیز

نے گنید؟
 سپید جان - آدم تا کے
 پڑہیز کند - از پڑہیز کردن
 جاغم بہ تنگ آمدہ است +
 شیخ حسن - چند روز
 دیگر ہم پڑہیز را بر خود
 گوارا یکنید - وقتیکہ بہ کلی
 صحت حاصل شد - دیگر
 حاجت پڑہیز نیست +
 سپید جان - خیر باشد !
 از چند روز رفیق شما را
 با شما نے بینم +
 شیخ حسن - یک ماہ
 مے گزرد کہ از بام سرا
 گاہ ہائیں افتادہ بازویش
 در رفتہ حالت ناخوشی پیدا
 کردہ بستر شدہ است +
 سپید جان - حالا احوالش
 چہ طور است؟
 شیخ حسن - احوالش
 بہ ہم خوردہ روز بروز بدتر
 است +
 سپید جان - آیا امید

زیست ہشت؟

شیخ حسن - خیر! وِماعش
تین کشیدہ است۔ چشمہایش
بالا اُفتادہ است۔ ٹوپہایش
ہم گود اُفتادہ است۔
زبانہ تا حَقّہ نَافِش خُشکِیدہ
است۔ ہر لَظہ دِلش کلافہ
مے شود +

سید جان - بیمار داریش
را کہ مے کند؟

شیخ حسن - پدر و مادرش
مے کنند؟

سید جان - شما ہم گاہے
بہ عیادت او مے روید؟

شیخ حسن - بندہ اُمشب
سر بالین او رُفتہ بُودم +
سید جان - میگوئید۔ برادر
زنش ریز تب کرد است +
شیخ حسن - بلے +
سید جان - تب توبہ است
یا ہر روزہ؟

شیخ حسن - ہر روزہ +
سید جان - گاہے عرق
ہم مے کند۔ یا خیر؟

شیخ حسن - دیروز خجلے
عرق کردہ بُود +

سید جان - حالانکہ کنہ اش
رہد ہمید +

لہ وِماعش تین کشیدہ۔ یعنی اُس کی ناک سُت گئی ہے +
تین چشمہایش بالا اُفتادہ۔ یعنی اُس کی آنکھیں چھت سے
لگ گئی ہیں +

تہ ٹوپہایش گود اُفتادہ۔ اُس کے مُنہسارے پٹخ گئے
ہیں +

تہ دِلش کلافہ شدہ است۔ اُس کا دل ہر وقت مثلاًتا
ہے +

تہ کنہ کنہ۔ گوئیں۔ سفلونا بازک جو دیسی کونین کے
درخت کی پمّال کا سفوف ہے۔ یہ لفظ انگریزی کونین
(Quinine) سے مُفویں ہے +

سید حسن - خدا حافظ !
 شیخ حسن - خدا شما را
 بہ سلامت بدارد !

صحبۂ غسل

میر جعفر - آقا قنبر !
 آقا قنبر - بے آقا +
 میر جعفر - دلاک سے را صدا
 بزن کہ سرم را بتراشدہ
 آقا قنبر - از صبح بچہ کریم
 را در عقبش فرستادہ ام +
 کریم - آقا ! او خودش از
 صبح حاضر شدہ است +
 میر جعفر - کجا ست ؟
 کریم - پائیں در حیات
 نشستہ است +
 میر جعفر - اورا بگو - بالا بیاید +
 آقا قنبر - شما خود تان
 پائیں بروید +

شیخ حسن - بے خوردہ است -
 حالا قدرے بہتر شدہ است -
 مگر بنور بہ کئی صحت نیافتہ +
 سید جان - خدا شفا دہد !
 عجب مزد سر زندہ است !
 شیخ حسن - تو را امروز
 در حرف زدن خیلہ دہن
 را کج مے کنی +
 سید جان - بے - گوشت
 پائے دندانم ورم کردہ است +
 شیخ حسن - دنت از دنگشا
 چرا بیروں نئے کنی +
 سید جان - دشتایم از
 سرما تیز کیدہ است +
 شیخ حسن - امروز خیلہ
 چڑت مے زنی +
 سید جان - تمام شب
 بیدار بودہ ام +
 شیخ حسن - بہ امان خدا !
 بروید - ساعتہ خواب بکنید +

۱۔ سر زندہ - بکاش - ہنس مکہ - زندہ دل آدمی +
 ۲۔ چڑت زدن - بینک لینا - اوجھننا +
 ۳۔ دلاک - تمامی - تالی - تمام +
 ۴۔ عقب فرستادن اور عقب رفتن بمعنی بلانا +

مزموم پذیرناں خدا پیا مژدوش۔
سبیل را مے تراشید۔ و عجب
ریش بلندے داشت۔ شما بہ
عکس او چو نہ را مے تراشید
و سیلما را مے گزارید +
میر جعفر۔ مودک! تو اظہار
معرفت را کنار بگذار۔ و کار
خودت را بکن +

استاد سلمانی۔ شنبہ ام
کہ پسر عموی تہاں سید رضا
چاہ را مے تراشد۔ و دو طرف
صورت را ریش میزد۔ و تقلید

میر جعفر۔ من کنگ بستہ۔
رخت کندہ۔ تخت نشسته ام +
آقا قنبر۔ مگر شما ارادہ
بدن شوی دارید؟

میر جعفر۔ بے۔ دلاک را
پیش من بفرست۔ و خودت
آب گرم بکن +

استاد سلمانی۔ سلام علیک
آقا!

میر جعفر۔ پیش پیا استاد
سلمانی! چو نہ مرا بتراش +
استاد سلمانی۔ آقا سے

لہ کنگ۔ کھیس۔ تہ بند۔ کنگی +
لہ رخت کندہ۔ کپڑے اُتار کر +
لہ تخت۔ ننگا۔ برہمنہ +

استاد سلمانی۔ اہل ایران اکثر حجاموں کو اس لقب سے بلاتے
ہیں۔ جس طرح سے کہ ہندوستان میں حجام کو عبدیہ کہتے ہیں۔
اہل ولایت استاد کہتے ہیں۔ اور سلمانی اُن کو اس لئے کہتے ہیں۔
کہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ جو ایک جلیل القدر صحابی
اور حضرت علی رضی اللہ عنہ کے بڑے بچے دوست تھے۔ اکثر
پسر موندھا کرتے تھے۔ اس لئے حجام لوگ اپنے گروہ کو اُن
کی طرف منسوب کر کے سلمانی کہلاتے ہیں +

ہ چو نہ۔ ٹھڈی۔ در اصل چاہ کہے۔ اہل ایران تغیر
لجہ سے چو نہ بولتے ہیں +

لہ چاہ تراشیدن۔ کھوڑی منڈانا +
لہ کل مجھے رکھنا +

اہل فتنہ در مے آرد +
 میر جعفر - عجب مزدک
 ہرزہ گوے ہشتی - ترا بارہا
 چہ کار؟ مزد خدا! حرفِ مُفت
 مزن - چاہ ام را تراش +
 استاد سلمانی - آہ! عموے
 شما خدا جنت نصیبش کند - چہ
 خوب ریش تو پے میداشت!
 میر جعفر - اگر چو نہ ام
 را مے تراشی - تراش - و گرنہ
 ربو عقبِ کارت +
 استاد سلمانی برادرِ بزرگ
 شما را چہ شدہ است کہ ریش
 را موز چہ پے مے زند؟
 میر جعفر - اُخ! چہ قدر
 چک و چو نہ مُفت میزنی! گفت
 حرفِ ولّ مزن - ہرزہ گوئی
 مَن - تیغ را بگیری - و ریشم

را تراش؟ +
 استاد سلمانی - آقا! اخو
 ہمین است کہ ریش یک قبضہ
 و دو انگشت باشد +
 میر جعفر - مزدک! اگر کسے
 ریش دارد یا ندارد - بہ تو چہ؟
 تو بجمتِ سر تراشیدن آمدہ
 یا از برائے وعظ گفتن؟
 استاد سلمانی - میخواہم کہ
 ہم سر شما را تراشم و ہم
 از مسائلِ فقہ شما را حالی کنم -
 کہ ریش را بلند باید داشت -
 و آنخورا را کوتاہ +
 میر جعفر - اے پدر سوختہ!
 کار واجب دام - وقت میگذرد -
 تو چاہ ام را تراش - ازیں
 حرفها بیفت - و گرنہ صد تا
 کترہ برایت مے شمارم +

۱۰ حرفِ مُفت - بیہودہ بات +
 ۱۱ ریش تو پے - گنجان یا گھنی - گول - مخربانی ڈاڑھی +
 ۱۲ ریش موز چہ پے - خشتخاشی ڈاڑھی +
 ۱۳ چک و چو نہ زدن - بک بک کرنا +
 ۱۴ حرفِ ولّ - بیہودہ بات +
 ۱۵ ہرزہ گوئی کردن - مُفت کی بھواس کرنا +
 ۱۶ کترہ - دُشنام - گالی گلوچ +

گٹیک از در بیروں پکند +
 آقا قنبر - مزدک! شما عجب
 عادت کروہ اید - بزیاد گفتن و
 اظهار معرفت نمودن - پاشو - برو
 کہ بیک سبیل ترا ادب مے گم +
 استاد سلمان - بہ بخشید -
 بشما زحمت دادم - من را بس
 مسئلہ را از علمائے معتبر
 شنیدہ ام کہ ریش تراشیدن
 گناہ ہے بزرگ است +
 آقا قنبر - لگدہ بر پشتش
 زدہ - برو - گم شو +
 استاد سلمان - من خودم
 میروم - تو چرا لگد مے زنی؟
 آقا قنبر - خفہ شو - اگر
 ایں بار حرف بزنی - سرت را

استاد سلمان - آقا! از
 حرف من چرا جرہ مے آئی؟
 من احکام شریعت را بہ شما
 عرض میکنم - کہ ریش تراشیدن
 بالمرہ جائز نیست +
 میر جعفر - نفست را بگیر -
 اگر ایں بار ہم جلوہ حرف را
 بکشی - پنجو مشت بر کتہ ات
 بزنم کہ معرفت از لولہ دماغ
 سرا زیر شود +
 استاد سلمان - آقا! من
 چہ کردم کہ سر من داد میزنی؟
 تو خودت مے دانی - کہ ریش
 تراشیدن کار مزدم اتواط است +
 میر جعفر - آقا قنبر!
 فرمایش را بگو کہ ایں خر را بضر

- ۱۰ جر شدن - کھسیانا ہونا +
 ۱۱ جلوہ حرف کشیدن - خاموش نہ رہنا +
 ۱۲ لولہ دماغ - ناک کی کوٹھی +
 ۱۳ داد زدن - چلانا +
 ۱۴ اتواط - لپے - بد معاش - لفنگے +
 ۱۵ فرمایش - چوب دار +
 ۱۶ گٹیک - سوٹا - لاکھی - ہنٹر - ڈنڈا +
 ۱۷ لگد - لات +
 ۱۸ خفہ شو - چپ رہ +

میر جعفر کو کینا کجا ست؟
 تا سر آید رفت زہر آب زہر
 طہارت کنم +
 آقا قنبر آیا شما امروز
 کیسہ و مشتال غے کنید؟
 میر جعفر حالا مجال سر
 کیسہ و مشتال مال ندارم +
 آقا قنبر بیچ دین شیر
 آب گرم خراب شدہ است +
 میر جعفر چرا؟ چہ
 شدہ است؟
 آقا قنبر چونکہ بیچ شدہ
 ہنس از مس سائمتہ اند
 رنگہ گرفتہ ہستہ شدہ است +

تو سے مشابہت ہے تپا نم لہ +
 اشتاد سلما نی (زہر لب
 گندہ کنال) - من از تو ہے
 نصیحت حرفے گفتم ام - بابا !
 رہش را منراش درو کہ مشت
 و ملک سخن مرا پشت گوش
 انداخت +
 آقا قنبر آقا ! آب سرد
 شدہ است +
 میر جعفر راس از صبح
 تا بحال نگذاشتہ بر سرم
 سبال لہ +
 آقا قنبر آب خیکہ
 چاہیدہ شدہ است +

لہ مشابہت - پدر رو - موری +

لہ تپانیدن - نصیحتانا +

لہ گندہ گندہ - من میں بڑا ہونا +

لہ سبال - پاخانہ +

لہ چاہیدہ - سرد و خشک +

لہ کو کین - لوطا - پتہ +

لہ سر آب - غسل خانہ +

لہ زہر آب - پیشاب +

لہ دہن شیر - پانی نکالنے کی بیچ دار ٹوٹتی جو اکثر پیتل

کی بناتے ہیں - اور پراس کاگ کہلاتی ہے - یہ لفظ انگریزی

روبی نٹ (Rubinet) سے مفہوم ہے - شیر - پانی - ٹوٹتی +

لہ بیچ و ہستہ - پراس کاگ +

صحبتِ لباس پوشی

میر جعفر۔ آقا قنبر !
 آقا قنبر۔ بے آقا !
 میر جعفر۔ رخت برگزدانم
 را پیش بیار۔ کہ لباس را
 آتش بخشم +
 آقا قنبر۔ آقا ! ایں
 رخت برگزدان شما حاضر
 است۔ بھیم اللہ ! لباس را
 عوض لے لے لے (تبدیل)
 لے لے لے (تغییر بدھید) +
 میر جعفر۔ پیرا من کٹا تم
 کجا ست ؟
 آقا قنبر۔ روئے بندہ
 آویزان است +

میر جعفر۔ بندہ خدا !
 چرا از رختج نساقتید۔ کہ
 رنگ نگید ؟
 آقا قنبر۔ چونکہ ریشہ
 در بازار دستیاب نہ شدہ۔
 ناچار مہی را گرہ قسیم +
 میر جعفر۔ قنبر۔ تو برو۔
 سبوتے آپ گروم را بیار۔
 کہ بدن را پوشیم +
 آقا قنبر۔ آیا شما
 امروز لباس را آتش لے
 لے کتید ؟
 میر جعفر۔ بے میہتم۔
 تو قطیفہ د صابون من
 لے لے۔ و رخت برگزدانم را
 بیروں بیار +

لے رختج۔ ریشہ
 لے سبوتے۔ ٹکا۔ سبوتہ +
 لے آتش۔ بدنا +
 لے قطیفہ۔ تولیہ۔ انگوچھا جس سے بدن خشک کیا جاتا ہے +
 لے رخت برگزدان۔ بدلتے کے کپڑے +
 لے عوض کردن۔ بدنا +
 لے بند۔ تنگ۔ کھوٹی +

میر جعفر۔ پرواز بازار۔
تنگہ دیگر ربار +

آقا قنبر۔ ایں زیر جامہ
ہم چہ قدر نامورست است۔
بہ شما زیبندگی ندارد +

میر جعفر۔ ریفہ و خشتک
ایں ہم خوب نہ دوست است +

آقا قنبر۔ شما امروز زیر جامہ
مے پوشید یا پانطلون ؟

میر جعفر۔ تو بندہ در
زیر جامہ رکش۔ ما پانطلون

نہ پوشیم +
آقا قنبر۔ مگر شما پانطلون

ندارید ؟
میر جعفر۔ چرا ؟ دارم +

آقا قنبر۔ پس در کجاست ؟
میر جعفر۔ در سارق پیچیدہ باشد

میر جعفر۔ پائیں آوردہ
تکان دادہ جلو من نہیں بگزارہ

آقا قنبر۔ مگر شما ایں
پیراہن رانے پوشید ؟

میر جعفر۔ چونکہ خیلے
گشادہ و بلند است۔ بر من

موزون نے آید +
آقا قنبر۔ شاید کہ خیاط

باندازد قدر شما بزرید است !
میر جعفر۔ خیاط ما برش

خوب نے داند +
آقا قنبر۔ ایں قبائے شما

ہم تنگ و کوتاہ است +
میر جعفر۔ دیکھو و مادریش

ہم با دوری شہ اسن بد دوست است +
آقا قنبر۔ بلے۔ ایں مادگی

قابل ایں دیکھ نیست +
لہ۔ تکان دادہ۔ جھٹک کر +

لہ۔ گشادہ۔ وسیلہ۔ بلند۔ لائبا +

لہ۔ دیکھ۔ مینک +

لہ۔ مادگی۔ گھنڈی +

لہ۔ سینہ۔ گرہیاں +

لہ۔ زیر جامہ۔ پائجامہ +

لہ۔ بند۔ بازار بندہ +

لہ۔ سارق۔ گھنڈی۔ بچہ +

میر جعفر - بگزار - خیاط
خودش درست بکند +

آقا قنبر - ایس اخلاق
نیم سنہ شہا چٹاں خوب ساختہ
است کہ قرینہ نہ ندارد +

میر جعفر - بے - تازہ

فرمائش دادہ بؤدم - خیاط ایس
را بہ مارشین دوختہ است +

آقا قنبر - بر شہا خیلے مے زبید
میر جعفر - تو ایس را

توے سارق پیچیدہ نگاہ دار -

کہ روز عید خواہم پوشید +

آقا قنبر - پس حالا چہ

خواہید پوشید ؟

میر جعفر - حالا سزداری خز

را خواہم پوشید +

آقا قنبر - آیا ایس جُبیر

آقا قنبر - در سارق کہ نیست ؟
میر جعفر - گازر بڑودہ باشد

بہ رخت شو خانہ +

آقا قنبر - از رخت شو

بڑسیدہ ام - مے گوید - پیش

من نیست +

میر جعفر - پس پیش

دقاق تہ باشد +

آقا قنبر - آیا ایس قبا بر

شہا راست مے آید ؟

میر جعفر - خیلے راست مے آید

آقا قنبر - بخیر ایس قدرے

پارہ شدہ است +

میر جعفر - آں سخ و سوزن

دیکیر و بخہ اش را بدوز +

آقا قنبر - دامن ایس ہم

چاک شدہ است +

۱۰ رخت شو خانہ - دھوریوں کا گھاٹ +

۱۱ رخت شو - دھولی +

۱۲ دقاق - گندی گر +

۱۳ قبا - اچکن +

۱۴ اخلاق نیم تنہ - کوٹ +

۱۵ قرینہ ندارد - یعنی مثل نہیں رکھتا +

۱۶ مارشین - مشین - کل +

۱۷ سزداری خز - ٹسر کا بادہ +

ماہوت را چہ کنم ؟
 میر جعفر - ایستہا را
 روئے ہم بگزار - بوقت فرصت
 بہ رخت شو بسیار +
 آقا قنبر - دشمنان سفید
 شما چرک شدہ است +
 میر جعفر - ایں دشمنان
 سفید و آن دشمنان گلی ہر دو
 را بہ آب بکش +
 آقا قنبر - شما ایں
 دشمنان منسکی را بگریہ من
 ایں رخت را بہ رخت شو
 سپردہ دیایم +
 میر جعفر - وہ رہو -
 اما حالیش کن - کہ بابا شاہے
 مارا مفروز کردہ (سوا کردہ)
 بگزارد - تا اشتباہ و آیش
 نکلند +

ماہوت را نخواہید پوشید ؟
 میر جعفر - نخواہم پوشید
 مگر تو ایں را خوب تنہا
 پردہ - تا از گرد پاک شود +
 آقا قنبر - خیلے گرد آؤد
 است - بتکاندن پاک نمے شود +
 میر جعفر - برو - آں
 ماہوت پاک کن را بگریہ و ایں
 پتو را نیز از گرد پاک کن +
 آقا قنبر - ایں شال ترمے
 را بیت نہ زد است +
 میر جعفر - بیش رفوگر
 زبر - تا رفو بکند +
 آقا قنبر - ایں تفریف
 را چہ کنم ؟
 میر جعفر - بیش دفاق
 زبر +
 آقا قنبر - ایں بابا شاہے

۱۔ ماہوت پاک کن - بوش +
 ۲۔ شال ترمے - شجاف دار - حاشیہ دار - ڈورہ دار +
 ۳۔ بیت زد است - کھیڑا لگ گیا ہے +
 ۴۔ روئے ہم بگزار - ڈھیر یا جمع کر رکھ +
 ۵۔ آب بکش یعنی دھو ڈال +
 ۶۔ مفروز کردہ - جدا کر کے - سوا کردہ کے بھی یہی معنی ہیں +

آقا قنبر - شما براے
آقا زادہ ریجزے فرمائش
نرادہ اید ؟

میر جعفر - خوب بیاد
آوردی - برو - از بزاز طاقت
ماہوت دیروزہ را ربار +

آقا قنبر - آقا! ایں طاقت
ماہوت گلدوز حاضر است +
میر جعفر - ایں طاقت دیگر
است - آں طاقت دیروزہ کہ
ما دیدہ بودیم - چہ شد +

آقا قنبر - بزاز دغل پیشہ
آں را جا زد است +

میر جعفر - مال بد بہ
پیشہ صابونش - برو - ایں را
عوض کن - و رگو - کہ ما ایں
را نے خواہیم +

آقا قنبر - ایں مہم
چشداں بد نیست - قماش
خوب دارد +

آقا قنبر - آقا! یک از خالق
را بمن مہم مرحمت فرمائید -
ٹھکی بجان من بدے چسپد +
میر جعفر - برو - خیاط را
صدابزن - رگو یک از خالق
چھواری براے تو بدوزد +
آقا قنبر - آقا! من
رحمت مہکت نے خواہم -
براے من رختاے ٹھکت
خوب است +

میر جعفر - برو - لائے او
پنبہ رنگزار +

آقا قنبر - ایں توبہ اقلس
خیلہ قشنگ است - زہمت
سو گئے خود تاں ازیں یک نیم
تنہ نے سازید ؟

میر جعفر - من یک نیم تنہ
آبی زری کہ دُکھ اش از
طلا است - از براے او
تازہ فرمائش دادہ ام +

لہ رحمت مہکت - ہلکے پٹے کپڑے +

تہ لائے - درمیان - اندر - بیچ - میں +

تہ جازون - بدل دینا - دھوکے سے اصلی چیز کی جگہ اور چیز دے دینا +

پائے پتہ او را پذیرائی کن۔ و
در اُطابق بیرونی پندشاں۔
من جوراب پوشیدہ سے آئیم +
آقا قنبر۔ آقا! شما ایں
جوراب ساقہ بلند را نئے رگید؟
میر جعفر۔ بے۔

مے رگیرم۔ جوراب بے بند مرا
پیش بیاں +
آقا قنبر۔ آقا! شما
پاتاؤں سے خود را پہ کڑہ اید؟
میر جعفر۔ بہ برادر

خود بخشیدہ ام +
آقا قنبر۔ شما امروز کفش
در پا سے گنبد یا چمکہ؟
میر جعفر۔ من چمکہ
ساقہ بلند را پا نخواہم کرد +
آقا قنبر۔ آقا! حسن ویزدی
مے گوید۔ من تا بہ کے انتظار
شما بکشم۔ شما ژود تر

میر جعفر۔ اگرچہ قماش
خوب ہم داشتہ باشد۔ مگر ما
نئے خریم +
آقا قنبر۔ چونکہ کہ شما
ویروز فرمائش دادہ بودید۔
حاضر است +

میر جعفر۔ پیش بیاں۔
کہ بخیہ اش را پہ رہنم +
آقا قنبر۔ بہ۔ دستش
مربزاد پہ قدر خوب
دوخت است !

میر جعفر۔ ایں توپ
اطلس را ہم باو بدہ۔ کہ
برائے عیال ما یک نیم تنہ
بسازد +

آقا قنبر۔ آقا! حسن ویزدی
دم در ایستادہ انتظار شما
مے کشد +
میر جعفر۔ برو۔ تو

لہ پائے پتہ۔ زینے کے نیچے۔ پا محاورہ ہے نیچے کے معنی میں۔
چٹاٹھ پائے پردہ یعنی پردے کے نیچے +
لہ اُطابق بیرونی۔ ملاقات کا کمرہ۔ بیرونی درجہ +
لہ جوراب بند۔ گیٹس۔ فیتا +
لہ پاتاؤں یا پاتا۔ یہ ایک ہی لفظ ہے +

تشریف بیا رید۔ کارِ واجبی
دارم +

میر جعفر۔ بگو۔ یک دقیقه
صبر کُند۔ تا غلجہ ام لا پہنچم۔
ریشم را شانہ کُتم مے آیم +
آقا قنبر۔ چشم بد دُور!
ایں گلاہ بسرِ شما چہ قدر
زیبندگی دارد!

میر جعفر۔ آل آئینہ را بیا۔
و پیش رُوی من بگذار +
آقا قنبر۔ ایں مشکوٰۃ
گلاہ شما چہ قدر بایں گلاہ
زیبندگی دارد +

میر جعفر۔ خیلے خوب بہ
یادم آوردی۔ باید مسجد جامع
برویم۔ بیا۔ آں عامہ را
بسر بہ پیچیم +
آقا قنبر۔ دشتکشائے
شما کجا ست؟

میر جعفر۔ توے دشم انت +
آقا قنبر۔ آیا شما امروز
نہ گردوش مے روید؟

میر جعفر۔ چرا؟ بعد از نماز
بہ سیر و گردوش مے رویم +

صحبتِ حوادث و استخبار
مُشتاق۔ آیا بیچ خبرے
مُفید نیست؟ (آیا بیچ فائدہ مند
خبرے نیست؟)

ناصر جان۔ اصلاً۔ خبرے
لائق رائد راج روزنامہ نیست +
مُشتاق۔ ملا شیدا! شما ہم
از حوادثِ تازہ چیزے نمیدانید؟
شیدا۔ خیر۔ ما از حوادثِ
تازہ چیزے نئے دانیم +

مُشتاق۔ ناصر جان آقا!
شما ہم چیزے نشنیدید؟
ناصر جان۔ ما چیزے

۱۔ گُلمہ۔ دراز کوٹ جو کہ زانو سے نیچے تک ہوتا ہے +

۲۔ مشکوٰۃ۔ ٹوپی کا پھٹنا۔ طرہ +

۳۔ دشتکش۔ دشتانہ +

۴۔ روزنامہ۔ اخبار۔ روزنامہ نویس۔ اخبار نویس +

نشیدہ ایم۔ اگر شما پتیرہ
 شیدہ اید بفروائید ؟
 مشتاق۔ ما پتیرہ خبرہ
 شیدہ ایم ؟ شما ایں را
 شیدہ اید یا نہ ؟
 شیدا۔ ما ایں را شیدہ
 وقت است شیدہ ایم ؟
 مشتاق۔ آیا ایں خبر
 تازہ نیست ؟
 شیدا۔ ایں خبر شیدہ
 کزہ است ؟

نشیدہ ایم۔ ممکن نیست ؟
 مشتاق۔ و آنچه روزنامہ
 اودہ از اخبار مے نگارو۔
 صورت امکان دارو ؟
 مہر جان۔ چرا امکان
 ندارد ؟

تعجب

مشتاق۔ من ازیں تعجب
 مے کنم ؟
 شیدا۔ ایچ جائے تعجب
 نیست ؟
 مشتاق۔ آیا ایں عجیب
 نیست ؟
 شیدا۔ ایں ابدًا عجیب
 نیست ؟
 مشتاق۔ من خیلے شکفت
 دارم ؟
 شیدا۔ ما را ایچ شکفت
 نیست ؟

احتمال و شک

مشتاق۔ آیا ایں احتمال
 مے رود ؟
 مہر جان۔ چرا احتمال
 مے رود ؟
 مشتاق۔ تلفغراف مے کرہ
 تربیدیون چاپ کردہ است۔
 وقوعش ممکن است ؟

لہ تلفغات یا تلگرافات۔ تار برقی۔ یہ لفظ انگریزی ٹیلیگراف
 (Telegraph) سے مشتق ہے اور مفسر ہے +
 لہ تربیدیون۔ ایک اخبار کا نام ہے +
 لہ روزنامہ اودہ۔ ایک اخبار کا نام ہے +

تصدیق و انکار

مشتاق - آیا میں راست
 است (میں) صحیح است) -
 (میں) از روسیہ تحقیق است) -
 (میں) محقق است) - (میں)
 ثابت است) ؟

ناصر جان - بے - میں
 امر راست است +

مشتاق - شما میں را
 باور مے کنید ؟
 شاید - ما میں را باور
 مے کنیم +

مشتاق - آیا آپچہ میگوئید
 محقق مے دانید ؟

شاید - ما محقق مے دانیم +
ناصر جان - شما خودتان
 میں را تحقیق کردہ اید یا
 کہے دیگر ؟

شاید - میں میں را خود

تحقیق کردہ ام +
مشتاق - بہ خیال من

میں امر غلط است (میں)
 است) - (میں) غلط است) -
 (میں) است) - (میں) است) -
 خیلہ نقل مے دارد +
 شاید - ہرگز غلط

نہیں +
مشتاق - کہے میں را

تصدیق مے کنند ؟
 شاید - خیلہ تصدیق
 مے کنند +

مشتاق - کہ تصدیق
 مے کنند ؟

شاید - ہر جان تصدیق
 مے کنند +

غصہ و اندوہ

مستحضر - آیا شما غمگین
 ہستید ؟

لہ خود تاں - لفظ تاں ضمیر مخاطب کی راجحہ جمع ہے -
 یعنی خود آپ یا خود تم +
 لہ نقل دارد - یعنی عجائب کہے +

نکینید (دست پاچه نشوید)۔

خود پیدا سے شود +

ناصر۔ تا وقتیکہ پیدا

نشود۔ دل سے من وائے شود

منصور۔ شما خاطر جمع

باشید۔ من آنرا پیدا کردہ

بشما سے دہم +

ناصر۔ خیلے مرحمت جناب

عالی در حق حقیر خواہد بود +

منصور۔ بیچ جاے

تعارف نیست۔ آدم بہ کار

آدم بر سے خورد +

ناصر۔ خدا شما را سلامت

داشتہ باشد۔ کہ ہمیشہ درو

دل مرا وای سے گنبد +

مشورت

ناصر۔ حالا تدبیر چیست؟

(چه باید کرد؟)۔ (چه کنم؟)

(چه کار کنم؟)۔ (چه راہ

ناصر۔ من خیلے (بسیار)۔

(از حد زیاد) نعمناک

(معموم)۔ (متفکر)۔ (اندوہگین)

ہنتم +

منصور۔ شما چرا

غمگین ہستید؟ (تکدر طبع

شما چیست؟)

ناصر۔ برائے اینکه من

چیزے را گم کردہ ام +

منصور۔ آیا باعث رنجیدن

شما، ہمین است؟

ناصر۔ بلے۔ باعث رنجیدن

(رنجیدن من) ہمین است +

منصور۔ شما چنداں

اندوہناک (و نچورے) نشوید

(مشوید) +

ناصر۔ چگونہ (چساں)۔

(چه طور) من پریشان

نشوم؟

منصور۔ شما بیچ فکر

لے و نچور۔ نعمناک۔ پریشان +

لے دست پاچه شدن۔ گھبرانا +

لے دل وانشدن۔ طبیعت کا خوش ہونا +

ناصر- من دریں کار
مات مانده ام (والہ)۔ (حیران
شده ام) +
منصّور- پس آخر دریں

امر راے تاں چیست ؟
ناصر- راے من بسته
به راے شما هست- شما درو
ولم را واری بکنید- و راے
پیش پایم بگذارید- کہ آل
طور بکنم +
منصّور- از دستِ ما چه
بر مے آید ؟

ناصر- از دستِ شما ہمہ
کار بر مے آید +
منصّور- بخیاں من ایں
کار چندان اشکالے ندارد +
ناصر- پیش شما ندارد-
پیش من خیلے تو در تو و
در ہم است +
منصّور- اول از راے و
اندیشہ تاں مرا حالے بفرمایید-
پس من عرض مے کنم +

باید پیش گرفت ؟)۔ (چه کار
باید کرد ؟)۔ (چگونه بشود ؟)
منصّور- چرا ؟ چه
شده است ؟

ناصر- چه میخواہید بشود ؟
سنگ آمد و سخت آمد +
منصّور- بفزماخید- چه
کارے بسرائاں آمدہ است ؟
ناصر- چنناں کاے سر من
آمدہ است کہ گو و پیرس +
منصّور- حالا رفکھ شما
چیست ؟

ناصر- من خیلے در حیرت
اُفتاده ام- نمیدانم- کہ سرم
به کدام بابین است ؟
منصّور- آخر دریں امر
چه فکر و اندیشہ میکنید ؟
ناصر- حالا فکرم اینست -
کہ چارہ کارِ خودم را بکنم +
منصّور- شما چندان
دیکیر نشوید- پیش آمدہ کار
خیر است +

بخدمت صاحب منصبان
و حکام و ارجب است۔ کہ
دست از آستین جہت بیرون
نہ نمایند +

اہل ولایت دعوت و مہمانی
را بکثرت دوست سے دارند
پہن آشنا و بیگانہ وارو خانہ
شود۔ اگر وقت ماحضر باشد
طعام پیش رویش میگردانند
و الا بیود و شیرینی را
مضائقہ ندارند۔ گوشت۔ اگر
چنین نباشد۔ بملاقات مہرود
و آمد و رفت سمرقندستان
سے ماند۔ در مجمع ایشان اگر
کسی آب سے ٹھوڑے حاضر
اورا خطاب سے نمایند۔
معافیت باشد۔ شخص مقابل
معافیت شما بخیر سے گوید۔
اگر شخص سبعت خود را بکفرت
نشان دہد۔ ناظر میگوید۔ بہ بہ
ماشاء اللہ! دست شما سبز باد
یا ماشاء اللہ! دست شما درد
نکند۔ پہن بہ یکدیگر قلبیاں

ناصیر۔ من طاریہ حریف
شما ہستم۔ اول شما بفرمایید +
مقصود۔ راسے من
راہن است +

ناصیر۔ بزرگ اللہ! راسے
شما صواب است۔ راسے من
نیز مثل راسے شما است +

آداب مصاحبت

اہل ایران

بیمہرا۔ مہرود ایران از
شاہ و گدا خدمت مادر و
پدر و استاد و بزرگان را
خجہ منظور نظر میدارند۔
و اگر خلاف قاعدہ بہ عمل
آرند۔ مطعون و لائق ملامت
سے شوند۔ در حضور پدر و
مادر نے نشینند۔ مگ بدو زانو
و ہمیشہ کمر سالانہ حقہ برادر
بزرگ تلبیاں میل نے نمایند۔
بے جراب و قبا و از خالق و
کرمند و بالاپوش از خانہ بدر
نے آئند۔ بلکہ ہنگام رفتن

در موقع و محل خودش واجب
و لازم شمارند۔ و اگر کسی
تذکر کنند۔ او را بے ادب
و دیوانہ و سرخود بالا برآمده
و صحرائی و شتر بے شمار
خوانند +

میر۔ از جناب سرکار
بسیار مشرور و خوش وقت
شدم۔ کہ بندہ را از آداب
مصاحبت اہل ایراں حالی
فرمودید +

میرزا۔ حالا خدا حافظ !
میر۔ باز کے ملاقات
نصیب خواہ شد +

میرزا۔ انشاء اللہ۔ اگر
از مدرسہ فرصت بیابم۔ بعد
از اس نیز شرفیاب خدمت
شدہ بدین (بریدار) جناب
عالی بہتج خواہم شد +

میر۔ یک دقیقہ دیگر صبر
بفرمائید۔ و یک۔ فغان قہوہ
میل بفرمائید +

میرزا۔ حالا مخلص بفرمائید۔

یا فغان قہوہ و چای توامع
مے کنند۔ میگویند کطف شما
زیاد و چوں از خدمت کسی
اجازت رفتن خواہند مے رفع
رحمت یا تشفیقت نصیراج بر
زبان مے آرند۔ و ہنگامیکہ
برخاستہ عزم رفتن مے کنند۔

مے گویند سایہ عالی زیاد۔ یا
سایہ شما کم نشود۔ یا خدا
حافظ شما باشد۔ یا لطف
عالی زیاد۔ یا کطف شما کم
نشود۔ و اگر از کسی راضی
و خوشنود شود شکر کنند۔

عاقبت شما بخیر یا خدا
پرست را بیاورد۔ بر زبان
مے آرند۔ و اگر کسی بستاند

ایشان در آید۔ بہ الفاظ
خیر شدم۔ خوش آمدید۔ صفا
آوردید۔ شرف فرمودید
خطاب مے نمایند۔ ازین قبیل

بسیار قواعد و الفاظ متعلقہ
صحبت و ملاقات مقرر
اند۔ کہ وقت و محل بر آنرا

علی حسن - ریس پاشنہ
در را کہ بریدہ است ؟
حسن علی - دُزد بریدہ
است +

علی حسن - چار چوہ اش
را ہم کندہ است +

حسن علی - شاید ریس
را ہم برائے ہچوشہ
کندہ باشد +

علی حسن - ریس در
چفت ریزہ ہم ندارد +

حسن علی - شاید کہ
ایں را ہم بریدہ باشد +

علی حسن - آیا پشتو را
پزدہ ریاویم ؟

حسن علی - تو ایں پزدہ
زنہوری را ریاویم - کہ پشتہ ما

کہ وقت مدرسہ مے گزردہ +
میر - فی امان اللہ ! شما
را بخدا مے سپارم +

خُفتن و خوابیدن

حسن علی - علی حسن ! تو
ایں وقت در حیاط اشتادہ
چہ مے کنی ؟

علی حسن - من کارے
نمے کنم +

حسن علی - پرو - در را
چفت کردہ ریا +

علی حسن - دماغہ ریس
در شکستہ است +

حسن علی - از پیش
شکستہ بود +

۱۔ چفت - دروازہ بند کرنے کا کھٹکہ +

۲۔ دماغہ در - دروازے کی رینی +

۳۔ پاشنہ در - دروازے کی چوہیں +

۴۔ چار چوہ - چوکھٹ +

۵۔ چوہ - پورمی کرنا +

۶۔ ریزہ - چٹخنی - کھٹکا کواڑ میں لگانے کا - جس سے دروازہ

بند کرتے ہیں - چفت ریزہ - کٹڑی اور کھٹکا +

۷۔ پشتو - کوٹھڑی - اندر کا دالان - حجرہ +

اگر گلگیر پیدا نیست تو
گلش را بہ اثیر کے نئے توانی
رگیری +

علی حسن - در چراغ
روغن ہم نیست +

حسن علی - شیشہ روغن
از طاقہ بردار و روغن در او بریز

علی حسن - در بٹری ہم
روغن نمائنداشت - اگر بقضائید -

ایں لالہ دیوار کوٹے را
روشن بکنم +

حسن علی - یک چوب
کبریت فرنگی را پکش - و

ایں آتش روشنی را یا آں
لپائے پوری را روشن کن +

افیت نکلند +

علی حسن - شاید کہ دریں
خانہ پشما زیاد ہستند ؟

حسن علی - پشہ و ملہ
و سرخاک و شیشہ و رشک

و سائر موزیات دریں شہر
زیاد است +

علی حسن - از دیر چراغ
کور کور مے سوژد +

حسن علی - فنیہ اش
را بالا کن و ہا گلگیر گلش

را رگیری +

علی حسن - نئے دامن -
گلگیر سجا شست ؟

حسن علی - مرد خدا !

۱۵ پشہ - میختر +

۱۶ ملہ - بستو +

۱۷ سرخاک - کھمل +

۱۸ شیشہ - جُل +

۱۹ رشک - ریکھ +

۲۰ فنیہ اش را بر کن - یعنی اس کی بٹی اگسا دو +

۲۱ اثیر - دھپنا - چٹا - آتش رگیر +

۲۲ دیوار کوٹ - کینپ دیوار رگیر +

۲۳ آتش - لائیں - یہ لفظ آنگریزی کینٹرن (Lantern) سے مفہوم ہے +

۲۴ لپا - کینپ (Lamp) +

نے خواہید ؟
 حسن علی - بے می خواہم -
 تو توشک را انداختہ باش
 را در زیرِ سر من بگزار - و
 لحاف را پائیں ؟
 علی حسن - ایں مٹکا را
 بہ سجا بگزارم ؟
 حسن علی - روئے قالین
 بگزار - مگر مُلتفت باش -
 ریز و پاش مرا زیرِ وزیر مکنی ؟
 علی حسن - شما امشب
 نیلے چُرت سے زبید +
 حسن علی - چشمِ گرم
 مے شد - کہ تو مرا از خواب
 بیدار کردی +

علی حسن - من ایں
 چراغِ رُگی را بہ اُطاق خود
 مے برم +
 حسن علی - تو ایں
 چراغِ رُگی را فوت کن اگر
 مے خواہی - آں پی سوزے
 را یا آں لالہ را بہ اُطاق
 خود رہبر +
 علی حسن - مگر شما ارادہ
 خواب دارید ؟
 حسن علی - بے - رُحت
 خواہم را تکان دادہ روئے
 تخت مے بیدار - تا دراز بکشم +
 علی حسن - امشب کیلے
 جُتک است - آیا شما لحاف

۱۔ فوت کن - یعنی چھونک سے بچھا دے +
 ۲۔ پی سوز - قتیلہ سوز - موم بجی جلانے کا آلہ +
 ۳۔ لالہ - لبتہ - لائین - فالوس +
 ۴۔ رُحت خواب - بستہ +
 ۵۔ تخت - کُتی یا چارپائی +
 ۶۔ پائیں - پائنتی +
 ۷۔ مٹکا - مٹکی - لگاؤ مٹکی +
 ۸۔ ریز و پاش - اوڑھنا - بچھونا +
 ۹۔ چُرت - پینک - اُونگھ +
 ۱۰۔ چشمِ گرم شدن - آنکھ لگ جانا - قدرے سو جانا +

کریم - آقا ! اَلان
جا رُوب مے گنم +
سُجَر شاہ - برخیز و
آب پش کن - تو ہم دراز بکش +
صفا بدہ +

کریم - بہ چشم +
سُجَر شاہ - لیکن مُلتفت
باش - زریں را شل کنی -
و این کوزہ مے گل را
قطار گزارده ہمہ را آب

بدہ +
کریم - تا حال سقا آب
نیاورده است +

سُجَر شاہ - برو - خودت
از چاہ آب بکش +

کریم - من دم صبح
برائے آب بر لب چاہ
رفتم بودم - دلو نبود - ناچار

علی حسن - بے - ساعت
از شب گزشتہ است +
حسن علی - برو - رنگہ لہ
در را پیش کن - تو ہم دراز بکش +

منتفرق گفتگو

سُجَر شاہ - کریم !
کریم - بے آقا !
سُجَر شاہ - سنجائی ؟
رَنجَا ہشتی ؟

کریم - این جا توے
آشپز خانہ ام آقا !
سُجَر شاہ - آغا چہ
مے سنی ؟

کریم - از برائے شما
قنویہ مے پزم +

سُجَر شاہ - مگر امروز
اُطاق را جا رُوب نکرده ؟

لہ رنگہ در را پیش کن - کواڑ بھیر دے +

لہ آب میجک - چھڑ کاؤ +

لہ شل - کیچڑ +

لہ کوزہ گل - کنگہ جس میں درخت یا بوٹے لگاتے ہیں +

لہ سقا - ہشتی +

کریم - روپیہ قلب است
 بقال نے گیر د +
 سحر شاہ - قُطْعِ حَلِیِّ مرا
 پیار - تا بہ تو اشکناں
 بدہم +

کریم - تا وقتیکہ من از
 بازار چیز خریدہ پیارم -
 آتش ناموش مے شود +
 سحر شاہ - تو زغال
 وائبر و ساور یا پیش من
 پیار - و یک قُطْعِ کبریت
 فرنگی و منتقل بمن پردہ -
 کہ آتش را روشن کنم +
 کریم - ریں ہمہ چیز ما
 حاضر است +
 سحر شاہ - انبر کوچک
 را چہ کردی ؟
 کریم - بسر قلیاں
 بستہ ام +

واپس آدم +
 سحر شاہ - رہیں - توے
 خُمرہ آب ہشت یا نہ ؟
 کریم - بے ہشت -
 مگر آنگزدان پیش مسگر
 است +

سحر شاہ - شب چرا از
 پیش مسگر او را نیاوردی +
 کریم - او تا پُل نگیرد -
 نے دہد +
 سحر شاہ - ریں روپیہ
 را بگیری - و از بازار
 خُورده کن +
 کریم - ہنوز سراف
 دکان را وانگزدہ است +
 سحر شاہ - پیش بقال
 رہے - ہشت آنہ را روغن
 بستان - و ہشت آنہ را
 پُل سیاہ پیار +

لہ خُمر - بھٹیا - گھڑا - تم +
 لہ آنگزدان - ڈوٹکا +
 لہ مسگر - تلبے اور پیتل وغیرہ کے ظروف میں جوڑ لگانے والا
 یا ریزہ کا کام کرنے والا - کسیرا - ڈھیلہ +
 لہ اشکناں - نوٹ +

سُجَر شاہ - خیر تو اول
از ہمہ کار ہا مفرش را
تکبان بدہ و پُشتِ رُوش
بگذار - تا من ز شمشہ کتاب
را مطالعہ کنم *

بازے اطفال

مَلّا فُرقان - نظیر بیگ !
برادرِ کوچکِ تو سچا ست ؟
نظیر بیگ - توئے ننو
نخوا بیدہ است +
مَلّا فُرقان - بریار - تا
او را ماچ بکنم +
نظیر بیگ - وقتیکہ از
خواب بیدار مے شود - اورا

پیش شمایے آرم +
مَلّا فُرقان - برادرِ بزرگ
تو حالا چہ کار مے کند ؟
نظیر بیگ - بالائے بام
رفتہ - بادِ بادک مے را ہوا
کزدہ است +

مَلّا فُرقان - چرا با بچہ
تو پچہ بازی مے کند ؟
نظیر بیگ - شب با بچہ
سرمات مے باخت - پسر
عمویم او را لگہ زد - او ہم
دو طلب گردید - ہر دو با ہم
دست و پنجه شدند و مثل توچہ
جنگی بر کلہ ہم مے زدند - تا
آنکہ آقا دائے مادرِ بیاں افتادہ

لہ ننو یا ننی - پائنا - پنگورا - ہندولا +
لہ ماچ - بوسہ - پچہ - چوما +
لہ بادِ بادک - کاغذِ باد - کنگو - پتنگ - مینکل - گدّی +
لہ توچہ - گیند +
لہ سرمات - ایک کھیل ہے جس کو ہندی میں آنکھ بچول کہتے ہیں +
لہ دو طلب گردیدن - حوصلہ کرنا - مقابلہ کرنا - کسی کی لڑائی پر
آبادہ ہونا +
لہ دست و پنجه شدن - دست و گریبان ہونا - لڑنا +
لہ توچ - میندھا +
لہ کلہ بر کلہ ہم زدن - مکرر لڑنا +

کسے را نَشکَنجِ ۱۰۰ مے گرِفت - و
 گاہے کسے را زَنگِ مے زد +
 مَلّا فُرْقان - بے - مادرش
 خیلے او را ہارے کردہ است +
 نظیر بیگ - اَلان او
 بگشتہ پدر و مادر را عینا
 ندارد +

مَلّا فُرْقان - ایں گوشہ
 چوغہ ات را چہ طور سوختہ؟
 نظیر بیگ - شب آتشبازی
 مے کردم - قلم گل اُشال
 توے دِشتم بُود - گلش اُفتاد -
 دامنم را سوزاند +
 مَلّا فُرْقان - زہر انگشت
 را ہم آبلہ کردہ است +

ہر دو را از ہم سوا کرد -
 پدرم گرفت - شما یک جا بازی
 نکنید - ایں جہت او تنہا
 بازی مے کند +

مَلّا فُرْقان - پسر عموت
 چرا او را لگہ زدہ بُود؟
 نظیر بیگ - چونکہ او در
 بازی خیلے شوخی و شیطانی
 میکرد - ایں جہت پسر عموم
 سیلے برویش زدہ و از پشت
 سرش خیلے او را توستری زدہ
 مَلّا فُرْقان - چہ شیطانی
 مے کرد؟

نظیر بیگ - گاہے تقلید
 کسے را در مے آورد - گاہے

۱۰۰ از ہم سوا کردن - ایک کو دوسرے سے علیحدہ کرنا +
 ۱۰۰ سیلی - تھپڑ - سیلی زدن - تھپڑ مارنا +
 ۱۰۰ توستری - دھول - چیت - پشت سر - گدی - پشت سر توستری
 زدن - گدی پر دھول یا چیت مارنا +
 ۱۰۰ تقلید آوردن - منہ چڑانا - نقل کرنا +
 ۱۰۰ نَشکَنجِ گرِفتن - مچکلی لینا +
 ۱۰۰ زَنگِ زدن - اُنکلی سے مارنا +
 ۱۰۰ ہار کردن - ہار چڑھانا +
 ۱۰۰ قلم گل اُشال - دھتابی - آتشبازی کی پھلجھڑی +

تا زنده ام - دشت به بیج
بازی خواہم زد +

ملاً فرقان - دریں روز
آقا دایئے تو چہ کار میکند ؟

نظیر بیگ - ہمہ روز
در خانہ خوابیدہ است +

ملاً فرقان - آخر چیزے
کار و بار ہم میکند یا بیہودہ

اوقات را صرف میکند ؟
نظیر بیگ - بے نیلے

کارے کند +
ملاً فرقان - چہ میکند ؟

نظیر بیگ - بودہ بازی
مے کند - شطرنج و قمار

مے باز د - نخروس مے را
مے جنگاند - تو چہا مے پرورد -

نظیر بیگ - انار را
با محتاب آتش مے دادم

ترقہ توے دشم آتش گرفتہ
نزد کبد - و نر انگشت و

انگشت میانہ و انگشت کوچکم
را داغ زد +

ملاً فرقان - حالاکہ دشت
ہم سوخت - و دامنت ہم

آتش گرفتہ - از ہتھیں
باز بہا تو بہ ہم کردہ یا نہ ؟

نظیر بیگ - من کہ نیلے
تو بہ کردہ ام +

ملاً فرقان - ز شمار
من بعد در پے راس کار مے

نگردی ؟
نظیر بیگ - انشاء اللہ

لہ ترقہ - آتشہازی کا پشانہ - اور بشوق کی ٹوپی کو بھی ترقہ
ہی کہتے ہیں +

لہ داغ زون - داغ لگ جانا +
لہ آتش گرفتہ - آگ لگ جانا +

لہ نیلے - آج کل اہل ایران لفظ ہشیار کی جگہ بولتے ہیں -
یعنی بہت +

لہ خوابیدہ - اہل ایران کے محاورے میں بیٹھے رہنے کو بھی
کہتے ہیں - جسے کہ آں مہرغ رُوے تخم خوابیدہ است +

لہ بودہ - بیٹھ - بودہ بازی - بیٹھ بازی +

از سب سے سالارِ مہجست مگر فتنہ
یک ساعتے دریں شکار گاہ ہا
شکارِ بنیم +

سر باز خاں - جیلے ٹھپ -
بیائید - یک خردہ دل
واکنیم - ایں طوائفِ شکاری
را ہم ہمراہ سے بریم +
طرہ باز خاں - تفنگ
سوزنے شمشیر ست +

سر باز خاں - اہ - ماں
را در تورخانہ فراموش کردیم -

میںوں و خروس را بازی
مے دہد - دیگر از دشتش
چہ بر مے آید ؟

ملا قوتان - گاہے در
زور خانہ ہم سے رود
یا خیر +

نظیر بیگ - در خانہ
میں گردانی تہ و شنو میکند +

شکار

طرہ باز خاں - بیائید -

لہ میںوں و خروس را بازی میدہد - یعنی بندر آور - بچھ نچاتا ہے +
لہ زور خانہ - پہلوانوں کا اکھاڑہ کسرت کرنے کی جگہ +
لہ بل - مگر - موٹری - میں گردانی - مگر - بلانا - موٹری
بھیرنا +

لہ شنو - ڈنڈ نکالنا - ڈنڈ پیلنا +

لہ سب سالار - فوج کا جنرل +
لہ طوائفِ شکاری - چھوٹی قسم کا ٹٹا یعنی فکسونڈ ٹٹا جو شکار
کی بو پر جا کر شکار کو تلاش کر لیتا ہے +

لہ تفنگ سوزنی - بیڈل گن - برتج لوڈن - یعنی چچھے سے بھرنے
کی بندوق - جس کا گھوڑا باہر نکلا ہوا نفر نہیں آتا - اور پیل
کی جگہ اُس میں ایک سوئی جیسی ہوتی ہے - بلبی دبانے سے گھوڑا
اُس سوئی پر پڑتا ہے - اور سوئی کی دوسری نوک کاڑتوس کے
پٹانے پر پڑتی ہے +

لہ تورخانہ - اسلحہ - ہتھیاروں کا میگزین +

طرہ باز خاں - خیر - قدرے
 چار پارہ - مما بدہید - کہ
 آں آہو برہ را بنزیم +
 سر باز خاں - او از تیر
 رسیے ساچمہ جور تر است +
 طرہ باز خاں - باید بروید -
 از یوز باشی تفنگ گلولہ زنی
 را گرفتہ بیارید +
 سر باز خاں - بگیہید -
 ایں تفنگ گلولہ زنی ہم
 حاضر است +
 طرہ باز خاں - یک

ایں تفنگ دنگی و کمان گروہ
 را با خود برداشتہ آور دیم +
 طرہ باز خاں - تفنگ
 دنگی تاں سجا ست + بما
 نشان بدہید +
 سر باز خاں - ایں است -
 بہ بینید +
 طرہ باز خاں - شاید
 لوہہ اش تروک نخوردہ است !
 ایں بچہ دزد شماھے نخوردہ +
 سر باز خاں - نہ خیر -
 شکستہ نیست +

لہ تفنگ دنگی - پتھر کلا - چاق دار بندوق +
 لہ کمان گروہ - غلیل +
 لہ لوہہ تفنگ - بندوق کی نال +
 لہ تروک - دزد - دھاڑ - شگات - تروک نخوردن - پھٹ جانا +
 لہ بچہ دزد شماھے نخوردہ - یہ ایک محاورہ ہے - یعنی تمہارے
 کس کام آئیگی - یا کس مطلب کی ہے +
 لہ چار پارہ - چھڑہ - بندوق کا گراب +
 لہ تیر رسیے ساچمہ - چھڑے کے مار کی جگہ - بندوق سے
 نکل کر جس مقام پر چھڑہ کام دے سکے +
 لہ یوز باشی - پلٹن کا صوبے دار - یوز تروکی میں سو کو کہتے
 ہیں - یعنی سو آدمیوں کا افسر +
 لہ تفنگ گلولہ زنی - گولی مارنے کی بندوق +

بہ ہوائے دشت طپانچہ را
انداختہ بودم۔ مگر شکر است
کہ خطا فرقت +

طرہ باز خاں - بیامید -
برایں نشانہ قراول بستہ
دو سہ تیر پیندازیم +

سر باز خاں - نہ خیر -
ہرزہ - تفنگ انداختن چہ
فائدہ دارد؟ من مے روم -
از آں طرف شکار رم میدہم -
شما اینجا تیر بزنید +

تعمیر مکان

میرزا کاہران سعادت یارا
برو - بتا را صدایزن کہ پلے
ایں سردر را دروست کند +

فشنگ و یک گلاہ تفنگ
کا پدہید +

سر باز خاں - سر آہو
قراول کردہ تیر پیندازید +
طرہ باز خاں - تفنگ
سر مے کند +

سر باز خاں - آہ اتر
از نشانہ خطا رفت +
طرہ باز خاں - نہ خیر -
تیر در کفلش زشستہ است +
سر باز خاں - پینید -

ما با طپانچہ راں قاز را
در رُوئے ہوا مے زینم +
طرہ باز خاں - بہ بہ !
خجے خوب زدید +
سر باز خاں - من

لہ فشنگ بر وزن تفنگ - کارٹوس - بزقوق کا تیر - جس میں
گولی باروت بھری ہوئی ہو +
گلہ قراول کردہ - نشانہ باندھ کر - تاک کر - سیدھ باندھ کر +
مے در رُوئے ہوا مے زینم - یعنی اُڑتا ہوا مارنا ہوں +
بہ ہوائے دشت طپانچہ انداختم - یعنی میں نے دشت رُو طپانچہ
مارا تھا - تاک کر یا سیدھ لگا کر نہیں مارا تھا +
ہم رم دادن - باہر نکالنا - ہانکنا +
پلے - زینہ - درجہ - موتبہ - سیڑھی +
مے سردر - دروازے کے اوپر کا بالا خانہ +

را چہ مے گوئی - ہمہ آثارش
از گشتگی شکستہ و رُوے
ہم ریختہ است +
سعادت یار - بالا خانہ اش
پتہ نہ دارد +

میرزا کاہران - پس از
کدام راہ بالا مے روند ؟
سعادت یار - از چوب
پتہ دالخت - آں شکستہ
شدہ است - آنگوں ما بہشت
بالا رفتن نزد ہاں دُرست
کردہ ایم +

میرزا کاہران - اگر
اُستاد بتائے ریاید - تو او را
پگو - کہ اول نقشہ کہ
مهندس دُرست کردہ است -
بہ بیند تا حالیش شود - کہ

سعادت یار - رایں
اُطاق ہم از پاکیزگی اُفتادہ
است - رایں را ہم بفرمائید -
کہ سفید کاری بکنند +
میرزا کاہران - بخارے
در ہاے عمارت ہم چہ قدر
بد است +

سعادت یار - بلے - از
اہلبیہ قدیمہ است +
میرزا کاہران - آیا
جلو خان عمارت نیز از
ماست ؟

سعادت یار - بلے - از
ماست - شما ناودانش را
نگاہ کنید - کہ در وسط حیاط
مے اُفتد +

میرزا کاہران - ناودانش

لے سفید کاری - چونہ قلعی کرنا - سفیدی کرنا +
لے اہلبیہ قدیمہ - پُرانی تعمیرات +
لے جلو خان عمارت - مکان کے دروازے کے رُو برو یا سامنے +
لے پتہ - سیڑھی +
لے نزد ہاں - کٹڑی کی سیڑھی +
لے بتا - بتھار +
لے مهندس - اس زمانے میں رانجیہ کو کہتے ہیں +

استراحت مارو بہ مشرق
باید باشد۔ و چار تا بخاری
ہم باید داشتہ باشد +
اُستاد بتا - طُول و
عرض تالار چہ قدر باید
باشد ؟

میزرا کا مِزان - میانہ
تالار باید کہ ہفت در پنج
باشد۔ و اُطاق بیرونی چار
فُرع و دو پائے انگلیس
در طُول و در عرض سہ
فُرع باید باشد +
اُستاد بتا - آیا غلام گزروش
را محجر بتا مے کنند ؟
میزرا کا مِزان - نہ نجیر۔
دشت انداز آہنی میگزوریم +

چہ چیز باید ساخت و چگونہ
باید ساخت +
اُستاد بتا - بفرمائید کہ
آشپز خانہ در سجا باید باشد۔
و سفرخانہ چگونہ باید باشد ؟
میزرا کا مِزان - دریں جا
باید کہ اُطاق بیرونی بنا کنند۔
و قدرے ازیں پیشتر کہ
غلام گزروش باشد و پستر
از آن سفرخانہ۔ و آشپزخانہ
در محاذی آں بنا
باید کرد +
اُستاد بتا - اُطاق خواب
رو بہ شمال مے سازید یا
رو بہ جنوب ؟
میزرا کا مِزان - اُطاق

- ۱۔ آشپزخانہ۔ باورچی خانہ +
۲۔ سفرخانہ۔ کھانا کھانے کا کمرہ +
۳۔ اُطاق بیرونی۔ ملاقات کا کمرہ +
۴۔ اُطاق خواب۔ سونے کا کمرہ +
۵۔ فُرع - گز +
۶۔ پائے انگلیس - فٹ - گز کا ٹنٹ حصہ +
۷۔ محجر - پردے کی دیوار۔ جالی دار دیوار +
۸۔ دشت انداز۔ کتھرہ۔ جنگلہ۔ بازچہ +

میزرا کاہران - بے - تو
 ورو - و رشتہ و کونیا و تیشہ
 و مالہ وغیرہ اسباب بتائے
 خود را بیاور و دست بکار
 شو +

اُستاد بتا - آیا نتاج را
 ہم با خود بیاورم ؟
 میزرا کاہران - بے - اورا
 ہم بگو - کہ آہ و تیشہ و
 رندہ و بزمہ و اسباب نتاجے
 خود را بیاورد +

اُستاد بتا - آیا محافضے
 میں عمارت مخطوۃ بھی بنا
 مے کُنید یا رگی ؟
 میزرا کاہران - مخطوۃ
 بھی چہ ضرور است - رگی
 کفایت مے کُند +

اُستاد بتا - آیا بالائے سقف
 بالاخانہ ہم بنا میکُنید یا خیر ؟
 میزرا کاہران - بے -
 یکس آقاسی قشنگ باہتالی کہ
 مناظرش مشرف بیائیں باغ
 باشد - باید بنا کرد +

اُستاد بتا - پس از برائے
 معجینیک چوہائے کلفت و
 طنائہائے قطور از بازار
 باید آورد +

میزرا کاہران - ماچوب
 و آہن و سنگ و آجر و
 گچ وغیرہ از مصالح عمارت
 ہرچہ لازم ہوئے آوردہ ایم +
 اُستاد بتا - پس من
 مے روم - فَعْلَمَ خود را
 ہمراہ بیاورم +

۱۔ آقاسی - بالاخانہ - ہتالی +

۲۔ مناظر جمع - مشطر واحد - جھوکہ - کھڑکی +

۳۔ مشرف - سامنے - قریب +

۴۔ معجینیک - پاؤ - جو مکان کی تعمیر کے لئے ٹکڑیوں کی باندھتے
 ہیں +

۵۔ فَعْلَمَ - مرکور +

۶۔ مخطوۃ - احاطہ - گھیرا - چار دیواری +

مُنتَخَبَاتِ تَارِيخِ مُلُکِ صَاحِب

ذِکْرِ اَحْوالِ نادرِ شاه

پدرِ نادرِ شاه از قبیلهٔ افشار است - نام او امام قلی بود - و از اخباریکه در دست است - معلوم می شود - که امام قلی مردِ صاحبِ اعتبار یا منصب نبود - خودِ نادرِ قلی هم هرگز از نسبِ بزرگِ لاف نمی زد - مؤرخ چابکوس و سِ میرزا مهدی هم در وقتیکه میگویند - پدرِ نادرِ شاه در قبیلهٔ خودِ مزدی میفتتا به بود - حقیقتِ حال را درین عبارت که گوهرِ شاهوار را نازش به آب و رنگِ ذائقهٔ خودِ است نه به صُلبِ معدن - به کنایه می رساند - و پستیِ نسبِ و سِ را می فهماند - در یکی از کُتبِ منقول است - که نادرِ شاه در ادایِ حالِ پوستینِ دوزی بود - و ازیں ممرِ تحصیلِ و حیرِ معاش می کرد - و خودِ نادرِ شاه از پستیِ نژادِ خویش مکررانهٔ صُحبت می داشت - گویند که پوئ خواست و خُضرے از خاندانِ سلطنتِ دہلی بهجتِ پسرِ خودِ عقد کند -

صاحبان دُختر گُفتند - که رستم ما چُنین است - که داماد باید
 تا بهفت پُشت نَخود را بِشمارد و بِشنا ساند + نادر قاصد
 را گُفت - بگو - که داماد شما پسرِ نادر شاه است -
 و نادر شاه پسرِ شمشیر و پسرِ زادهٔ شمشیر - بهچُنین
 تا بهفتاد پُشت بر شمار + تولدِ نادر شاه در سنهٔ
 هزار و صد و هجری در مملکتِ خراسان اتفاق افتاد +
 مؤدبِ خانِ ایران وارداتِ احوالِ او را ذکر
 نموده اند - اوّل چیزِی که مے نویسند - تولدِ رضا قلی
 میرزا است - که در آن وقت سی و یک سال از عمرِ
 نادر شاه گزشته بود - و قبلِ ازاں در مخاطر و مہارِکِ
 بسیار افتاد - و مقاسات و مکارِده با رنجِ بے شمار
 نمود - لاکِن در جمیعِ مواردِ شجاعت و مردانگی و تهور و
 خدایت و کے بُروزِ کے عجیب داشت + در هفتده سالگی
 بدشتِ اُوربکانے که ہر سالہ اطرافِ خراسان را مے تاختند -
 با مادرش اسیر شد + ایامِ اسارتش چہار سال طول کشید -
 و مادرش ہم در آن صفحَاتِ رُوزش بہ آخر رسید - بعدِ ازاں
 نَخود را رہائی داده بہ ملکِ خویش رشتافت - ازاں بعد
 تا زمانے کہ در خدمتِ شاهِ طہاسب حاضر شد -
 ہمیں قدرِ قابلِ ذکر است - کہ گُفتہ شود - کہ طبیعتِ این
 مردِ عجیب ہمیشہ بر یک وزیرہ و یکساں بودہ است -
 وقتے در خدمتِ بابل بیگ یکے از اُمراءِ ملکِ نَخود
 وارد گشت - و بالآخرہ و کے را کُشتہ دُخترش را
 بدر بُزد - و بحالہٗ از دِواج در آورده رضا قلی میرزا

از وے مُنَوَل گشت۔ بعد از آن جمعی از قَطَاعُ الطَّرِیقِ
 را با خُود مع سائنته - و در آن زمان پُر شور و شربتاحت
 و تاز مردم اطراف تحصیل معاشی می نمود - تا
 رفته رفته آوازۀ بهادر پُری او بلند گشته - بخند مست
 و اَلے خراساں داخل شدہ - و چوں در جنگ با اُوُر بکاں
 آثار شہامت و جلالت بظہور رسانید - تا بدرجہ امارت
 و سرداری ترقی کرد - لاکن بعد از چندی حاکم خراساں
 از حرکات ناہنجار وے رنجیدہ او را چوب زد - و نادر
 ازیں قضیہ بغضب آمدہ مشہد را رہا کرد * چُنیں
 می نماید - کہ در آن اوقات عم او در کلات بر سر
 طائفہ قلیہ از افشار بود - نادر از مشہد بکلات رفت -
 و چوں قلیہ در آن سر زمین اقامت کرد - عموے او
 از کردار و حرکات وے اندیشناک گشتہ او را بہ
 رہا کردن آن قلعہ مجبور ساخت * چُنیں می نماید -
 کہ بعد از آن باز بر سر کار سابق خود رفته بیش از
 بیش بہ جمع فریق و قطع طریق و سرق و نہب
 پرداخت - و در آن اوقات افغاناں بر اصفہاں مُستولی
 گشتہ دولت صفویہ را بر انداختہ بودند - لاکن ہنوز
 سلطنت افغانہ را قوامی بلکہ نامی نبود - ہرج و مرج
 در امور پیدا شدہ سرمایے گردن کشاں پُر شور و
 غوغا و از ہر طرف ہزار فتنہ برپا بود - در چُنیں
 وقت راہزنے کہ بہ شجاعت و کیاست ضرب المثل
 اقواہ است - در احتیاج معاون و مُساعد نخواہد ماند - لہذا

فشنہ جویان آفاق و محسّرکان مواد تزارع و نفاق در تحت
 رایتِ نادر جمع شدہ بر رامتِ وے ائتفاق نمودند۔ و طوے
 نکشید۔ کہ بر سرِ سہ ہزار مرد برآمدہ خراجے سنگیں بر
 اہلِ خراساں حمل کرد۔ عموے او چوں دید۔ کہ ائتدار
 وے ہر روزہ در از دیاداشت۔ ہراس بہ ضمیرش استیلا
 یافتہ۔ دم از دوشتی و ہوا خواہی وے زد و کاغذے پاو
 نوشت۔ کہ خدمتِ شاہ طہماسب را قبول کردہ وے را در
 محاربہ افغاناں مددگار باشد۔ نادر را ظہارِ رغبت و نحوشی
 ازیں مطلب نمودہ گفت۔ کہ اگر سلطان جراحیم گرشہ وے
 را عفو کند۔ در آئندہ تدارک ما مضیٰ خواہد شد۔ و چوں
 ایں امر باسانی انجام یافت۔ نادر بجانب کلات رفت۔ و از
 قرارے کہ معلوم ے شود۔ او ہمیشہ عزمِ خود واکے کلات
 را سترِ راہِ خود ے دانست۔ بنا بریں دریں وقت فروستے
 بدشت آوردہ اورا گرفت۔ و بہ دشتِ خود ہلاک ساخت۔
 و کلات را منتصرف شدہ بعد از اں بہیہ جنگِ افغنیہ خراساں
 پرداخت۔ و چوں اخراجِ ایں طائفہ از اں بلاد منظور نظر ہا
 بود۔ و ایں کار بہ نیروے باڑوے نادری صورت یافت۔
 سببِ ایں شد۔ کہ دوبارہ شاہ طہماسب رقمِ عفو بر
 سوابقِ زلاتِ وے کشیدہ اورا موردِ عنایات ساخت۔ و
 بواسطہ فتوحاتِ نادری مہام پاؤشاہی رونقِ تازہ یافت۔
 در اوایلِ حال شاہ طہماسب بر نادر بغایت حسد ے
 بُرد۔ تا وقتے کہ نادر در یکے از حروبِ مشغول بود۔
 و شاہ طہماسب فرمانے بمراجعتِ وے از اں جنگ فرستاد۔

و یحس نادر آن فرمان را اطاعت نکرد - پاؤ شاه
 بے مایه بر سر جمع او را خاش و باغی خوانند - این
 خبر با انتشار یافته به نادر رسید - او نیز بسمت دربار
 پاؤشاهی لشکر حرکت داده پاؤشاه را مجبور ساخت -
 که بشرایطی که بخواهد اتفاق کرد - راضی شد مصلحه کند -
 این واقعه قلیلی بعد از فتح مشهد رؤس داد ۴ و
 می توان گفت - که اگر طمأنینه در سابق قدری اختیار
 داشت - ازین وقت بجای اختیار او تمام شد - لاکین نادر
 با وکس با احترام سلوک کرد - تا وقتی که دید - با وکس
 غضب سلطنت مستعد است - و هم از اذل فتنه که وکس
 را در خراسان دست داد - پنا کرد - که مردم را بجهت
 خیالات آئینده خود بیدار کند - مانند ارد شیر بابکان
 هر شب خوابی دید - و هر روز در تغییر آن خوابی شنید -
 از آن مجننه شبی در خواب دید - که مرغابی با ما پی
 سفید چهار شاخی بنظر وکس در آمدند - پس آن مرغابی
 را به تیر زد - و کسانیکه با وکس بودند - هر چه کردند -
 که ما پی چهار شاخ را بچنگ آرند - نتوانستند - تا
 بالاخره خود دست و پا زده بسهولت تمام آن را گرفت -
 و بجهت این که مرغابی با ما پی در خواب دیده بود -
 منجمان متعلق گفتند - که دلالت بر رسیدن تحت سلطنت
 می کند - اما زحمت میوزا مهدی مؤرخ او درین باب
 کمتر است - زیرا که او از وقایعی که بعد رؤس داد - تغییر
 می کند - و میگوید - که چهار شاخ ماهی عبارت است از چهار

مُمْلُکِ ایران و خوارزم و پشدرستان و توران که بدست
 او مفتوح شد * بانجمله بزرگتر کارِ نادر اِخراجِ افارغنه
 از ایران بود - و بیجِ اِعام و اِفضالے در رازاے
 خدمتِ کسی که مُمْلُکِ را از تعدی و تطاولِ خصم
 ظالم خلاص کرده بود - زیاده تر از این نبود - که چهار
 ملکِ مُعظمِ ایران که عبارت از خراسان و مازندران و
 سیستان و کرمان باشد - طماسبِ پاداشِ این خدمت به
 نادر واگذاشت - یا بعبارتِ اُخرے دست از نیمهٔ مُمْلُکِ
 برداشت - فقط حقِ نادر دانسته شد * مثقُولِ است - که
 در همان کاغذے که طماسب به نادر نوشته و مالکِ مژبوره
 را بویے واگزار نمود - از او درخواست کرد - که نام
 سلطان بر خود گزارد - و بجهتِ این مطلب تاجے
 مَرصَعِ بجواهرِ نفیسهٔ مضحوبِ یکے از اُمرا باد فرستاد -
 نادر بجمعِ عنایاتِ شاهی را قبول کرده - مگر لقب را که
 دید بدونِ آنکه فایده به بخشد - سببِ حسدِ دیگران
 خواهد شد - و در همین اوقات مُزاوجتِ مابینِ رضاقلی
 پسرِ بزرگِ نادر و یکے از دخترهایِ سلطانِ حسینِ مرحوم
 اِتفاق افتاد - و نادر اگرچه از قبولِ نامِ سلطانِ ابا
 کرد - لاکِن فرصتِ غنیمت دانسته یکے از اُمورِ مُعظمهٔ
 مخصوصهٔ بسلاطین را اِختیار نمود - حکم کرد - که پوئے
 که بمواجبِ لشکر مے دهند - از مالکِ خراسان گرفته
 بنام وے سکه کنند - و این فی الحقیقت معجزِ سلطنت
 علی الاستقلالِ آن مُمْلُکِ بود * عساکرِ عثمانی هنوز

بهترین اطراف عراق و جمیع آذر بایجان را در تصرف
 داشتند - و با آنکه هنوز سپاه نادری از زحمات تعاقب افغانه
 نیا سوده بودند - بدفع اثرک در حرکت آمدند - در صحرائی
 همدان با دو لشکر عثمانی مقابلت اتفاق افتاده ایشان
 را بر انداخت - و همدان و جمیع اطراف و نواحی آن
 بلده معظم را از غلیم مستخلص ساخت - بعد از آن
 بجانب آذر بایجان عطف عین نمود - و تبریز و ارومیه
 و سایر شهرهای معظم آن مملکت را از چنگ دشمن
 بیرون آورده به استعداد محاصره ایروان پای تخت
 ارمنیه پرداخت + مقارن این حال از برادرش که
 در آن وقت از جانب وکله حکومت خراسان داشت -
 خبر رسید - که افغانه آن صفحات سرعناد و طغیان
 بر آورده اند - بنابراین فتح عزیمت کرده بشتاب تمام
 بصوب خراسان نهضت کرد - و ناعره طغیان افغان را
 بگیرفتن راه و بهرات بکلی فرو نشاند - و اقعی اتفاق افتاد -
 که ازاں مے توان دانست - که وضع این جنگ چه نوع
 بوده است - مؤرخ متعلق او میزنا می گوید - روزی
 دیگر مجلس رمیو شمال آراسته و سران افغان را که
 در اردوهای فلک شمال مے بودند - به محفل اقدس بار
 داده هنوز آفتاب یک نیزه بلند نگشته بود - که هزار
 و صد و صد بر سر نیزه بلند گردیده سرکردگان
 مورد عطف و نوال و رؤسای افغانان سر بریز افکند
 نجات و افعال شدند - خلاصه در اوقات که نادر

به محاصرهٔ هرات مشغول بود. اُمراءِ ایران طهاسب
 تنگ حوصله را برآں داشتند. که لشکر بطرف عثمانی که
 در سرحد اجتماع کرده بودند. کشید. شکسته بائیکه باری
 طائفه رسیده بود. سبب شورش آنها که قسطنطنیه گشته.
 و نیکچریان اول وزیر را گشته. و بعد از آن احمد ثالث
 را از سلطنت خلع و برادر زاده او محمود خامس را بر
 جای او وضع کرده بودند. و نادر رضاقلی خاں را
 بسفارت نزد سلطان محمود فرستاده پیغام کرده بود.
 که عساکر عثمانی باید آذر بایجان را خالی کنند. و شاه
 طهاسب نیز نامه در تهنیت مجلس بوسه فرستاد. و
 پیش از آنکه نتیجهٔ سفارت رضاقلی خاں که از طرف
 نادر رفته بود. معلوم بشود. طهاسب بجهت محاصرهٔ
 ایردواں در حرکت آمد. و لے کارے از پیش نبُرد. و
 در مصاف با لشکر عثمانی بهزیمت یافته آنچه بحداقت
 و شہامت نادری در سال قبل حاصل شده بود.
 در یک ماه از دست داد. و تا خوب ضعف عقل خود
 را ظاہر کند. با ترک مصالحه کرده در آن مصالحه تمام
 مالک ماوراء رود ارس را باثراک واگذار کرد. و
 بیچ محل از محال کومانشاه را نیز باحمد پاشاے وائے
 بعد او که بواسطهٔ او این مصالحت انجام یافته بود.
 گزاشت اما رسوائی و فضیحت این معاہدہ از آن جهت
 از دیاد پذیرفت. که ذکرے در باب اشتغال اُسرائے
 ایران که در جنگ بچنگ عساکر عثمانی افتاده بودند.

نشده بود - چوں اخبار ماین واقع به نادر رسید - دید -
 که بهائیه تجویز بیست بهجت و انجاری مقاصدے که سائها در
 خاطر داشت - وے رعایت حزم را از دشت نداده در
 ابتدا فرمانے بنام جمیع اهلے ایران صادر کرد - و
 در آن توبیخات و تفریعات شنیعه بر معاہدت و معاہدیں
 نمود - و گفت معاہدتے که چند مملکت بزرگ ایران
 راتا رود ارس آرد - عین معاہدت است - و مصاحبتے
 که حلقے از سکنه و اهلے این ملک را در چنگ اعدا
 به محبس سپارد - صرف مکاوحات - این چنین معاہدت
 بر خلاف محکم خدا و محبت علی مرتضیٰ است - که ملائکہ
 حول حرم او ہمیشہ اشتغال شیعیان او را از دشمنان
 او از درگاه باری مسئلت مے کنند - بعد از اشتہار
 رقم مزبور مکاتیب به جمیع سران سپاہ مملکت فرستاد -
 از آن مجملہ کاغذیست کہ بحکم فارس نوشته است -
 پس از اعلام شکست افغان و قح بہرات تعجب میکنند
 از شنیدن اخبار معاہدہ با ترک - و مے گوید - شک نیست -
 کہ چوں بشنوی - کہ معاہدہ با ترک بر حسب معمول از
 انطاف الی بر قرار نخواہد ماند - مشرور خواہی شد - در
 انتظار آمدن من باش - کہ بحول اللہ علی الفور بالشکرے
 رزم آزمای - قلعه کشای - در عدد مور و در شجاعت
 شیر - بانشاط جوان و حرکت پیر حرکت خواہم کرد بیت
 و دشمن آتش پرست باد پیا را بگوے
 خاک بر سر کن کہ آب رفته باز آمد بجوے

و پنجین سفیرے باسلامبول فرستاده مختصراً بسططاں محمود
پیغام فرستاد۔ کہ یا ممالکِ ایراں را مسترد ساز یا حرب
را مشتعل باش۔ و از جانب دیگر خبر حرکت خویش را
باحمد پاشاے وائلجی بغداد فرستاد۔ مصالحتے بادولتِ روسیہ
شدہ بود مشروط بر این کہ جمیع ولایاتہ کہ در سواحل
بحرِ خزر در سوابق ایامِ گرفتہ بودند۔ رد کنند۔ دو
نفر صاحب منصب بدانشا فرستاده۔ تا معلوم کنند۔ کہ
تعویقے در آن امر واقع نشود۔ بعد از انجام اُمورِ مزبورہ
بہ اصفہاں رفت و شاہ طہاسب را بسببِ مصافحہ باعثمانی
ملامت کرد۔ و بعد از ان اظہارِ آراءے کردہ طہاسب را
دعوت نمود۔ طہاسب نیز قبولِ دعوت وکے نمودہ مجلس
رضیافت بگرفتہ ریاست و خلع او از خلافت ختم شد۔ بنا بر
قولِ میرزا محمدی طہاسب را با جمیع خواتین بخراساں فرستادند۔
چوں اُمراءِ لشکر و اُمراءِ کشور تاج سلطنت بر نادر
عرضہ کردند۔ دید۔ هنوز وقت مقتضی نیست۔ ابا کرد۔ و بر سر
پسر ہشت ماہی طہاسب کہ عباس ثالث خوانند۔
تاج گذاشتہ رادارہ اُمورِ جمہور و مہام نظام رعیت
و سپاہ را بعهدہ خویش گرفت۔ این واقعہ در سنہ ہزار
و صد و چہل و پنج ہجری اتفاق افتاد۔ بعد از ادائے
مراسم مجلسِ عباس نادر با لشکرے گراں بہہ لشخیر بغداد
رفت۔ اگرچہ احمد پاشا وائلجی بغداد در حُسنِ رادارہ
ملک داری و نظم و نسق سپاہ کشی از اقراں امتیاز داشتہ
و بہ ہمیں سببِ نادر نیز تہیہ معقولے دیدہ بود۔ اما

معلوم بود۔ کہ اگر طوپال عثمان با عساکر جرار عثمانی
 بمرد وے نے رسید۔ بر حذاقت و شجاعت او فائدہ
 مترتب نہ شد + میرزا مہدی مے نویسد ۔ کہ عسکر
 طوپال عثمان کما بیش صد ہزار مرد بودند ۔ نادر بعزم
 مقابلہ با طوپال عثمان در حرکت آمد ۔ بنا بر قول میرزا مہدی
 دوازده ہزار نفر در دور بغداد گزاشته خود با بقیہ بطرف
 سامرہ کہ قریب ایست در کنار دجلہ ۔ و از آن تا بہ بغداد
 قریب شصت میل است ۔ روے نہاد ۔ اُردوے عثمانی
 قریب دہ مژبور واقع شدہ بود ۔ جگہ بسیار شدید و
 خوشخوار اتفاق افتاد ۔ چنانکہ تا آن روز بدان نوع حربے
 ہرگز ما بین ایرانی و عثمانی واقع نشدہ بود ۔ در اول
 غلبہ ایرانیان را شد ۔ و سوائے ایرانی بیک حملہ ختم
 را ہزیمت داد ۔ اما پیادہ عثمانی پاسے جلالت پیش نہادہ
 دست از حریت برد ۔ و فوجے از اطراف کہ نادر را از
 ایشان چشم داشت مدد بود ۔ بر یک طرف لشکر وے
 حملہ بردند ۔ و مزدان کار کہ در تمام روز در آفتاب
 تابستان عربستان بگير و دار اشتغال داشتند ۔ بالآخرہ
 از شدت گرما و حرارت آفتاب و غلبہ عطش دست
 شان از کار ماند ۔ خود نادر دو مرتبہ در میان دشمن
 اسبش گلولہ خورده بر زمین افتاد ۔ و بہ این سبب
 علم دار وے اورا کشتہ پیدا شدہ روے بہ گریز نہاد ۔
 جمیع این اسباب دہشت بہم داده سبب فتح عثمانی
 شد ۔ و بعد از آنکہ از ہشت ساعت متجاوز از

طرفین کوشیدند - لشکر نادر بکلی متفرق گشت - و هنوز
 این خبر به بغداد نرسیده بود - که اهل شهر بر افواج
 ایرانی حمله برده هزیمت دادند - این قضیه در هزار و
 صد و چهل و شش واقع شد - اگرچه از قرار تقریر
 اثرات شصت هزار ایرانی درین جنگ تلف گشتند -
 اما احتمال دارد - که از بیست هزار متجاوز در معرض
 هلاک در آمدند - غایباً همی قدر هم از اثرات گشته شد -
 لاکن فتح نمایان کردند - بسبب اینکه نادر نتوانست لشکر
 شکسته و پراکنده را جمع کند - تا مانیک به صحارای همدان
 رسید - که از آنجا تا مکران جنگ از دو بیست میل متجاوز
 است - تدبیر و بهت نادر چنانچه بعد ازین شکست
 بروز کرد - هیچ وقت ظهور نیافته بود - به عوض اینکه
 لشکریان را ملامت کند - تحسین کرد - و بجای آنکه تشنیع
 زند - تشریف داد - آنچه از تعدد و جنس و دواب بایشان
 ضرر رسیده بود - همه را با مضاعف از احسان خویش
 بهره ور ساخت - و ایشان را به کشیدن انتقام از دشمن
 غدار تحریص و ترغیب نمود - این حرکت سبب بازویاد
 شهرت و کس شده از جمیع اطراف ایران لشکر بدر کس
 شتافت - چنانکه هنوز سه ماه نگزشته بود - که محمد دؤ با
 سپاه بیش از پیش در حوالی بغداد وارد شد و دشمنان
 طوپال عثمان در قسطنطنیه چوں خبر فیروزگی و کس را
 شنیدند - بحیل مدد و ذخیره حتماً وجه مراجع عساکر و کس
 را به تعویق انداختند - و او با وجود این حال کوشش

بلخ در دفع نادر نمود۔ قوچے از سواره معین کرده
 بہ اشتغال ایرانیان فرستاد۔ لاکن بیک حملہ ایشان
 از پایے در آمدند۔ و چون ایں خبر بہ طوپال عثمان
 رسید۔ ہر قدر مے توانست۔ جمع آورئے سپاہ نموده
 بہ ملاقات غنیم شتافت۔ اما عساکر عثمانی بہ نقد از
 شکست سواره پایے صبر و ثبات شاں از جاے رختہ
 بود۔ و ہر چند سرعشکہ خواست۔ تحریک نادرہ نغیرت
 ایشان کند۔ ممکن نشد۔ در اول وہلہ پراگندہ شدند۔
 و جمع آورئے ایشان از چیز قدرت خارج بود۔
 طوپال عثمان نمود نیز بسبب ضعف مزاج در سخت
 رواں حرکت مے کند۔ چون شکست بر اثر اک افتاد۔
 اورا بر اسبے نشانند۔ بہ امید اینکه جانے بدر بردہ
 لاکن بیک از سپاہیان ایرانی را چشم بر لباس گرانیہاے
 وے افتادہ۔ اورا شناخت۔ بانیزہ کہ در دست داشت
 کار اورا ساخت۔ و سر اورا جدا کردہ نزد نادر بردہ
 نادر بر گشتہ وے احترام کرد۔ و محکم کرد۔ تا جسد
 با سر وے را بہ لشکر گاہ عثمانی رسانیدہ تا بر حسب
 معمول نقش وے را مدفون سازند۔ بعد از قتل
 طوپال عثمان و پراگندہ شدن سپاہ وے نادر بجهت
 محاصرہ بغداد حرکت کرد۔ و محاربن ایں حال خبر
 باغی گرئے محمد خاں بلوچ در فارس رسید۔ نادر بر
 حسب عجلہ وقت مصالحہ با واسلئے بغداد کردہ۔ بہ ایں
 نوع کہ ولایاتے کہ در عہد سلطان حسین قبل از

فتنه افغان در تصرف دولتشین ایران و عثمانی بوده -
 بر قرار سابق باشد - پس بجانب فارس حرکت کرد - و
 هنوز نازده طغیان فارس را طفا نیافته بود - شنید - که
 رجال دولت عثمانی از قبول مصالحه وائلی بغداد سر
 باز زده - و عبید الله پاشا وائلی مصر را با سپاه
 فراوان مأمور بآن سمت کرده اند - و اختیار صلح و
 جنگ را باو گذاشته که هر قسم که مصلحت و اقتضای
 وقت داند - معمول دارد - نادر باستخلاص بلاد ارمینیه و
 گرجستان که از معظمت ممالک متنازع رفها بود -
 شاکست - و پل بر رود ارس انداخته تغلیس و گنجه و
 ایروان را در وقت واحد محاصره کند - و چون عبید الله
 پاشا نزد یکدیگر قاص را لشکر گاه و اطراف اردو را
 بشقاق و خندق و مطریس و مورچل مستحکم ساخته بود -
 نادر بخيال این که چون خبر محاصره شهرهای مژور را
 بشنود - از مامن بیرون خواهد تاخت - و در میدان طرح
 جنگ خواهد انداخت - ممالک مژوره را محاصره نموده
 و چنانکه معمول وکے بود - سر عسکر عثمانی معزور
 بزیادتی عدد خود شده در صحرائی بغاوند از انحال
 ایروان با خضم مصاف داد - میرزا مندی می گوید - که
 سوار و تزک شصت هزار و پیاده پنجاه هزار بود - و
 چون نادر عسکر غنیم را دید - سران سپاه را جمع نموده
 ایشان را مخاطب ساخت - و گفت - لشکر دشمن بالنسبه
 بمزدان ما نسبت بهشت بیک و یک به تمنی است - و لے

این صورت باید سبب از ویاد کوشش مردان ما شود -
 پس از آن گفت - که شب گزشتہ در خواب دید - کہ
 جانورے قوی در نیمہ او تاختہ قصد وے کرد - و او
 بعد از زد و خوردے زیاد آن جانور را ہلاک ساخت -
 و ہمیں فالے است نیکو - و علامتے خبر - بل دلیلی واضح
 بر ظفر ما - و ہمچنین گفت - کہ دشمن در پیش رو رشتہ
 و دو طرف اُردو نیز بہ قلعہ ایرواں و زنگی چاکے پیوستہ -
 اگر مُردے در عزم و مقصودے در رزم واقع شود - راہ
 نجات از ہمہ رحمت بستہ خواہد بود - اگر این کلمات
 مورتِ جُزأتِ لشکریاں شد - حرکات او بیشتر سبب جلالت
 ایشان گشت + بعد از آن کہ نظم سپاہ را بہ رہترب
 وضعی مُقرر کرد - خود با جمعی از بہادران بر دشمن
 تاخت - و بہر طرف روے آورد - مانند اجل محوّم و
 قضاے مُبرّم کس را با وے یارای مدافعت و نیروے
 مقاومت نبود + در یکے ازین حلات رستم نام یکے از
 سپاہیاں عبد اللہ پاشا را کشتہ سر او را بر نادر بُزد -
 و چوں ہنوز تنویرِ حزب گرم بود - نادر فرمود - تا سر را
 بہ نیزہ و در جائے کہ ہمہ لشکریان عثمانی توانند دید -
 بر پا کنند + نزدکان را نظر بر سر سرِ عسکر اُفتادہ
 پرانندہ شدند - و صحرا از گشتگان ایشان مالا مال شد - و
 بعد ازین فتح عجبہ و قلعیس مسخر گشت + چوں رجال
 دولتِ عثمانی حال را بدین مینوال دیدند - طالبِ مصالحہ گشتہ
 بہ ہماں عہود و شروطے کہ سابق مابین نادر و پاشاے

بغداد مقرر شده بود - راضی شدند - و قارص و لایب دیاں با
 جمیع ممالک که در اثر منبر سابقه دریں صفحات متعلق بدولت
 ایران بود - واگذار کردند و دریں اوقات نادر دید - وقت
 آشت - که پزده از روی کار برگردد - خبر ثروت
 عباس بن طهاسب طفلی که او را بسطنت گزارده بود -
 هم دریں اوقات رسید - و چون رشیم متداوله سلاطین
 ایران است - که هر سال در هنگامی که خورشید بمقطع
 تقاطع ربیعی رسد - آن روز را عید کنند - و بهجت
 اجرای مراسم همه اعیان و صنادید ملک در دربار
 حاضر گردند - نادر فرمانی باحضار جمیع صاحب منصبان
 ملکی و لشکری از اقاصی و ادانی صادر کرده فرمان داد -
 تا در روز مزبور بهجت اجرای مراسم عید در جوگای
 مغان جمع شدند - و بهنجین فرمود - تا عبادت عیدیه
 بهجت عجله وقت که امر منزل کنند - بر پا نمایند - و
 آنچه اسباب لوازم رفاه و عیش و عشرت است -
 بوضع ملوکانه مهیا دارند - آورده اند - که جمعیت از عدد
 هزار متجاوز بود - اگر لشکریان نیز داخل این عدد باشند -
 شاید انحراف نباشد - چون مردم جمع شدند - در روز
 صبح عید باحضار رؤسا فرمان داده - چنانکه میرزا مهدی
 گوید - ایشان را مخاطب ساخت - و عفت - شاه طهاسب
 و شاه عباس هر دو پادشاه و پادشاه زاده در هند و سریر
 موجود اند - ایشان را یا هر کس که بر آورنده افسر ستوری
 دانید - بریاست و سلطنت بر دارید - من آنچه حق کوشش

بود۔ بجا آوردیم۔ و مملکتِ خود را از دشتِ افغان و
 مردم و روس خلاص کردیم + مردم همه با اتفاق گفتند -
 که پاؤشاهی حق کسی است که مملکت را از دشتِ اعدا
 خلاص کرده - و فقط ہم او می تواند حفظ کند - نادر
 ابا کرده سوگند یاد کرد - که هرگز اندیشم سلطنتِ ایران
 در خاطرش منظر نگذرد است - و تا یک ماه هر روزه
 این مطلب در میان بوده اصرار و امتناعِ طرفین
 صورتِ انویاد می گرفت - تا اینکه بالاخره نادر مسئول
 مردم را با جابتِ مقرون داشت - و در وقتِ که علی الظاہر
 سرِ رضا جُلبانیه - گفت - که از زمانِ رحلتِ حضرت
 رسالتِ پناہی چهار خلیفہ بعد از یکدیگر مُتکفلِ امرِ خلافت
 شدہ اند - شاہِ اسماعیل صفوی این مذهب را مشرک
 و مذهبِ تشیع را شائع و مشرک داشت - و از وقتِ که
 مذهبِ شیعہ شائع شدہ است - در ایران ہمیشہ رفته
 بوده است - ہرگاه اہلِ ایران بہ سلطنتِ ما را رنج
 و آسائشِ خود را طالب باشند - باید این مذهب را تارک
 و بہ مذهبِ اہلِ سنتِ سالک شوند - و لے چوں امام
 جعفر از دُرّ پیر رسول و عند الناس ممدوح و مقبول
 است - او را سرِ مذهبِ خود سازند + مردم ہمہ باین
 تغیرِ راضی شدند - و فرمان صادر شد - کہ این مطلب را
 گوش زد جمیعِ ناس نمایند + پس نادر گفت - کہ صورتِ
 واقعہ را بہ سلطانِ اسلامبول اِشہا کرده ازو خواهیم خواست
 تا تحقیقِ مذهبِ جعفری اِذغان کرده آن را خارج

مذاهب شمارد - و چنانکه چهار رکن در حرم محبت نماز چهار
 مذهب معین است - رکنی هم محبت این شیعیان جدید از
 مذاهب حق مقرر شود و اقوال عیدیه و اختلاف آراست در
 این که سبب چه بود - که نادر قبل از مجلس وابستگی بملت
 بلکه تعصب در مذهب شیعه اظهار میکرد - و در جوار کس
 مغال اظهار میل و رغبت بطریقه اهل سنت نمود - لکن
 حق این است - که نادر همیشه یک مذهب داشت - و آن
 خود پرستی بود - تا وقتی که خود را یکی از بندگان دولت صفویه
 می نمود - و مقصود بیرون کردن افغان و عثمانی از ایران
 بود - دید - که مذهب شیعه آلت خود پرستی است - محبت اجرای
 مرام و دود و فتنه که بر مراد ظفر یافته - محبت بر اشتیصال
 خاوند شاه اسماعیل گذاشت - و عروج بر معارج
 سلطنت او را به فکر تسخیر جبال قندهار و صحارای
 هندوستان و بغداد و موصل و سایر بلاد آل صفویات
 انداخت - مصلحت در اتمام بنیان مذهب اهل تشیع دید -
 زیرا که از یک جهت محبت خاندان صفویه به اهل این
 مذهب آمیخته بود - و از جهت دیگر عداوتی که اهل اهل
 سنت با متشیعه دارند عائق بزرگی بود محبت انجام
 فتوحاتی که در خاطر داشت - میرزا مهدی گوید - که در
 روز بیست و ششم فروردین مطابق سنه هزار و صد
 و چهل و نه هجری هشت ساعت و بیست دقیقه از
 روز گذشته با اختیار رصد بندان دقیقه یاب و اختر شناسان
 بطلمیوس انتساب تاج شاهی بر سر و کس گذاشتند -

راہزائے مراسم جلوس چنانکہ در مچنین اوقات مامول
است - معمول داشتند - و تختے مرصع رنہادہ نادر را
بر آں نشانند - و علی الفور سکہ بنام وے زدند - در
یک طرف این شعر را کہ بیت

سکہ بر زر کند نام سلطنت را در جہاں

نادر ایران زمین و مختار و گیتی رستاں

و بر طرف دیگر انجیر و فیما وقع نقش کردند - و ہم از
مؤرخ تاریخ وے منقول است - کہ ممکنہ سجاں لاخیر
فیما وقع خواندند + بالجمہ بعد از جلوس بر تخت سلطنت
نادر بجانب اصفہاں در حرکت آمد - و چندے در آنجا
بہمنہ و تدارک لشکر پرداختہ تسخیر قندہار را و خبر بہمت
ساخت + محسین علی خاں برادر محمود غلجائی در آں
اوقات در قندہار والی بود - و نادر قبل از آں کہ
بہاں صوب توجہ کند - آنچہ لازمہ را بہتمام بود - در
بارہ آراء ایران در ایام غیاب خود بجای آورد -
در ہمیں سال جزیرہ بحرین بدست محمد تقی حاکم فارس
منقوح شد - و چوں ایل بختیاری اطراف اصفہاں را
در معرض تاخت و تاراج آوردہ بودند - را بہتداء
راستبصال ایشان را پیش رنہاد خاطر سائستہ بہ دفع
آں طائفہ در حرکت آمد - از کوہستان اصفہاں کہ تا
نزدیک شوشتر مے رود - تمام منزل و ملاذ ایلات
بختیاری است - و چوں کوہستان مزبور مشحون است
بر غار ہای بسیار و مغاکا ہای بے شمار - و این طائفہ

همیشه در آیام مخاطره بآن غارها پناه می بُردند -
 در نظر چنان جلوه می نمود - که ایشان را در قبیله
 اطاعت آوردن از چیز اُمکاں خارج است - اما نادر
 بر مژوم معلوم کرد - که این محض توهم است - با و ران
 خود را بر قللِ چال و محل و فرج شغاب کشیده
 هر یک از آن طایفه را بچنگ آورد - و در عرض مدت یک
 ماه جمیع اهل بختیاری را مُنقاد و فرمان بردار نمود -
 امیر ایشان علی مُراد خان را اسیر کرده به قتل
 رسانید - و بقیه که از تیغ قهر ناردی رسته بودند -
 موردِ عنایات و کس گشته - جمعی از ایشان در جود گریه
 عساکر پادشاهی انتظام یافتند - و به جهت جلالت
 فوق العاده که در فتح قندهار از ایشان بظهور رسید -
 کاشف حکمت و موردِ رافتِ نادر شدند - و سائر
 را از کویشتان که در سابق مکنی داشتند - کوچانیده
 محله بهتر و به اداره نزدیک تر از برای ایشان
 مقرر کرد + بعد از آن با هشتاد هزار لشکر از راه
 خراسان و سیستان رو به قندهار نهاد - در عرض راه
 عاتقی که قابل ذکر باشد - روئے نداد - و لے چوں
 به قندهار رسید - دید استحکامات شهر بنوع است - که
 فتح آن بژودی در چیز اُمکاں نیست + اول خیالے
 که کرد - این بود - که اطراف شهر را گرفته ماه آمد
 و شد مالی را به اکنیه اطراف و حوالی مُنقطع کند - و
 محکم کرد - تا طرح شهرے در مقابل آن ریخته

به بنای آن پردازانند - و آن را به نادر آباد موسوم
 کردند - بعد از فتح قندهار غالباً جمیع سکنه آن منک
 به نادر آباد نقل کردند - و بعد از فوت نادر بهمانجا
 مشهور به قندهار شد - و پنجگنبد محکم کرد - تا در
 اطراف شهر بزجا بر پا کردند - و مابین بزجها
 مژبور را با سقنا تها به کوچک وصل کردند - بنوعی که
 راه مرادیه محصورین با اطراف بیرون شهر بکلی
 مشدود گشت - اما چون نادر دید - که همه این کارها
 اثری در خاطر افغانان نکرد - و یک سال تمام
 بیهوده صرف شد - و افغانان را هنوز ذخیره بسیار
 در شهر باقی است - به فکر دیگر افتاده - شهر قندهار
 در مقابل کوچه اتفاق افتاده بود - و حصار به بر دور
 آن کشیده - و بزجها به کوچک بجهت محافظت آن
 ساخته بودند - ابرانیان بعضی از بلندبها که سرکوب
 قلعه بود - به تصرف آورده توپها و خمپاره را
 به باله آنها کشیدند - و بر بیروج قلعه حمله بردند -
 و بعضی از آنها را نیز بجمیع تصرف آوردند -
 فوج بخشیری یکی از بزجها به معظم را گرفته ارک
 را متصرف شدند - و بدین واسطه همه شهر به جنگ
 هادرا افتاد - و اهل شهر با جمعی از مستحقان قلعه
 در یکی از قلاع خارج شهر پناه یافتند - اما
 چون دید - که مقاومت بیهوده است - از در استیما
 درآمد - و نادر علی القود بوعده عفو زلات و

اورا اماں داد۔ چنیں مے نماید۔ کہ در آن اوقات
 تنزیر نادری اقتضای مراعات خاطر و جلب مصلحت
 افغانہ مے کردہ است۔ سبب اشتہار نامہ کہ در وقت
 مجلس در باب اختیار مذہب اہل سنت و رد
 طریقت شیعہ بہ اطراف فرستادہ بودیم کہینہ افغانان
 را کم کردہ بود + و دریں اوقات دید - کہ فرستہ
 بدست است۔ کہ یکبارہ جذب خاطر مے ایں طائفہ
 کردہ ایشان را بخود و محکومت خود متعلق سادہ۔ و
 ایں مطلب را بخوبی انجام داد۔ بعضے ازیں طائفہ
 مدام حیات نادر از شجاع ترین مردان وے محسوب
 و در مقابلہ سبیل شورش و کفیان امانیہ ایران سدے
 مینج بودند + در ہنگامے کہ نادر بہ محاصرہ قندھار
 اشتغال داشت - سرداران او تسخیر قلاع اطراف
 مے کردند - و ہم دریں ایام بود۔ کہ پسر بزرگش
 رضا قلی میرزا بشہامت و جلا دتے اقصیٰ الغایہ بلند
 آوازہ گشت۔ تبیین ایں مقال ایں کہ داعی قندھار
 از امیر بلخ مدد طلبیدہ و او بجانب قندھار در حرکت
 بود۔ بچوں ایں خبر گوش زد نادر گشت - رضا قلی
 میرزا را با دوازده ہزار سوار بہ دفع وے نامزد کرد +
 شاہ زادہ لشکر وے را شکستہ و بلخ را گرفتہ از
 رود جیحون عبور و بہ غزم فتح بخارا رواں شد +
 پادشاہ اوزبک یا جمعی کثیر بہ مظلومت رشتافت - و
 مصاف دادہ ہزیمتے فاجش یافت - اما در ہماں آواں

فرمان نادر رسیده که پسر را مراجعت امر فرموده بود -
 و همچنین کاغذی به پادشاه اورد که و سائر سران آل
 صفیات نوشت - که فرزند خود را امر نمودم - که به حدود
 ایران مراجعت کند - و ممالک موروئی اعقاب و
 انسال چنگیز خاں و بزرگان قبایل ترکماں را زحمت
 نه رساند. بعضی این حرکت نادر را که فی الحقیقت نتیجه
 حزم کافی است - نشیت به حد نادر پالنبه به رضاقلی
 میرزا می دهند - لکن باید ملاحظه شود - که در مراجعت
 رضاقلی میرزا نادر کو را غایت اعزاز و احترام
 و با او کمال ملاحظت و احسان نمود - و به حدی
 نگزشت - که حکومت ایران را بدو مفوض نموده
 خود بخاریب هندوستان رفت - و همین دلالت می کند -
 که این نصبت بیجا ست در آیام محاربه افغان
 نادر شاه سفیر بدیلمی فرستاده از پادشاه هندوستان
 خواش کزد - که پناہ اتحاد مابین دو تنین مأمول و مستوقع
 آن است - که احکام به حکام اضلاع شمالیه صادر شود -
 که فراریان افغانه را که دشمنان این دولت اند - و
 از شمشیر غازیان این حضرت گریزاں گشته - در آن
 بلاد راه و پناہ نه دهند - بر حسب مرضی جوابی فرسید -
 افغانه همه روزه یدان صفات فراری شده ملاذ و لجا
 می یافتند - و در دربار دہلی نیز هر روز عاتق بهجت
 معاودت ایلی پیدا می کردند - نادر را ازین
 حرکت نادره غضب اشتعال یافته فراریاں را تعاقب

کرده تا کابل عنان نکشید - و کابل و حوالی و حواشی
 آن را بقید تسخیر در آورد - بعد از این واقعه کاغذ
 دیگر به پادشاه هندوستان فرستاده او را بر حرکات سابق
 ملامت سخت کرد - لاکن باز گفت بعد از این همه
 نقصانی در دوستی واقع نشده - و منظور آن است -
 که در آینده نیز بر قرار باشد - فرستاده او بدست ولد
 عباس نام یکی از امرای اُنْخا که حاکم جلال آباد
 بود - به قتل رسید - و نادر که احتمال دارد - چنین
 بهانه را می جُست - دوست را غنیمت دانسته به تسخیر
 هندوستان نهضتِ رایات فرمود - قبل از تحریر وقایع
 این جنگ چند کلمه در باب وضع سلطنتِ هندوستان
 در آن اوقات بے مناسبت نخواهد بود - ممالکِ هندوستان
 غالب در معرض تاخت و تاز و حملاتِ بهادرانِ صفوات
 شمالیه بوده است - از زمانِ محمود غزنوی سلطنت از
 خاندانِ سلاطینِ هندو بیرون رفته - از آن بعد سلسله‌های
 مختلفه از اهل اسلام بر آن مملکت استیلا یافتند -
 و هر سلسله بنوبت مغلوب دیگر شده از بهمان دست
 که گرفته بودند - دادند - تا اینکه شمشیر تیمور دیکر در آن
 دیار بکُشت - و بعد از آن بسبب تفراتِ غربیه و اتفاقاتِ
 عجیبه نسل او در آن سرزمین ساکنانِ دراز فرماں روا
 گشتند - چون بابر بسبب غلبهٔ او بر یک مجبور شد - که
 مملکِ موروث خود دشتِ فرغانه را را کرده از سوجل
 رو بر سیحون چشم بپوشد - موروک به هندوستان رها ده

اوّل کابل را مستخر ساخت- و بعد ازاں سلطنت دہلی را
 منتصرف شد و ہندوستان در زمانِ نبیرہ او اکبر کمال
 اقتشام و اقتدار یافت- مے توان تاریخِ زوالِ دولتِ
 تیموری از فوتِ این پاؤشاہ کہ در حقیقت پاؤشاہِ بزرگ
 بود- نہاد- بلے در زمانِ اورنگ زیب دوبارہ آجے بر
 موعے کارِ دولتِ ہندوستان آمد- بسببِ تدبیر و حکمت
 و شجاعتِ اورنگ زیب اگرچہ در حقیقت مملکتِ قوای
 داشت- الاّ اینکه علی الظاہر مانند زمانِ اکبر مے نمود +
 اورنگ زیب آخر پاؤشاہِ است از نسلِ تیمور کہ در
 واقع در ہندوستان اختیار و اقتدارے داشت- بسببِ
 اینکه ہم در عہدِ او بجاوہِ امراے سرکش کہ از ہر طرف
 آثارِ عناد و طغیان بنظر مے رسانیدند - طائفہ از ہنود
 کہ ایشان را مراتا خوانند - در اضلاع جنوبی ہندوستان
 کہ بہ دکن معروف است - سر بر آوردہ و علی الاتصال
 در اطراف و حوالے ملک از سرق و حوق و اشرو
 نہب و قتل و غارت دقیقہ فروگزاشت نئے کردند + نامِ
 مراتا مأخوذ است از مہاراشتر کہ ملکِ ایشان است و حالِ
 بہ دکن اشتہار دارد- ابتدا در عہدِ شاہجہاں این طائفہ
 قوتِ گرفتہ- در عرضِ سی سال کہ اورنگ زیب در بلادِ
 جنوبیہ مملکتِ خود مے زیست- غالبِ اوقاتش مشغولِ
 تادیب و تسخیرِ مراتیاں بود- لاکن دیدہ کہ تادیب و متقاد
 ساختنِ این طائفہ محال است - زیرا کہ ایشان باوے
 بمقابلتِ نئے ایستادند- بلکہ ہمیشہ در خرابے ملک میکوشیدند-

ہر جا زراعتے بود۔ مے چاہیدند۔ یا مے سوختند۔ و ہر جا
 قزیۂ بود بعد از چپاول چوں صحرا مے سافند۔ ہر لشکر کہ
 در عقب ایشان مے رفت۔ بجنگ و گریز و قزاقی و دزدی
 و قتل و غارت اطراف لشکر پالائندہ کار۔ بر ایشان تنگ
 مے نمودند۔ و بجزت بدنامی سبک و خفیف و عادت بر سختی
 و تعب نہ بر اشپ بار بودند۔ نہ بر خود۔ بنا بریں از ہر راہ
 فرار و در ہر جائے قرار مے توانستند کرد۔ و بجلادہ اگرچہ
 مراتبیاں بدون جلادت و ہادری نیستند۔ ہنر را در بیرون
 رفتن از چنگ دشمن مے دانند۔ نہ حمہ بر خصم۔ دیں
 صورت محال مے نمود۔ کہ اورنگ زیب بتواند۔ کہ
 دشمنے را کہ ہنر در گریز مے پنداشت۔ بہ جنگ
 یا بہ چنگ آرد۔ بعد از فوت اورنگ زیب امرای
 اسلام ہر یک در طرفے دم از استبداد و استقلال
 زدہ در ہم افتادند۔ بہ خلاف مراتبیاں کہ بر قرار
 سابق اتفاق کردہ در اندک مدتے ترقیے غریبے کردند۔
 و بجلادہ مایکے کہ در تصرف داشتند۔ پادشاہ ہندوستان
 و غالباً جمیع محکام اضلاع و اطراف مایک را مجبور
 کردند۔ کہ مبلغے از محصول مملکت ہر سالہ بہ ایشان
 بپردازند۔ تا منازل و مزارع مردم در اماں باشد۔ در
 سیر متاجر میں مشطور است۔ کہ در سالے کہ تادر عزم
 تسخیر ہندوستان نمود۔ حتّٰی خود شہر دہلی بہ دین نوع
 خراج گزار بود۔ محمد شاہ کہ در آن وقت صاحب سریر
 بود۔ پادشاہ مے بود سخیف الراے۔ و تن آساں دہوارہ

به عیش و عشرت روزگار گذرانیدے : صاحبِ نادر نامہ
 گوید۔ کہ ہرگز دستش بے جام و کنارش بے دلارام
 نبودے۔ و بالمرہ از کار اغراض کردہ سرشتہ امور
 را بہ دست دیگران نہادہ بود۔ وزیر اعظم او خان
 دواراں خاں نیز اگرچہ مردے جاہ طلب بود۔ لاکن
 غالب اوقات خود را بہ لٹو و لعب مصروف داشتہ۔ و
 با نظام الملک صوبہ دار پرگنہ دکن عداوت ورزیدے۔
 و بہ ہمیں سبب او را بہ دہلی طلبیدہ بود۔ تاہمانہ
 جُستہ خلے در کار وے کند : و محمد شاہ بہ راے و
 رویت و عقل و تجربت نظام الملک اعتنا نکرد۔ تا
 ایں کہ خطرِ بزرگ شدہ کار از چارہ گزشت : بعضے
 برآند۔ کہ نظام الملک نادر را بہ تسخیر ہندوستان
 ترغیب و دعوت کرد۔ لاکن دلیلے بر ایں مطلب نیست۔
 و نہ توں ہم توانق قاعدہ سببے بہجت ایں حرکت
 عمین کرد۔ کہ امیرے کہ در غایت اقتدار و از
 اشخاص اولیہ مملکت است۔ دشمنِ مملک خود بطلبہ۔
 لاکن ہمیشہ بخیر و جہن بعد از خرابی نسبتِ خیانت
 بہ دیگران مے دہ : حق این است۔ کہ در خانہ خراب
 دہلی پچوں خبر از ضعف و عجز خود داشتند۔ بہ امید
 ایں کہ نادر بجانب ہندوستان نخواہد رفت۔ خود را
 تسلی مے دادند۔ اول اعتمادے بیجا باستحکام قندھار
 و شجاعت افعال کردند۔ و بعد از آن کہ خبر فتح قندھار
 را شنیدند۔ چہیں مے پنداشتند۔ کہ نادر بہ ایراں

مُراجعت خواهد کرد - حتماً این که وقتی شنیدند - که
 نادر در کابل است - خیال کردند - شاید واقعه رُوس
 داده سبب مُراجعت وے شود - تا وقتی که شنیدند -
 که لشکر ایران از آب پسند گزشت - آن وقت بود -
 که از خواب غفلت بچشمی باز کردند - محمد شاه پُحوں
 بآلشانه صورت مخاطره را جلوه گر دید - هر قدر لشکر
 توانست - جمع آوری کرده با اعمیان مملکت بصحرای
 کزنال که دسے است در طرف یمین رود - جتنا و
 قریب یک درجه مسافت از دُلی نشتانته اُردوے خود
 را بر سر پا کرده مُحکم داد - تا اطراف اُردو را شکر
 و سقناق بشنند - و قطارے از توپهای سنگین بے فائده
 بر بالای آنها کشیدند - با بچله حرکت نادر از کابل
 به هندوستان سریع بود - مُحکام ممالک عه ض راه
 همه را طهار اطاعت و اُتقیاد کردند - در کاغذے که
 به رضا علی پسرش نوشته است - اُنبار از روز خرم و ج
 او از لاهور تا دو باره محمد شاه را بر تخت نشاندن
 به تفصیل مُشدرج است - اُدل خبرے از جنگ فوجے
 از سپاه ایران با مُقدمے لشکر پسند و غلیه ایرانیاں
 مے دید - و بعد از کوششے که برای منج مُلحق
 شدن لشکر سعادت خاں به لشکر محمد شاه نمود - و
 فائده بر آن مُنتزب نشده بود - مے نویسد - و بعد
 از آن مے گوید - بدین مضمون که پُحوں این مدد محمد شاه
 رسید - مُستظہر گشت - و شکر خود را را نمود و در

میدان صفِ محاربت آراشت - و ما که در آرزویم
 چنین روزی بودیم - قراولِ بهجتِ صیانتِ اُردو گزاشته
 و از قاورِ مُتعالِ استیغانتِ جُخته - بر دشمنِ حمّله
 بُزدیم - تا دو ساعت تمام تنورِ حُوبِ گرم بُود - و
 آتشِ توپ و تفنگِ نِزَمِ سُوئےِ عَمَرِ اعدا - بعد از آن
 بعونِ الهی - با اُردانِ شیرِ شکارِ صفِ خُصَم را بر هم
 زده ایشان را مُتَفَرِّق کردند - درین مقامِ تَفْصیلِ
 نامهای اعانیم اُمرا که کُشته و زخمی و اسیر شدند -
 می نویسد - از جُمْلَهٗ مَقْتُولینِ خانِ دُوران - و از
 ما سُوَرینِ سعادتِ خاں را ذکر می کند + و بعد میگوید
 که این جنگ دو ساعت طول کشید - و در دو
 ساعت و نیم عساکرِ ما غنیمت را تعاقب کردند - هنوز
 یک ساعت از روز باقی بُود - که مَعْرَکَهٗ حُوبِ بُلّی از
 دشمنِ پاک شد - و چُونِ اِستِخکاماتِ اُردو ایشان مُستَحکم
 و مُضَبوط بُود - فرماں دادیم - که از یوَرِش دشت
 بدارند + خزانهٗ بسیار و چند رفیل و قدری از
 توپخانهٗ پاؤشاهِ بهندوستان و نفائسِ غنائم از هر قسم
 بسببِ این فتح بدست اُمّتاد - و از زیست هزار
 مُتجاوِز از دشمن بر خاکِ هلاک اُمّتادند - و خیلی بیش
 ازین نیز در قیدِ اسار در آمد + بعد ازین جنگ
 فی الفور لشکرِ مُحمّد شاه را احاطه کرده راهِ مَراودتِ
 به اطراف و حوالی را بر ایشان مَسدود ساختیم - و
 توپها و خمپاره را بهجت با خاک یکسان کردند

استحکامات مہیا نمودیم۔ چوں اختلال و اغتشاش عظیمی در
 اُردو پے ہندیاں راہ یافتہ بیچ وجہ ادارہ پذیر
 ہوئند۔ محمد شاہ از روئے اضطراب لایہ شدہ بعد از
 یک روز در پنجشنبہ ہفتہم ذی القعدہ نظام الملک را
 باز روئے ما فرستادہ۔ روز دیگر خود با اعیان ملک
 بہ حضور رسیدہ۔ در وقتہ کہ محمد شاہ رو بہ اُردو
 مے آمد۔ بہ ملاحظہ آیں کہ ما ترکمانیم۔ و او نیز از
 سلسلہ ترکمانیہ و خانوادہ گورکانیہ است۔ فوزند عزیز
 نصر اللہ میرزا را تا بیرون اُردو باستقبال فرستادیم۔
 و چوں واردیمہ پاؤشاہی ما گشت۔ نظر بہ ملاحظہ
 قریبت اہلی آئینہ لازمیہ احترام پاؤشاہی وے بود۔
 معمول داشتیم۔ و او مہر سلطنت خود را بہ ما سپردہ۔
 و ما محکم کردیم۔ کہ کسی مستعرض سرا پردہ شاہی و
 متعلقان سراے سلطنت و اُمر و اعیان مملکت نشود۔
 دیں وقت پاؤشاہ و حرم پاؤشاہی و جمیع اکابر و
 اعانہ ہندوستان کہ از اُردو حرکت کردہ اند۔ بہ دہلی
 رسیدہ اند۔ ما نیز در ہیبت و نیم ذی القعدہ
 بجانب دہلی حرکت خواہیم کرد۔ ارادہ این است۔
 کہ نظر ملاحظہ نسبت محمد شاہ و قریبت اہلی کہ
 فیما بین است۔ او را دوبارہ بر پاؤشاہی ہندوستان
 مقرر نمودہ تاج سلطنت بر سر وے بنہیم۔ محمد
 خدائے را کہ بانجام چنین کار ما را قدرت داد۔ بر
 وقائع کہ دیں مکتوب نقل است۔ پیچیک از مؤرخان

ایران و هندوستان آنکار نه کرده اند - پندیان نشست
 شکستے کہ در کونال یافتند - بمشهور بعضے از امرا و
 احتیاط بعضے دیگر مے دہند - مے گویند - کہ بعد
 ازین فتح باز نادر را خیال مراجعت بہ ایران بود
 بہ ایں معنی کہ راضی شد دو ملین اشتر کینگ گرفته
 از سرملک برنمزد - اما بچوں سعادت خال کہ در
 اردوئے نادر از مجملہ اسرا بود - واسطہ ایں امر
 بود - و بہ ایں واسطہ توقع داشت - کہ وزارت را
 بہ او بدہند - شنید - کہ ایں منصب را بنظام الملک
 داده اند - نادر شاہ را گفت بدہلی برود - لاکن ایں
 شخص افسانہ است - بیچ سببے از برائے شکست کونال
 بیشتر از بے ولی و ہراس لشکر نبشت - چنان ہراس
 بر پندیان راہ یافتہ بود - کہ ہم در حملہ پشت کردند -
 و قریب بہشت ہزار نفر از ایشان بہ قتل رسید
 بدون ایں کہ بخضم ضررے برسد - بعزت ایں کہ
 از لشکر نادر نوشتہ اند فقط پانصد نفر کشتہ شدند -
 ایں عدد ہم احتمال دارد - کمتر است از آنچه
 در حقیقت تلف شدہ اند - اما بیچ مناسبے بہ عدد
 قتلاے هندوستان ندارد - و از طبیعت نادر ہم
 بقدرے کہ مے دانیم مشتبعہ داشت - کہ نتیجہ چہین
 فتحے بزرگ را محمود نہ فہمید و موتوں بر حسد و حیل
 چند نفر امراے اسیر کردہ باشد بہ اسبابے کہ نادر
 را بر تلخیر ہندوستان مجبور کرد - مرقوم گشت -

علی التحقیق رجالِ دولتِ دہلی بر خلافِ مودّتِ مقررہ
 مابینِ مملکتین عمل کردند۔ افاغنه را کہ از تشخیر
 نادر گرجہ نجات بُودند۔ پناہ دادند۔ و در این پناہ دادن
 احتمالِ مے رفت۔ کہ روندے این طائفہ فوت گریختہ
 باز مملکت از دشت دادہ را منتظر و مجدّد سبب
 حربِ ایراں شوئند۔ سفرائے کہ نادر در ایراں باب
 بداں صوب فرستاد۔ نہ جواب و نہ اِذین مراجعت
 یافتند۔ باوجودِ ایراں کہ نادر مکرر کاغذ نوشت۔ اگرچہ
 گویند۔ کہ ایراں عمل نہ از بابِ عداوت ببلکہ بہجت
 تعویق در کار و عدم فیصلہ امور در خانہ بُود۔
 لاکن ہرچہ بُود۔ مہانہ درستی و خوبے بُود برائے
 ایراں کہ نادر بداں سمت حرکت کند۔ اما امر دیگرے
 کہ سببِ انغوائے او بہ تشخیر ہندوستان شدہ
 باشد۔ نخے توان یافت۔ مگر خواہش زیادے بہجت
 تاحث و تاراج و مشغول داشتن لشکر و مملکت
 ہندوستان را از تواضع دولتِ ایراں ساختن۔ اما ایراں
 مطلبِ آخر را اگر ہم گاہے در خاطرش خطور کردہ
 باشد۔ باید مجبور دیدنِ آن مملکت دانستہ باشد۔
 کہ بہ ہیچ وجہ صورت پذیر نیست۔ و بناءً علیہ
 خیالش را از سر بیرون کردہ باشد۔ و ما مجبوریم
 بہ احترام کردنِ چنین علوّ ہمتے کہ در ہماں آنے کہ
 مطلوبے بہ ایراں بزرگی فائز است۔ بہمت بر ترک
 آن گماشتہ بکلی قطع نظر از آن مے کند بسبب

این که نه تنها یکباره چشم از مملکت برین وسعت و
 سلطنت باین عظمت و مکنّت پوشید - بلکه بند و بشت
 کارے ہم کہ فائدہ آں بخود او راجع شود - نمود -
 مگر حرکت مردانہ و قنوت و مروّتے کہ در حق محمد شاه
 نمود - بے نہ این بود - کہ بیچ ملک ہندوستان را
 صاحب نشد - لاکن مالکے کہ متصرف او شد - در
 ازمنہ سابقہ ہمہ متعلّق بہ ایران بودند - در عهد نامہ
 کہ در آں اوقات نوشته شدہ است - مالکے کہ در
 این اطراف آب سہند است - بہ ایران واگذار شدہ
 حدّ دو مملکت مقرر شد : تفصیل مالک مسطورہ در
 عهد نامہ ازین قرار است - کہ جمیع ولایاتے کہ در مغرب
 رود اتک و آب سہند و نالایے سنگرا کہ شعبہ از
 آب سہند است - واقع است - یعنی پیشاور و مضافات
 آں و اضلاع کابل و غزنیں و کویستان افغان و
 ہزارہ و قلعہ بکر و شگر و خدا داد و سائر بلاد و
 راہما و مسکن جوکیا و بلوچستان و غیرہ با ضلعہ
 تنہ و قلعہ رام و قریہ تڑپیں و قصبہ چن و سموالی
 و کثرا و غیرہ از اعمال تنہ و جمیع مزارع و قریے و
 قلاع و قصبات و سواحل از سرچشمہ رود اتک یا
 جمیع راہما و سکنہ کہ آب مژبور یا شعبہ آں
 بدان محیط است - تا بالایے سنگرا کہ مصب رود است
 بدریا - مفوض بدولت ایران باشد - القصد تمام جواہرات
 و خزائنہ کہ در سائبے دراز سلاطین گورگاہیہ در

هندوستان جمع کرده بودند - محمد شاه به نادر داد و
 امرا و اعیان نیز متابعت وے کرده آنچه از نقد و
 اجناس بقیه مالک بودند - بمالک علی الاطلاق پُرزده -
 بعد از اخذ ایں هدایا بقیه مالیه از بلاد و مالک
 دور دشت طلبیدند - در تاریخ جنگاله مسطور است -
 که هنوز اندک از حکومت سرفراز خاں در جنگاله
 نگزشته و درست استقرار نیافته بود - که شخصی از
 جانب قمرالدین خاں وزیر رسیده خبر داد و نادر شاه
 را به دہلی رسانید - و مالیه سه سال گزشته را طلب
 کرد - سرفراز خاں بصوابدید حاجی احمد و سایرین که
 اہل مشورت او بودند - نہ تنها ادای مبلغ کرد -
 بلکه محکم کرد - تا خطبه و سکہ بنام نادر شاه خواندند -
 و زدند - باجماع مبلغ سنگین بر ممتوین اہل دہلی
 نیز حمل شد - اما دادن وجہ بر مردم چندان صعب
 نبود - کہ طریقہ اخذ آں + و چون محصلین دہر مژبور
 از اہل خود ہندوستان بودند - قوصت غنیمت دانستہ
 بناے اخذ و جانب گزارشتند - و بہمت ہر وہ ہزار
 روپیہ کہ بہ خزائن نادر رسانند - چہل یا پنجاہ ہزار
 برائے خودے گرفتند - و بدین سبب مردم را اوقیت
 و آزارے کردند - تا آنچه دارند - بروز دہند - بنوعے
 کہ جمعے کثیر از مردم از فراط شکجہ و عقوبت ہلاک
 شدند - و بشیارے از معتبرین ہنود یا بہمت ایں کہ
 در معرض استحقاق و استحقار ور نیایند یا بسبب

این که مال را عزیز تر از جان می داشتند - خود
 را تباه کردند - در اعلا طبقات بهشت و خود گشتن
 و مستحیل مرشوائی و فضیحت نشدن عموماً دارد -
 هیچ طائفه در عالم نیست - که در وضع زندگی مثل
 هندو کم احتیاج به پول داشته باشد یا به مثل
 این طائفه پول دوست باشد - در وقتی که نادر
 بجانب دہلی در حرکت بود - رعب و هراس عظیم بر
 مردم مشتولی شد - و بعد از ورود او نظم و نسق
 که در لشکر دے بود - سبب اعتماد عموم الهی شد -
 نادر خود در یکی از سرانای سلطنت در شهر فرود
 آمد - و بعضی از سپاهیان را بمحلات فرستاد - تا سبب
 آرامی و حمایت رعایا شوند - در تاریخ فربرز صاحب
 مشطور است - که حکم کرد - تا هر کس از لشکریان
 و بالنبه به الهی ملک حرکت خلافت کنند - بے القور
 گوش و دماغش بریده او را منته کنند - تا سه روز
 همه باران گزشت - اما در شب چهارم بعضی از اشرار
 خبر فوت نادر را در انواه انداختند - و خبر بے القور
 شائع شده عوام کالانعام از جا بے بر آمده بر ایرانیاں
 که در اطراف شهر بجمت محافظت مقرر بودند - حمد
 برده بے خبر بر سرایشان تاختند - و ایرانیاں چوں
 دشت دشت متفرق و بے خبر بودند - تا رفتند - پدانش -
 چه خبر است - همه را عرصه شمشیر ساختند - و چیزه
 که بیشتر سبب نفرت از و ناعت طبع امرا و دہلی

است - این است - که پُچوں این خبر بدیشان رسید -
 عساکر ایرانی را که بجهت حفظ و حمایت ایشان مُقرر
 شده بود - بعوام سپردند - بلکه بعضی از ایشان با تلافی
 آن بیچارگان مدد کردند و نادر پُچوں این قضیه را
 شنید - چند نفر فرستاد - تا بمردم بفهمانند - که خبر
 بی پا و خطر در دست است - اما کسانی را که فرستاده
 بود - نیز کشته شدند و نادر با کسانی که در دور او
 بودند - آن شب را در سراپه خود گزرا نید - و در
 طلوع فجر سوار شده در میان شهر رفت و خواست -
 تا شورش مردم را فرو نشاند - اما این معنی سبب
 ازدیاد شورش عوام شده سفاکت آغاز کردند و همه
 معمولی خانه که تار تار نادر را نوشته اند - اتفاق دارند
 بریں که نادر نمی خواست - به خلق اذیت برسد - یا
 برساند و قریبتر صاحب که خود معاضد است - و دریں
 واقع حضور داشته است - می نویسد - که نعلنگی به نادر
 انداختی - لکن خطا کرده به یک از امرا که نزدیک
 وے بودند - رسیده او را از پا در آورد و پُچوں نادر
 حال بریں متوال یافت و لشکر هم دریں دشت از اردو
 بشهر رسیده بودند - حکم به قتل عام داد و همین که
 دشت لشکریان به شمشیر رخت - دشت عوام الناس
 از حرکت افتاد - از طلوع آفتاب تا وصول شمس برسط
 سما کشته بود - که بالایی هم می ریخت - گویا نادر
 این مردم را شعله شمشیر کفایت نبود - که آتش در

یکے از محلات زبانہ کشید۔ و بہ جمیع اطراف شہر سرایت
 کردہ خرمین سوز جان و مال تیرہ روزاں گشت +
 تا در بعد از آں کہ حکم بہ قتل عام داد۔ بہ مسجد
 روشن الدولہ کہ در وسط شہر بود۔ رفتہ قرار گرفت۔
 و ہینچکس را یارای آنکہ بے بشفاعت بکشد۔ نبود۔
 تا ایں کہ بالاخرہ محمد شاہ با دو نفر از وزرا پیش
 رفتہ ابقای مردم را درخواست نمود۔ تا در گرفت۔
 پادشاہ ہندوستان نباید۔ ہرگز سخنش بہر پرود۔
 و علی الفور حکم داد۔ تا دست از کشتار بردارند۔ و
 چنانکہ جمیع مؤمنین نوشتہ اند۔ فی الفور اطاعت
 شد۔ و ہمیں دلالت قوی است بر نظم و نسق کہ در
 لشکر سے بودہ است + عدو قتل بہ اختلاف ذکر شدہ
 است۔ و از وضعی کہ ایں کشتار واقع شد۔ مشکل
 است۔ کہ تحقیقاً بتوان معین کرد + فریزر صاحب
 صد و بیست ہزار مے نویسد۔ ویکے دیگر از مہراران
 فرنگستان قریب ضعف ایں عدد مے گوید۔ یکے از
 معتبرین مؤرخان ہندوستان ہشت ہزار ذکر مے کند۔
 ایں قول بہ صواب اقرب مے نماید + دو نفر از امرا
 کہ گمان بر آنکجن ایں فتنہ بر ایشان مے رفت۔
 چوں صورت واقعہ بدیں نوع انجام یافت۔ گریختہ
 بہ قلعہ کوچکے کہ قریب پڑہلی بود۔ پناہ بردند۔ عساکر
 نادری ایشان را تعاقب کردہ بچنگ آوردند۔ و با
 ہر کس کہ گمان مے رفت۔ یا ایشان در آں کار دستہ

داشته اند - به قتل رسانیدند - قریب چهار صد نفر از
اینان عرصه تلف گشتند - چند روز بعد ازین داعیه
عروسی پسر دوم نادر با یکی از شاهزادگان خانوادۀ
تیمور واقع شد - محافل سوگ و سوز به مجالس سوز و
شور مبدل گشت - غالب املای دلی مردم بی مایه و
لغو و لجب دوست اند - یکی از مصنفین هندوستان
گوید - که بنیای بر رفتن ایرانیان انوس میخوردند -
و هنوز لشکر ایران دلی را را نکرده بود - که مقله
و بازگیر بنا به تقلید را گذاشته همان مرشوا پهاغی که
در آن ایام کشیده بودند - در مجالس سبب عیش و
سُرور شد - اقصای ایام اقامت نادر در دلی پنجاه و
هشت روز بود - قبل از آن که دلی را رها کند - با
محمد شاه خلوت کرده تائمتی در صحبت مشغول بود -
ظن بعضی این است - که نصائحی که در باب رتوام
قولت و دوام مکنیت وے در کار بود - بوی نمود -
بعد از آن اُمر و اعیان را طلبیده ایشان را باطاعت
و دوشواری محمد شاه سفارش نموده - و در آن باب
تاکید بلیغ فرمود - و همچنین کاندے بدین مضمون بحکام
اطراف فرستاد - بعد از ترغیب ایشان به سلوک در
جاده مستقیم متابعت و انقیاد نوشت - که من و
محمد شاه یکرو و جیم در دو بدن - اگر خدا نخواسته خبر
طغیان شما بالنسبه به پادشاه گوش زد من شود - نام
شما را از صفی خلقت محو خواهیم کرد - بالجمله اگر چه

با اُمراءِ دہلی بنوعِ محوشی سلوک کرد۔ اما ازیں حکایت
 معلوم مے شود۔ کہ چہ نوعِ ایشان را شناخته است +
 روزی از قزوالدین کہ در آں اوقات وزیر بود۔
 پُرسید۔ چند زن در سراے داری؟ گفت۔ ہشت
 صد و پنجاہ۔ نادرِ رُوس بہ خدام کردہ گفت۔ صد
 و پنجاہ زن دیگر از اُمراءِ بخانہ وزیر بفرستند۔ تا
 حسبِ مین باشیگری داشتہ باشد۔ مقدارِ غنیمتِ را کہ
 از ہندوستان مجزو۔ مختلف ذکر کردہ اند۔ بعضے گویند
 کہ متجاوز از ہفتاد و بلین اشر کیگ نقد و جنس بود۔
 از ہمہ کمتر تخمینہ کردہ اند۔ خیلے بیش از سی بلین
 است۔ و بیشتر آں جواہر نفیسہ بود۔ در عہ ضِ راہ
 شنید۔ کہ بعضے از جواہرِ مایے شاہی را لشکریاں مخفی
 کردہ اند۔ بنا بریں محکم کرد۔ تا اسبابِ جمیع لشکر را
 بمشغول کردہ ہر جا جواہرے یافتند۔ مجزوی خزانہ کردند۔
 اگرچہ لشکر ایں معنی را مکذوب داشتند۔ لاکن مجزای اطاعت
 راہ دیگر نیافتند۔ و ہمیں دلالتِ قوی است۔ بر
 کمالِ نظم و نسقے کہ در عساکرِ وے بودہ است۔ با
 جمعے اُمراءِ رایاں کہ در ایں باب صحبت داشتہ۔
 ایں حرکتِ نادر را حمل بر تدبیر مے کردند۔ نہ بر
 بخل و حرص۔ بلکہ مے گفتند۔ کہ نادر مے دانست۔
 کہ سب سیر بہ شکار و عسکرِ مشتغلی بہ کا زار نغے رود۔
 ا۔ با ایں ہمہ با قاطبہ لشکریاں مجزوت و ہزبانی سلوک
 مے کردند۔ در تاویخِ ریزا مہدی مسطور است۔ کہ

در فتح قندهار سه ماهه مواجب لشکریان را به اتمام
 ایشان داد. و ضعف این مبلغ بعد از فتح کونال -
 و باز هم بیشتر قبل از این که از دهلی حرکت کند -
 در حق عساکر بدل احساں کرد. در مراجعت از
 هندوستان رنج و کلفت بے نهایت بسبب اشتداد
 گرما و حرارت هوا عاید حال لشکریان وے گشت -
 و عبور از رود پنجاب و آنک نیز بهمت حادثه که
 بر آنها رسید - در غنّه تعویق افتاد - و همچنین وقته
 معلوم شد - که کوپستانها بے کامیل به عزم چپاول
 اُردو بے او کر بسته اند - بنا برین نادر کسانے را فرستاد -
 تا آن طائفه را مبلغ خطیر داده از آن اراده باز
 داشتند - و این صورت نیز بسبب تعویق حرکت لشکر
 شد. و چون وضع شکست که این لشکر از میان آن
 باید عبور کند - و اسباب و اثاث و اموال غنیمت که همراه
 داشتند - و خطرے که بر اندک اعتشاش اُردو
 مترتب ے شد - ملاحظه نمودن ے توان بر پیش بینی
 و عاقبت اندیشی که درین مقام بکار بُرد - نادر را
 ملامت کرد + و چون بعد از مراجعت از هندوستان
 سه ساله خراج ایران را به رعایا بخشید - و جمعی کثیر
 از ارباب صنایع و مطرب و معنی از هندوستان آورده
 بُود - مرسوم راگماں این شد - که دولت بے نهایت
 بچنگ شاه و لشکر افتاده - بعد ازین به عیش و
 عشرت صرف اوقات خواهند کرد - و همچنین از

قرنای دراز ایلای ایران فیل نویدہ بودند۔ مگر تصویر
 آن جانور را در تماثیل و آثار قدیمہ - و پچوں نادر
 فیلمای بسیار از ہندوستان بہ ایران آورد۔ ایلای
 آن مملکت وے را شلے شاپور و تالے انوشیرواں بلکہ
 از ہر دو بزرگتر خواندند + منقول است - کہ بعد از
 فتح ہندوستان عساکر نادری ایل آرام بودند - لاکن
 نادر خوب ے دانست - کہ انجام آراسے لشکر بدنامے
 کشور است - لہذا بعد از عبور از رود اتک جنگ یک
 از امرا را کہ در آن وقت بر بلاد ہند حکومت داشت -
 پیش نہاد خاطر ساختہ در حرکت آمد۔ در اول نہضت
 نادر شاہ بجانب ہندوستان امیر مزبور اظہار ہوا خواہی
 کردہ بود - بہمت ایں کہ ایں معنی را ممتد استقلال
 خود ے دانست - اما پچوں بنا بر معاہدے کہ مابین
 محمد شاہ و نادر شاہ دُوخ یافت - مالک وے ضمیمہ
 دولت ایران گشت - تغییر تدبیر دادہ خواہن خود را
 در قلعہ امرکوٹ نہادہ خود حرکت مذکور نمود - لاکن
 پچوں مستقر حکومت او را گرفتہ بباد تاراج و غارت
 دادند - از در اقیاد پیش آمدہ خود را بحاکم نادری
 سپرد + نادر آنچه دانست - از وے گرفتہ حکومت ہند را
 کاعے السابق بہ او گذاشت باین شرط کہ بخرا جنگزار
 دولت ایران باشد + یکے از ایلای انگلند کہ دیس
 ادراخ از جانب حکومت ہندوستان بہ سفارت رستہ
 مامور شد - کتابے نوشتہ - در آن مشطور است - کہ در

عبدالحمید شاه که خبر نهضت نادر شاه منتشر شده موجب
 در ضامین خلافت انداخته بود - میر نور محمد عباسی کالوری
 که بر حسب وراثت در ضلع سیوی که سیری نیز خوانند -
 و اضلاع دیگر فرمانروا بود - و بعلاوه محکومت نادر
 بقض از امران نسبت به خانواده او اعتقاد باطنی داشتند -
 چون پیرای صادق علی خان را که در آن وقت از جانب
 محمد شاه صوبه دار شده بود - مشاهده کرد - فرصت یافته
 بلااد قرار داد - که سه لک روپیہ گرفته محکومت رشت را با
 او واگذار کند و صادق علی خان نیز راضی شد - قدری
 از مبلغ مزبور داده شد - و باقی هنوز باقی است - این
 معامله در سنه هزار و صد و پنجاه و هجری صورت گرفت - و در
 هزار و صد و پنجاه و هفتاد و نود شاه لشکر کالوری را میکنند -
 امرای این طایفه به قلعه امر کوٹ که در بیابانے باڑ واقع
 است - پناه بردند - لکن بالاخره امر بریں قرار یافت -
 که سلسلہ کالوری تسلماً بعد نسل محکومت رشت مقرر
 باشد مشروط بر این که ہر سالہ خاجے معین بسلاطین
 ایران بفرستند و همچنین می نماید کہ محکام ادامل را این
 سلسلہ خاج مزبور را سالیانہ میدادہ اند و میر نور محمد
 در سنہ هزار و صد و ہشتاد و پنج و ہجری فوت کرد -
 و ہشت نفر بعد از او از سلسلہ کالوری در سنہ محکومت
 کردند - تا در سنہ هزار و صد و نود و ہفت کہ میر
 فتح علی تاپیر عبدالقیی ما کہ آخرہ سلسلہ کالوری است -
 بیروں کردہ رشتہ مالک شد - و محکام حال از نسل

او هستند - ان شاء الله - قلعه امرکوٹ از صوبہ سند محسوب -
 و در بیست و شش درجه و بیست و سه دقیقه عرض
 شمالی و صد و شانزده درجه و بیست و پنج دقیقه طول
 شرقی واقع است - و درین اوقات از توابع راجہ جو پور
 است - در وقتیکہ ہمایوں از ہندوستان گزشت - اول
 راجہ امرکوٹ پناہ برد - و تولد پسرش اکبر کہ از غایت
 اشتہار از تعریف مشتغلی است - در آن قلعه شد +
 الفصہ بعد از فتح سند نادر شاہ بہ ہرات رفت - و در آنجا
 جواهرات و غنائم کہ از ہند آورده بود - بمنظر خلایق جلوہ گر
 ساخت - و بر تخت طاؤس محمد شاہ کہ مریض بود با اقسام
 و انواع جواهر نفیسہ - نشسته صلاے عیش در داد - و
 تا چند روز توجہ مملکت و قواد سپاہ و سائر طبقات
 ناس بساط نشاط گسترده اوقات بہ لہو و لعب مضرورت
 داشتند - لاکن نادر پچہیں سے ٹھاید کہ ہمیشہ از بیکاری
 و تعطیل لشکر اندیشناک بود - لهذا بعد از انقضای ایام
 عیش از ہرات در حرکت آمدہ با پسرش رضا قلی میرزا
 ملاقات نمود - و او سائر شاہزادگان را بہ ہدایای
 نمونگانہ و عداقت پدرانہ خوشند ساختہ بجانب بلخ
 خلف عنان عزیمت نمود - و در آنجا بہ تربیہ اسباب
 مردور از رود جیحون پرداختہ تا دیوبند پاؤشاہ بخارا را
 کہ در ایام غیاب او بہ ہندوستان بر خلاف معاہدت
 مابین دوست غیبت دانستہ اطراف خراسان را در
 معرض تاخت و تاز آورده بود - و جمیع ہمت ساخت

سبب حرکتِ نادر بدان صفحاتِ ہم از اوّل بر ہم معلوم
شد۔ او را ارادہٗ این کہ بسطِ قُوّیِ مُملکتِ ازیں سمتِ دہد۔
نبود۔ زیرا کہ میدانستِ اداره و نگاہدارِے ممالکِ مُتَدَوّہ
در آن اطراف از جَبَرِ اِمکانِ خارجِ بُود۔ ولے میخواست۔
از ہماں نہرے کہ آن طائفہ ہر سالہ بائے سرعتِ اِبریاں
چشانند اند۔ بایشان پچشانند کہ اَبُو الفیض خاں کہ در آن
اوقات سردارِ اورمبک بُود۔ و خود را از نسلِ چنگیز میدانست۔
پُچوں خبرِ حرکتِ نادر را شنید۔ ہراس بر دے مستولی گشتہ۔
وزیرِ خود را فرستاد۔ تا مگر بہ اِطّارِ اِنقیادِ آجے بر آتشِ
قہرِ پادشاہ زندہ نادر وزیرِ دے را بارِ غر از ملاقاتِ کزدہ
با او گفت۔ کہ اگر اَبُو الفیض خاں خواہد۔ کہ خود را اند
ہلاک و مُملکتِ خود را از خرابیِ اِیمن دارد۔ باید بدوین
نہاؤن۔ تقدّمِ فرمانبرداری پیش آید۔ و ہم در آن وقت کہ
ایں گفتگو درمیان بُود۔ لشکرِ ایرانی بجانبِ بُخارا کوچ
کزدہ پنج روز بعد از عبور از جیحون در دوازده میلے بُخارا
فرود آمدند کہ شہرِ بُخارا از جیحون بیش از پنجہا میل
مسافت ندارد۔ لاکِن نادر از بالائے رود خانہ عبور کزدہ
بُود کہ بالآخرہ قضیّہ با پنجہا ختم شد۔ کہ اَبُو الفیض خاں
خود با تمامِ اُمراءِ مُملکتِ بسرا پزدہ نادر شاہ رقتہ دہیم
سلطنت را بر پایے دے نہاد کہ نادر او را مُحْتَرَم داشتہ
محلّے شایستہ در مجلسِ بجمتِ او مُعینِ سمحت۔ و چند روز
بعد ممالکِ او را باو واگذار نمودہ او را دوبارہ بہ اِیالتِ
خویش مقرر نمود۔ مشروط بر این کہ کما فی السابق

بجيڻو ۽ مابين مملڪتين باشد۔ و ايس معاہدت بمزادجت
 مابين دخترو ابوالفيض خان و برادر زاده نادر استحكام
 يافت۔ چئن کثير از ايلات تركمانيه و اوزبكيه برضا
 ابوالفيض خان در سلک سپاه نادري انتظام يافتند۔ بعد
 از آن مقتوجہ خوارزم گشت۔ مملڪ خوارزم كه در
 سمت مغرب بخارا واقع است۔ از دو طرف رود جيڻو
 گرفته تا سناجل سحر خور ميرود۔ اليه ز امير آل ملڪ
 مكررات اطراف بلاد ايران را عرصه نهب و غارت ساخته
 بود۔ و چون خبر توجه نادر را بدان صوب شنيد۔
 به حصانت قلعه و حصانت عقل خود معتقد و معروف گشته
 پاي مقاومت بر زمين مخالفت افشرد۔ پادشاه بخارا
 چند كس بدو فرستاده او را به اطاعت و انقياد نادر
 نصيحت كرد۔ و آن تنه رورگار نه تنها پند دوستانه
 او را خوار شمرد۔ بلكه فرستادگان او را به قتل رسانيد۔
 ايس حكت كه برخلاف جميع قوانين است۔ موجب استعمال
 تاثيره غضب پادشاه ايران گشته۔ بعد از آن كه لشكر
 وے را شكست۔ وے را اسير كرده با بيت نفر از امرای
 برز وگ او بقتل رسانيد۔ و مملڪ او را به طاهر خان كه
 بنا بر قول پيرزا مدي نواده ولي محمد خان چنگيزي و
 با سلاطين توران بني عم بود۔ بخشيد۔ و در زمستان
 همين سال كه هزار و صد و پنجاه و سه هجری بود۔
 بجانب كلات رفت۔ هم از او اهل عمر نادر را به كلات تعيّن
 تام بود۔ و بخيال ايس كه آخر عمر را در آنجا بسر برد۔

محکم کرده بود۔ کہ استحکامات آن را تعمیر و اصلاح کنند۔
 و سرانجام بجهت مقام خود در آن بسازند۔ و آب انبار را
 و بزرگها و تالابها بجهت فائده زراعت بنا کنند۔ و همچنین
 فوہاں داد۔ تا جمیع خزائن را بدانجا برند۔ در کتاب
 نیز صاحب مخطوط است۔ کہ کلات قریب یک درجہ در
 شمال مشرق در راہ مزو شاہ جہاں در جائے واقع است۔
 کہ آن را از دور کوہ گویند۔ و اطراف آن ہمہ کوہستان
 است۔ و آن کوہبہشت بسیار بلند و فقط دو راہ تنگ
 دارد۔ بعد از آن کہ بقدر بقع میل بالا می روند۔
 سطح نمودار می شود۔ کہ قریب دوازده میل مخطوط آن
 است۔ و چشمہای خود بسیار دارد۔ و غلہ و برنج
 در آنجا بقراوانی حاصل می شود۔ سکند آبخا در چادر
 زندگی می کنند۔ فقط عمارتیکہ دریں سطح نیکو آیین بنظر
 می آید۔ دو برج و عمارت کوچکی از مزمر است۔
 کہ نادر بنا کرده است۔ مجہا را بجهت محافظت راہ
 و خانہ را بجهت مقام خود نادر ساخته اند۔ و چون سطح
 مزور را بنا کرده بقدر پانزدہ میل دیگر بالا روند۔
 بقعہ کوہ می رسند۔ در آنجا سطح دیگر بہ نظر می آید۔
 کہ اگرچہ بہ بزرگی قطعہ اول نیست۔ اما در حاصل چیزی
 بآن برابری می کند۔ دریں جا نیز دو برج کوچک
 ساخته اند۔ کہ سر کوپ راہ است و فقط بنا نیست۔
 کہ بجهت استحکام قلعہ کلات ساخته شدہ است۔
 اشکالے کہ در گرفتار کلات و قلعہ سفید است۔ ہماں

صُعُوبَتِ راه است - و چوں بر قَلَّعِ کوه واقع اند - هرگاه
 سَلَمَ از کوه بگذرند - اگر سببِ تباہی نشود - سَدِ راه
 دشمن نخواهد شد - و اَلْقَصَّة بعد از اقامتِ قَبیلے در کلات
 بسمتِ مشهد که پارس تختِ مملکت قرار داده بود -
 رفت - و در مدتِ سه ماه اقامت در مشهد داد عیش
 داده علی الاتصال به بسطِ بساطِ نشاط و انبساط
 اِمْتِخَال و زُیْد - در مدتِ پنج سال پنج پادشاه مغلوب
 شده بود - اشرف و حسین دو امیر افغان - محمد شاه
 پادشاه هندوستان - ابوالفیض خان پادشاه بخارا -
 و انبیر و ایلخِ خوارزم - و ایران از چنگِ ملل اجانب
 استخلاص یافته - و حدودِ ملک از طرفِ شمال تا رود جیحون -
 و از جانبِ مشرق تا نهرِ اتک رفته بود - و رعایا بوعده
 نادر منتظر بودند - که عسکرِ عثمانی را از سواحلِ دیلمه و
 قُوات برانند - اما رعایتِ نام و ملک اقتصای آن میکرد -
 که ابتدا باین مقام مخیر برادرش ابراهیم خان که در چنگ
 لژی کشته شده بود - پردازد - و ابراهیم خان مردی
 رشید و مہاور بود - و نادر بوی رعیتا کے تمام داشت -
 و بعد از فوتِ وی پسر او را بچوں فوژدان خود رعایت
 میکرد - در وقتیکہ لشکرِ بختِ تنبیه و تادیب لژی
 بجانبِ داعتان در حرکت بود - قضیہ رُوی داد -
 که شنگ بر تیشہ امید جمیع ایلخِ ایران زد - و
 بخوبی واضح کرد - کہ انجامِ مملکتی کہ اِداریہ آن موقوف
 بر رای و رویت و خواہشِ یک نفر حاکم بالاستقلال

است۔ چہ خواہد بود۔ نویجے کہ اغلب آں افاغنه بودند۔
 پیش رفتہ۔ و بجلا دتے نوٹ العادۃ کار بر لڑکیہ تنگ
 کردہ بودند۔ نادر بہ تعجیل از راہ مازندراں بمدد ایشان
 مے شتافت و دتے در یکے از جنگلہاے مازندراں از پشت
 درختے گلہ بہ وے انداختند۔ کہ دشت وے را زخم
 کردہ آبش را سقط نمود۔ رضا قلی میرزا کہ در آنجا
 حضور داشت۔ رفے الفور بہ طالب آں شخص مکتب
 برانگیخت و جمعے دیگر نیز متابعت وے کردند۔ اما
 بسبب درختہاے زیادہ نتوانستند کسی را پیدا کنند و
 حریف خود را در میان درختاں زدہ بدر رفت۔ وے
 بعد از چندے گرفتار شد و میرزا ہدی گوید۔ کہ
 نیک قدم نام تلامذہ دلاور تائینی باغواے آقا میرزا ولد
 دلاور مضار این حرکت شدہ بود۔ آقا میرزا در ازای
 صدور این خیانت بہ مقرر سیاست در آمدہ۔ پچوں
 با نیک قدم را قرار جان بخشی شدہ بود۔ او را از
 ہر دو چشم کور کردند۔ این واقعہ اگرچہ اثرے
 غریب در خاطر نادر کرد۔ لاکن باعث فسخ عہدیت وے
 نشد۔ و پچوں بہ داغستان رسید۔ طوائف لڑکیہ
 دشت از جاں شستہ بہ مقابلت وے پلے مقاومت
 نشدند۔ کوبستان آں صفوات نیز محمد بہادرے این
 طائفہ گرفتہ۔ چنانکہ غلبہ بر ایشان متعذر مے نمود۔
 شہنشاہ لشکر ایرانی از جنگ بہ تنگ آمدند۔ و دولت
 روس از بیم آں کہ مبادا پچوں نادر لڑکیہ را مغلوب

ساخته به پلاد روسیه پروازد - در هشتدر خاں بارستفداد و
 تهریه اشبارب محاربت مشغول شدند - و این علی سبب
 اطمینان روسیه گشته - بیشتر از پیشتر ثبات و وزیدند -
 تا بالاخره نادر بعد از حدود قلیل و رزبان زیاد
 مجبور مراجعت شد - از روزیکه در جنگل مازندران
 به وے تیر انداختند - از پسرش رضاقلی بدگمان شده
 بعد از مراجعت بلخضار او فرماں داد - و بمجرد ورود
 او محکم کرد - تا او را گرفته از حلیه بصرعاری ساختند -
 یکی از محترمین معتبر فرنگستان که دو سال بعد ازین
 مقدمه بایران رفت - مینویسد - که شخصی که در جنگل
 به نادر تیر انداخت - به تحریک رضاقلی میرزا مضمیر
 آن امر شد - و رضاقلی میرزا اگرچه رشادت و قابلیت
 داشت - اما شدید العمل و ظالم بود - و میگوید -
 که در آیامی که نادر به هندوستان رفته بود - خبر فوت
 او بایران رسید - و چون رضاقلی میرزا این خبر را
 شنید - نام پاؤشاهی بر خود نهاده شاه طهماسب
 را که در سبزوار مقید بود - بقتل رسانید - اگرچه قتل
 طهماسب بر همین پنج واقع شد - که محمدر مکرر میگوید -
 لاکن بعضی را عقیده آن است - که این کار بحکم نادر
 بود - و هم او گوید - که چون نادر از کار پسر آگاه و
 مجرم او متیقن گشت - در کمال نرمی و عطوفت با
 وے گفت - که اگر خطای خویش اقرار نموده از کرده
 نادم شود - ترک ما مضی گفته از گناه او خواهد گذشت -

پسر ازین معنی ایا کرده سخنان دُرُشت گفتن آغاز
 نهاد - و گفت - فخر من است - که عالم را از جنگ
 طایله ربائی دهم - لاجرم سقط گفتن پسر مورث سخط
 کردن پدر گشته بکشدن چشمش فرماں داد - احتمال
 دارد - که مُحَرَّر مُشَارُ الْاَلِیه این خبر را از بعضی از متعلمین
 نادر شنیده باشد - و الا بیچ وجه نمی توان این قول را
 قبول کرد - میزنا مندی صریح می گوید - که نادر
 باغوا می بود گویا فریب نخورده باریس عمل شنیع اقام
 کرده - و یک از اطبای فرنگستان که در آذربایجان ایام
 حیات نادر با و می بود - بگفتار رضا قلی میرزا را
 شایسته می کند - و بعد می گوید - که نادر از کرد و خود چنان
 پشیمان گشت - که پنجاه نفر از اُمرا را که در آن واقعه
 حضور داشتند - به سائی اینک چرا شفاعت نکردند -
 بقتل رسانید - از روزی که در مازندران زبیر با و
 انداختند - روز بروز مُشُونت طبعش بروز می داشت -
 و فائز نشدن بمقصود در جنگ لژی نیز مُمکن
 معنی گشته گوش بقول دشمنان رضا قلی میرزا کرده
 در حالت غضب او را کور کرد - گویند - که پُحوں
 چشم تَوَرَّه اَلَعین خود را کند - گفت - فضاخ اعمال
 تو سبب این امر شد - رضا قلی گفت - تو چشم مرا
 نکندی - بلکه چشم و چراغ ایراں را کور کردی -
 میزنا مندی گوید - که بعد ازین واقعه نادر نه بر خود
 آرام و نه بر دیگران روا داشت - بعد ازین قضیه

آینچه از وے منقول است - تباریج افعال وے است - مگر
 جنگی که در عرض سه سال با عثمانی کرد - و درین حروب
 نیز هیچ یک از بلاد ریا و ولایتها که در مروج سابقه
 از وے دیده شده بود - مشاهده نشد - لشکر ایرانی
 کوششها برائے تسخیر بصره و بغداد و موصل کردند -
 وے کالے از پیش نبره وند - در اول سال دیگر نادر
 بجهت مقابله عسکر عثمانی که تا قریب پایتوان رفته
 بودند - حرکت کرد - و گویند - که میخواست در همان
 صحرا که ده سال پیش با دشمن جنگیده بود - بار دیگر
 با ختم دست در کمر زند - اما سردار عثمانی تدریجاً رسیده و
 بگریزند - و در دست سپاهیان خود بقتل رسید -
 و بعد از قتل سر عسکر هرج و مرج بحال لشکریان
 راه یافته آسانی هزیمت یافتند - و این آخرین فتحی
 است که نادر کرد - و در همین اوقات پسرش نصرالله
 عسکر از عثمانی را در ویا ربکه هزیمت داد - اما نادر
 چون از حال خود مستحضر بود - در مصالحه با ترک
 تمجیل کرد - و درین مصالحه ازینکه مذہب جعفری را بهجیم
 مذہب قرار داده و رکنی مخصوص بجهت ایشان در مکه
 بنا کنند - ذکرے نشد - قرار برین شد - که اسرای
 طرفین رهایی یابند - و از حاج ایرانی در عرض راه که
 و مرینه حمایت و رعایت شود - و تمام ممالک عراق و
 آذربایجان مستقرن بایران باشد - مگر بعضی جاها که در
 زمان شاه اسماعیل بدولت عثمانی تعلق داشته است -

اتفاق کلمه کسانے است - کہ تاریخ نادر را نوشته اند -
 کہ در پنج سال آخر ایام سلطنت ظلمے کہ او بر رعیت
 کرد - در پنج تاریخ نقل نشده است - چوں دولت
 هندوستان بدستش افتاد - عرق سخاوتش در حرکت آمده
 خراج سه ساله را به رعایا بخشید - لاکین دولت اثر خود
 را کرد - خراجش زیاده کردن پیدا شد - آنچه داشت -
 به کلات فرستاده علی التّصال بارستحکام آن کوشید -
 و خراج سه ساله کہ بخشیده بود - بیشتر داد کرده نہ تنها
 مواجب لشکر را از آن میداد - بلکه روز بروز پرخزانه
 علاوه مے کرد - و طریق اخذ راین قوجوہ بوجوہ بسیار
 از ظلم و اذیت و آزار بود - نادر مے دانست -
 کہ به چست رنجانے کہ به مذہب اہل سنت داده بود -
 دل مردم با و مایل نبود - و ایزین چست کہ علمای ملت
 را تشای راین امر مے دانست - بیشتر تعذبی مے کرد -
 و ہم بدین سبب بہ کسانے کہ هنوز معتقد مذہب شیعہ
 بودند - اعتماد نداشت - یا عبارت اُخرے از جمیع امایے
 ایراں ایمن نبود - زیاده اعتماد مے کرد - و افاغنه
 و تراکہ بود - کہ در لشکر و مے بودند - امرایے ایں دو
 طائفہ در نزد و مے کمال احترام داشتند - و ہر یک از
 امرایے ایراں کہ صاحب اقتدار بودند - یا در مزاج
 مردم رنجو مے داشتند - بہ یہاں از پاسے در آورد -
 ایں کارها بالطبع سبب تنفر طبع و اخراج قلوب گشتہ -
 در اطراف مملکت ہر جا مے بود - کردن کشیدہ چنانچہ

فارس و شیردان و مارندران هر سه در يك وقت باغي
 شدند - دایر اخبار زیاده موجب اشتعال شعله غضبش
 گشته - ازین پیش اگر يك يك گشته - از آن پس شهر
 به شهر گشته میر گشته - چنانچه میزرا حمدهی گوید - مردم
 منازل خود را رها کرده از ظلم او به غارتها و بیابانها
 ماوا گزیدند و منقول است - که در وقتیکه به
 تاویب یا از پیء تعذیب برادر زادۀ خود علی قلی خاں
 که در سیستان باغي شده بود - در حرکت آمد - اراده
 کرد - که تمام ایرانیانے که در لشکر وے بودند - بقتل
 رساند - و شک نیست - که درین وقت تغییر مزاجش
 به حدّے بود - که قریب به چوں رسیده بود - ابتدا
 بعضی از اُمراء معتبر که شنیدند - نام ایشان نیز در
 رفتنست کسانی است - که نادر عدم قتل ایشان را
 دارد - را استخلاص خود را در استتلاک وے دیدند - و چهار
 نفر به این عدم جدات پیش برآمدند - از آنجمله
 محمد علی خاں افشار و صالح بیگ سررتیب قوچ خاصه
 بود - در شب به بهانه کار ضرور به خیمه او تاختند -
 و چوں مردم معتبر بودند - قراولان ایشان را مارح
 نشده بدرون خیمه رفتند - صدا نادر را از خواب
 بر آیدخت - و خون دو نفر از ایشان را ریخت - لاکن
 صالح بیگ شمشیر سے بر او زده از پای درآمد - طبیعت
 این مرد غریب از ملاحظه وقایع معظمه ایام حیات
 او پشتر قهیده ے شود - چوں نسبه شائسته نداشت -

چنبریں مے ٹماید۔ کہ در اوایلِ حال قوتِ بدنی و عزم
 ثابت و ذکا و کیاستِ طبعی و سببِ امتیازِ بین
 امثال و اقوان گشت۔ و حدتِ طبع و فراستِ ذاتی و
 اگرچہ بمرور و تجزیت زیاد شد۔ لکن ہرگز بنزدیت
 تنزیب نیافت۔ ویرانی و ہرج و مرجِ محکمت او را
 بہ خیالاتِ بزرگ اثراخت و دچوں کوستِ شہائے کہ
 در بابِ اخراجِ افغانہ کزد۔ و فیروتریے وے دریں
 بابِ ملاحظہ شود۔ مے توں گفت۔ کہ غصبِ نامِ سلطنت
 بے جا نبود۔ بسببِ اینکه مدتها بود۔ کہ در حقیقت
 این امر با او بود۔ اگر بعد از آن استعفا مے کزد۔
 خطِ عظیم ہم بجهتِ خود و ہم بجهتِ ملتے کہ
 بشجاعت و کاروائیے او از جنگِ اعدا خلاصی یافتہ
 بود۔ داشتند۔ بعد از آنکہ افتاں را از ایراں
 راند۔ و در محاربات با عثمانی فتوحاتِ نمایاں کزد۔ و
 قندھار و کابل را بہ خبطِ تصرف آورد۔ بہ تدریج
 و حکمتِ دشمنانِ محکمت را دوست ساخت و اسباب
 تسخیرِ ہندوستان مرقوم شد۔ اگرچہ سببِ خرابیے ہزارہا
 خداون شد۔ لکن شاید ہیچیک از سلاطینِ آسیائے
 بدیں عظیمی با کمتر گناہ نموده اند و دولتی کہ
 از ہندوستان بہ جنگ آورد۔ باعثِ این شد۔
 کہ تجمل و احتشامِ قدیمِ ایراں را تازہ و
 مردمِ آن ملک را بلذِ آوازہ کزد۔ و تاخت
 و تازے کہ بہ بلادِ بخارا نمودند۔ فقط بہتریں

و جسے بُود بہ جہتِ آرامے - بلکہ بر قوت و شہرت
 ملک و ملت افزود - و از حرکت مردانہ کہ بالترتیب
 بیادشاہ بخارا و سلطان ہندوستان کرد - معلوم
 مے شود - کہ استحکام مبنیان اقتدار جزو رادر شہرت
 متمیز و قوت تدبیر مے دانست نہ در قسوت مملکت
 و بسطیت سلطنت - بہناہیں اعم ازین کہ ملاحظہ کارہائے
 کہ در اوائل برائے ایران کرد - بشود - یا نظر
 بر شجاعت و شہامت و کاردانی کہ در ایام حیات
 از دے ظاہر شد - کنیم - یا مروت و مداراتے کہ در
 ہر یک از فتوحات آشکار کرد - یا کارہائے ہندوستان
 کہ از دے صادر گشت - بہر ملاحظہ این یادشاہ
 مستحق و سزاوار کمال ستائش و تحسین و شایستہ و
 مستوجب نہایت تکریم و تمجید است - تا کہ تغیرے
 کہ در اواخر عمر در مزاجش پیدا شد - و حرص و
 بدگمانی کہ بر طبیعتش غلبہ کرد - اورا از بے رحم
 ترین ظلمہ ساخت - گویا مقدر شدہ بود - کہ ایران
 از ہماں دستے کہ شہرت حیات یافت - ضربتِ حمات
 یابد + در ہماں اوقات کہ مزاج ناور مثبتلا بہ راہیں
 اختلالِ عظیم بود - ہنوز خیالِ ترقی و تقویتِ ایران
 را در خاطر داشت + بسیار مایل بود - کہ بازارِ تجارت
 ملک رواج یابد - و چہیں مے دانست - کہ اگر
 جہازِ مایہ تجارتی تدریب یابد - باعثِ آبادِ دولت و
 اقتدارِ ملت و مملکت خواهد بود - لہذا بہ استعانت

یکے از انگریزها در دریای رگیان شروع به این کار
 کرد - تاکن این عمل فائده به حال راییان نه بخشید -
 و مگر یک حسد و روستیه گشته سبب خرابی کارخانه تجارت
 انگریز که تازه در آن صفحات بنای کار گذاشته بودند -
 شد و همچنین حکم کرد تا سفارین تجارتی در خلیج
 عجم ترتیب دهند - و چنانکه عادت ظلم بے باک
 است - حکم کرد - تا چونیکه بجهت بنای مراکب ضرور
 است - از مالداران آرد - که مسافت آن زیاده بر
 شش صد میل است - و نه رود و نه کاری باری
 در عرض این مسافت یافت می شود و رعایای دهات
 مابین مجبور بودند - که باین کار که هرگز صورت نگیرد -
 مدد کنند - تا ده سال قبل ازین چوب های ناتراشیده
 و بکار نرفته در کنار دریای بوئهر دیده می شد و
 همچنین حکم کرد - که سنگ مرمر از آذر بایجان به جهت
 تزئین سراهای کلات و مشهد ببرد - که حمل و نقل
 آن اکثر از چوب های کشتی سبب زحمت مردم نشد -
 در هزار و هشتاد صد و ده عیشوی مؤلف اوراق جائے
 را که مرمر از آنجا می بردند اند - دید - و هنوز
 قطع های بزرگ و خام ناتمام در آنجا بسیار است -
 که بعد از فوت نادر کسی منتفیت نشد - است و معین
 این سنگ ها در کنار بخیر و ارومیه است - و تا مراغه
 بقدر پیچده میل مسافت دارد و باجمده یکے از دلائل
 قوی که نادر مایل به ترقی تجارت بود - این است

که یکے از مُتجاری مُعْتَبَرِ انگلیزِ سه سال قبل از قوتِ
او در وقتے که ایران از جور و اِحتاج و ظُلْم و
بیدادِ او ویراں بود - باُردوے او رفته گفت -
که مبلغی از مالِ او را در شورشِ اِشتر آباد به
غارِ بُرده اند - نادِر مُکْتَم کرد - تا آنچه از وے
بُرده اند - یا بچینم مُسْتَرِد سازند - یا اموالِ کسانے
را که در غارت دشته داشته اند - فروخته بهایِ آل
را در عوضِ پدِرهشد -

مُنْتَخَبَاتِ اخْلَاقِ جَلَالی

لَا مَعَ دُوم در تدبیر منزل

لمنع چهارم در سیاستِ اولاد

اولاً باید - که دایره لائق - مُختلِل المذاج برآید او
تعیین کنند - چه کیفیتِ مزاجی و نفسانی در مولود سرایت
کند - و چوں در شریعتِ حقّه وارد است - که تعیینِ راسم
در رُوتِ هفتم که دن اولی است - متابعتِ آن باید نمود -
و همانا حکمت در تاجیرِ آن باشد - که بعد از تأمل
نامی لائقِ تعیینِ نمایند - چه اگر نامی ناملائمِ تعیین
کنند - همه عمر از آن در کدورت باشد - و ازین رحمت
رعایتِ نام کردن از مُحفّوظِ فرزندان است بر پدر -
و چوں رضاع تمام نشود - بتأدیب او مشغول باید شد -
تا کسبِ اخلاقِ ذمیه نکند - چه قابلیتِ ایشان بر کمال

است۔ و میلِ طبیعت بر ذرائع در نفوس مہ کوڑ است۔
 چنانچہ سابقاً بیان رفت۔ و در تہذیب اخلاق او بر
 وجہی کہ گفتہ شد۔ تأسی بہ طبیعت نمودہ ترتیب نگہ دارد۔
 و چون اول آثارِ قوتِ تمیز حیاست۔ چنانچہ گذشت۔
 غلبہٴ حیا دہیلِ سجاوت و فضیلت باشد۔ پس چون این
 خلعت از او مشاہدہ رود۔ در تادیش را اہتمام زیاد باید
 نمود۔ اول تادیبات آنکہ او را از مخاطبت با ضعیفہ اد
 کہ بہ ذرائع موشوم باشد۔ منع کلی نمایند۔ چہ نفوس
 صبیان بمنزلہٴ لوحِ سادہ باشد۔ و قبولِ صورتِ بسہولت
 نماید۔ بعد از آن او را شرائعِ دین و آدابِ سنن
 بیاموزانند۔ و بمواظبت بر آن دارند۔ و بر امتناع از آن
 زجر و تادیب نمایند بقدرِ طاقت و مقدارِ قوت او
 چنانچہ در احکامِ شریعت مقرر شدہ۔ در سنِ ہفت
 سالگی او را بنماز امر کنند۔ و اگر در سنِ دہ سالگی
 تزک کند۔ او را بفرہ تادیب کنند۔ و او را بمرحمت
 اغیار و مہذمتِ اشرار، بنحرات، تحریص و ہتد۔ و از
 شر و مرتفع نمایند۔ و اگر بہ جہیلے اشیان نمایند۔ محبت
 کنند۔ و اگر بہ قبیحے مہادرت نمایند۔ بہذمت تنویر کنند۔
 و تا میسر باشد۔ سوزشِ صریح نکنند۔ بلکہ حمل بر
 سہو کنند۔ تا موجبِ جزأت او نشود۔ و اگر پلوشیدہ
 دارد۔ ہتکِ بشر او نکنند۔ و اگر بکارِ اشجام۔ در
 خلوت او را توہینِ بیع کنند۔ و در قبیحِ آن بغلِ مبالغہ
 نمایند۔ و از معاودت بنزد سائنند۔ و از تکرارِ توہین و

مہکاشتفت اجزاء نہایند۔ کہ میادا بسلامت عادت کند۔ و
 وقاحت در اورا بیخ شود۔ بمقتضای الناس حرئص علی
 مامنین بر معاشرت حریص گردد۔ بملکہ حسن جبل بکار
 دارند۔ و باید۔ کہ در نظر اولذات اکل و شرب و لباس
 فاجرہ را مستحکم گردانند۔ و در خاطرش قرار دہند۔
 کہ جامعہ مستحسن و مملون شیوہ زنان است۔ و مردان
 باید۔ کہ خود را ازین مرتفع دارند۔ و مطمح نظر آب و
 عفت ساختن عادت بہائم است۔ و اول آداب طعام خوردن
 چنانچہ خواہد آمد۔ اورا بیاموزند۔ و تفہیمش کنند۔ کہ غرض
 از خوردن صحت است نہ لذت۔ و اغزیہ و اشربہ
 بنزلیہ ادویہ است۔ کہ بآن دفع جوع و عطش کنند۔
 و ہنچنانکہ ادویہ را بقدر ضرورت و مصلحت دفع مرض
 تناول باید کرد۔ اغزیہ و اشربہ نیز بمقدار سد جوع
 و دفع عطش باید۔ و او را از تفنن در طعام منع
 کنند۔ و بامتنعاز بر یک طعام مائل سازند۔ و اشتہای
 او را ضبط کنند۔ تا بہ ہر طعام اقتضای تواند کرد۔
 و بلذائذ مشغوف نباشد۔ و گاہ گاہ او را نان رتی
 دہند۔ تا بوقت ضرورت بآن تواند ساخت۔ و این
 آداب از غیر اغنیاست۔ و از اغنیای نیکوتر باشد۔
 و شام را از چاشت بیشتر دہند۔ تا روز خراب و
 کسالت برو غلبہ نکند۔ و گوشت بہ اعتدال دہند۔
 تا موجب ثقل و یلادت نشود۔ و از حلوا و میوہ و
 اطعمہ سیریتہ الاستیجاء اورا منع کنند۔ و از آب درمیان

طعام خوردن منع کنند - و هر چند همه کس را از مُشکرات
 اخْتِزاز واجب است - در کودکان بحسب عقل مُبالغه
 بیشتر است - چه به نفس و بدن ایشان مُضر است -
 و بر غضب و تمَوُّر و دِفَاحَت و طیش باعث شود -
 و این مکارات رویه در او مُستَحکم گردد - بلکه او را از
 مجالس این طائِفَه بے مصلحت منع باید کرد - و از
 سخنان قبیح شنیدن مانع باید شد - و تا از وظایف آداب
 فارغ نشود - و تعب تمام نکشد - طعامش ندرهند - و
 از کارهای پوشیده او را منع کنند - تا بر تبارخ دلیر
 نشود - چه هر آینه باعث پرورشیدن قبح تواند بود - که
 در آن فعل تصوّر کرده باشد - و از خواب رُوز و خواب
 یسار در شب منع کنند - و از جامه نرم و اشباب تنعم
 مثل غیش و سرودایه در تابستان - و آتش و پوستین در
 زمستان اجتناب دهند - و به حرکت و پیاده رفتن و
 سواری کردن و ریاضات مناسبه او را عادت دهند - و
 آداب برخواستن و نشستن و سخن گفتن چنانچه خواهد آمد
 بیاموزانند - و به ترتیب موس و نوازین و ملائیس زنان
 او را زیبت نکنند - و انگشتری تا وقت حاجت نرسد -
 باو ندهند - و از مفاخرت بر اقرا و پدرا و اشباب
 دُنیوی او را منع کنند - و از دُرُوغ گفتن باز دارند -
 و بکلی از سوگند خواه راست و خواه دُرُوغ نه کنند -
 چه سوگند از همه کس قبیح است - و بحسب شرع اگر چه
 راست باشد - مکروه است - مگر آنکه مُتَمَنِّع مصلحت دینی

باشد - و اگر مردان را بستوگند احتیاج باشد - کودکان
 را بیچ احتیاج نیست - و بخاموشی و رقتنصار بر جواب و
 در پیش بزرگان مشتجع بودن و سخن نیکو عادت کرده دن
 مایل گز دانشد - و بزرگ زادگان را احتیاج باری آداب
 بیشتر باشد - و باید که محکم دیندار و عاقل باشد - و بر
 ریاضت اخلاق واقف - و بطهارت ذیل و وقار و
 پیمیت و مروت مشهور - و از اخلاق ملوک و آداب
 مجالست و مواکلت با ایشان و محاورت با هر طائفه از
 طوائف مردهم با خبر - و باید که دیگر ابنای جس بنده
 بزرگ زادگان که بآداب کریمه مستحلی باشند - با او در
 مکنب باشند - تا ملول نشود - و آداب از ایشان فرا گیرد -
 و بواسطه مشاهده ایشان در تعلم سخته بیشتر کند - و چون
 محکم او را بضرب تادیب کند - از فریاد و شفاعت منع
 کنند - چه آن شیمه همایک و ضعیف است - و معلّم باید -
 که تا تقصیر ظاهر از مشاهده نکند - بضرب اقدام
 نماید - و چون بضرب حاجت افتد - در اول باید که
 به شمار اندک و الم بسیار باشد - تا عبرت گیرد - و بر
 معاودت جرأت نکند - و او را بر سخاوت ترغیب کنند -
 و خطایم دینوی را در چشم او خوار و حقیر سازند - چه
 آفت محبت زر و سیم از آفت سموم و افای بیشتر
 است - و امام غزالی (رح) در تفسیر کریمه و اجنبی و بخی
 اَنْ تَعْبُدَ الْاَصْنَامَ - می فرماید - که مراد به اصنام زر و
 سیم است - و ابراهیم علیه السلام دعا فرموده - که مرا و

فرزندانِ مرا از عبادتِ زر و سیم و دلبستگیِ بآن دُوری
 وِه - چه منشایِ جمیعِ مفاسدِ محبتِ آنست - و در اوقاتِ
 عطشِ ایشان را رخصتِ بازی کرده دن دهند - بشرطِ آنکه
 مشتعل بر تلبه زیادہ و از بیکاپ قیچی نباشد - و رابین
 آداب از ہمہ کس مستحسن باشد - و از جوانان نیکوتر -
 و چوں قوتِ تمیز در او غالب شود - اورا تفہیم کنند -
 کہ غرضِ اصلی از اسبابِ دنیوی حفظِ صحتِ است - تا
 بدن چندانکہ نفسِ استعدادِ دارُ البقا حاصل کند - بماند -
 پس اگر اہلِ علم باشند - بہ ترتیبی کہ مذکور شد - اورا
 تعلیمِ علومِ ثنائیہ - و اگر اہلِ صناعت باشند - بعد از آنکہ
 از آدابِ واجبیہ شرعیہ فارغ شدہ باشند - بہ تعلیمِ آن
 مشغول سازند - و اولیٰ آن است - کہ در طبیعتِ کودک
 نظر کنند - و از احوالِ او تفرُّس جویند - کہ استعدادِ کدام
 علم و صناعت بیشتر دارد - اورا بآن مشغول دارند -
 چہ بمقتضایِ کُلِّ مَیْسَرٍ لِمَا خِلَقَ لَہُ ہر کس را
 استعدادِ ہر صناعت نیست - بلکہ ہر یک را استعدادِ
 صناعتی خاص است - و در تحتِ رابین برے است
 غایض - کہ سببِ قوامِ عالم و انتظامِ احوالِ بنی آدم
 است - و حکمایِ سابق در طایع مَوُودِ نظر میکودہ اند -
 و او را بہ ہر صناعت کہ بحسبِ اوضاعِ نجومی لائق
 حال مے دیدہ اند - مشغول مے ساختہ اند - چہ ہر کس
 کہ مُسِنَّدِ صناعتی باشد - باندک سعیِ تکمیلِ آن تواند کرد -
 و چوں غیرِ مُستعد باشد - سعیِ او در آن تعطیلِ روزگار

و تَضِیعِ اَعْمَارِ باشد۔ و اگر طبعش مُلَاعِمِ صِنَاعَتِی نباشد۔
و آلات و اذوات مُسَاعِدِ نہ۔ اورا بر آں مُکَلَّفِ مدارند۔
و بہ صِنَاعَتِی دِیگر نَقْلِ کُنند بشرطِ آنکہ از تَشَبُّہِ بر آں
یاسِ کُلّی شُدہ باشد۔ تا مُوجِبِ اِضطِرَابِ نشود۔ و در
اِثْنائِی ہر فن ریاضتِ لائقِ کہ تَخْرِیکِ حرارتِ غریزی کُنند۔
و بدو حَقِظِ صحت و نَفّی کَسَل و بِلادَتِ باشد۔ عادت
نمایند۔ و چوں صِنَاعَتِی بِیامُوزد۔ بکَسَبِ و جَرِ مَعِیشت
از آں اِمْرش کُنند۔ تا چوں حِلادَتِ آں دریابد۔ در
مُکَبِّلِ آں کوشد۔ و در دَقَائِقِ آں صِنعتِ سبقتِ گیرد۔
و نیز بر نَعِیشِ از کَسَبِ جَمِیلِ کہ شِیمِیۂ اِحرارِ است۔
عادت کُنند۔ و بہ رِزْقِ کہ از پدر و مادر باورسد۔
اِعْتِمَادِ نَمَیابد۔ چہ اکثرِ اَوْلَادِ اَعْنِیَا کہ بہ تَزَدِیّتِ پدرانِ
مَعْرُورِ بُودند۔ از تَعْلِیمِ صِناعاتِ مَحْرُومِ شُدند۔ و بعد
از تَقَلُّبِ رُوزِگارِ در عُرُضِ ضِیاعِ اُفتادند۔ و چوں
در اِلْتِسَابِ و تَعِیشِ بآں مُسْتَقِلِ شود۔ اَوَّلِ آنست۔
کہ اورا سِتائِلِ سازند۔ و حاصِلِ اورا جُدا کُنند۔ و
مُؤَبِّ فَرَسِ فِرِزندانِ را در میانِ خَدَمِ و حَشَمِ تَزَدِیّتِ نکرند۔
بَلکہ با نِقَاتِ بَطرفِ فِرِستادند۔ تا بِخُشُونَتِ عِیشِ عادت
کردند۔ و عادتِ رُؤسایِ و لِمِ ہمیں بُودہ۔ و کسے کہ بَعْدِ
اِیں طَرِیقِ نَشو و نَمَا یافَتہ باشند۔ اِصْلَاحِ او مُشْکِلِ بُود۔
مُحْصُصاً کہ بَسَنِ در آمدہ باشد۔ چوں چوپِ خُشکِ کہ
را سَتِ سَاخْتَنِ آں دُشْوارِ است۔ سُقْراطِ حَکِیمِ را چوں
پُرِ سیدند۔ کہ چِرا مَحی لَطَمِ تو بہ جوانانِ بَشِیرِ است ؟

ہیں جواب گُفت : * و در تہ بیت دُختران بآئینہ لائِق ایشاں
 باشد - از ملازمت خانہ و مبالغت در حجاب و عفت و
 حیا و حُصَال کہ در زناں بیاں رُفت - تہ غیب باید نمود -
 و مہتر ہائے لائِق آموخت - و چوں بحدّ شوہر رسد -
 در تہ و تہج ایشاں با کُفوسے تعجیل باید نمود : این است
 طریق تہ بیت اولاد : و چوں در اُناسیہ این مباحثہ و وعدہ
 تشریح بعضی آداب واقع شدہ - اِغجاز ضروری است -
 و آن آداب اگرچہ مخصوص کردکاں نیست - دیریں باب
 مذکور شد - چہ دُشوق بر قائلیت ایشاں بیشتر است :

آدابِ سخن گفتن

باید کہ بسیار نگوید - چہ بسیار گفتن نشانیِ خست
 دماغ و سخافتِ عقل و موجبِ سُقوطِ مہابت و قِلّت
 و نفع باشد : حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرماید -
 کہ حضرت مُصطفیٰ صلّی اللہ علیہ وسلم کہ طوطی خوش بجاں
 وَ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ بُود عَلَیْہِ اَفْضَلُ الصَّلَاٰتِ وَ اَكْمَلُ
 السَّحَابَاتِ سخنِ بارِ عَدَال فرمودے - بمرتبہ کہ در مجلس کہ
 مُتبادی شدے - کلماتے کہ بزبانِ حقائق تہ جہان آن حضرت
 جاری شدے - نوازش شمردے : بُو تہ جہر گُفتہ - چوں کہ
 را بینی - کہ بے حاجت سخنِ بسیار مے گوید - بیقینِ دال -
 کہ دیوانہ است : و تا آئینہ خراب گُفت - در خاطر مُقرر
 مکن - بتلفظ نیارد - و کما گُفتہ اند - فَکَرٌ وَ رَاۤءَا شَمَّ قُلُ
 و سخنِ مکرر نگوید - مگر آنکہ احتیاجے ہاں واقع شود - و

آن سهنگام باید - که از تکبار به تنگ نیاید - و هر کس که
 شکایت کند - اگر چه بر آن واقف باشد - باید که وقوف خود
 بر آن اظهار نکند - تا آن کس سخن تمام نکند - سخن که
 از غیر او پرسند - جواب نگوید - و اگر از جماعتی پرسند -
 که او داخل ایشان باشد - بر دیگران سبقت نگیرد - و
 اگر کسی بجواب مشغول شود - و او بر بهتر از آن قادر
 باشد - صبر کند - تا آن کس سخن تمام کند - پس جواب
 خود بگوید - بر وجهی که طعن در مستقدم نباشد - و تا سخن
 که باد گویند - تمام نشود - بجواب اشتغال ننماید - و در
 محاوره و مباحثه که در حضور او گذرد - چوں باد دخل
 نه داشته باشد - دخل ننماید - و اگر سخن از او پوشیده
 دارند - استزای سمع نکند - و با بزرگتران مجلس سخن کنایت
 نگوید - و آواز با رعبدال بر کشد - نه پشت نه بلش - و اگر
 سخن مشکوک افتد - به تمثیل روشن گرداند - و به مصلحت
 به اطناب نگوید - بلکه طریقه ایجاز بسپارد - و الفاظ غریبه
 و کنایات یعبده استعمال نکند - و از فحش و شتم احتراز
 نماید - و اگر احتیاج به تغییر از امری فاجش افتد - به
 تخریص و کنایت اکتفا کند - و از مزاج شریع که موجب
 سقوط مروت و حدوث استنانت و جالب حقه عداوت
 باشد - اجتناب واجب داند - و در هر مقامی کلام بر
 وفق مقتضای حال راند - و در مکالمه بدست و چشم و
 ابرو اشارت نکند - مگر اشارت به لطیف که مقتضای مقام
 باشد - و خواه سخن خواه باطل اصد با اهل مجلس خاصه با بزرگان

و سیفهاں ربحاج و خلافت نورزد - و با کسی کہ مبالغہ یا دے
 مفید نباشد - ربحاج نکند - و در مناظرہ شرط انصاف نگاه
 دارد - و سخن دقیق با کسی کہ فہم او بآں نرسد - نگوید - و
 باہر کسی بقدر عقل او سخن کند - چنانچہ حضرت رسالت پناہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمود - نَحْنُ مَعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ أُمَرَا
 آئِنُ نَكَلِمَةِ النَّاسِ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ وَرِيسَةُ عَلَيْهِ السَّلَام
 فرمود - وَ لَا تُضَيِّعُوا الْحِكْمَةَ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهَا تَطْلُبُوهُمْ وَ
 در محاورت طریق ملاحظت مرعی دارد - و حرکات و افعال
 و اقوال ہیچ کس را محاکات نکند - و سخن موحش نگوید -
 و چوں پیش برزگے سخن گوید - ابتدا پیچیدے کند - کہ
 بفال مبارک باشد - چوں بقایے دولت و دوام سعادت
 و نظائر آں - و از غیبت و ندامی و بہتان و دروغ
 گفتن و شنودن بکلی اجراز واجب داند - و با اہل آں
 مداخلت نکند - و باید - کہ شنیدن او از گفتن بیشتر باشد -
 و از حکیمے پرسیدند - کہ چرا شنفتن تو از گفتن بیش
 است - گفت - زیرا کہ مرا دو گوش دادہ اند - و
 یک زباں - مضرعہ

یعنی کہ دو بشنو و یکے بیش نگو

آداب حرکت و سکون

در رفتن تعجیل نکند - کہ نشانہء طیش است - و ناآئی
 زیادہ از حد نکند - کہ علامت کسل است - و چوں
 متکبران سخراں - و بہ شیوہ زنان و مخنثان خود را

نجفباند - و طریقه اعتدال نگاه دارد - و بسیار باز پس
 برنگردد - که آن شیوه بلمان است - و پیوسته سر در پیش
 ندارد - که آن دلیل غلبه حزن و فکر است - و در
 رکوب نیز اعتدال نگاه دارد - و در نشستن پائے دراز
 نمکند - و یک پائے بر دیگر نهد - و بر زانو نه نشیند -
 الا در خدمت پادشاه و استاد و پدر و کسی که بمشایه
 ایشان باشد - و سر بر زانو و دست نهد - که علامت
 حزن و کسالت باشد - و گردن کج نمکند - و از حرکات
 عبث مثل بازی باریش و دیگر اعضا احتراز کند - و
 انگشت در بینی و دهن نکند - و از مفاهیل انگشت
 و غیره بانگ بیرونی نیارد - و از تشاؤب و تمطی اجتناب
 کند - و آب دهن و بینی چنان نیندازد - که حاضران
 مشاهده کنند - یا آواز آن بشنوند - و زو بقبله نیندازد -
 و بدشت و سر آستین و دامن پاک نکند - و بچوں
 به مجلس رود - و در آن جایگاه خود و بند تراز آن
 نشیند - و اگر بزرگی مجلس او باشد - هر جا که نشیند -
 جائز بود - چه صدر آنجا خواهد بود - و اگر بے وقوف بر
 جای خود نه نشیند - چوں واقف شود - باز بجای خود
 آید - و اگر جای خود خالی نیابد - باز گردد - بے آنکه
 اضطرار بے و کراهت بخود راه دهد - و پیش غیر حرم و خدم
 جز روزه و دست برهنه نکند - و از زانویات بپیچ بال برهنه
 نسازد - نه در خلایق و نه در ملائکه عند الاحتیاج - مثل قضای حاجت
 و غسل و نظایر آن - و در پیش مردم نشیند - و اهل

بہ پشت باز نہمُتد۔ خاصۃً کہ در خواب غیبطہ کند۔ چہ باری
 ہیئتِ نُفُتَن سببِ زیادتیِ آن شود۔ و اگر در میانِ مجلس
 خواب بر او غالب کند۔ اگر تواند بر خیزد۔ و الا خواب
 را بہ حکایتِ یا فکرے یا غیرِ آن از خود دفع کند۔
 و اگر با جماعتے باشد۔ و ایشان خواب کنند۔ یا موافقت
 کنند۔ یا بیرون آید۔ و حاصلِ آنکہ بر وجہِ سُلوک
 کند۔ کہ مردم را ازو نفرتے و زحمتے نہ باشد۔ و اگر
 بعضے از راین عادات بر او ثقیل نماید۔ تا اُٹل کند۔
 کہ علامتے کہ بر اضدادِ آن مُترتب شود۔ شنیع تر و
 ثقیل تر از تحملِ مشقت است در کسبِ آن ۴

لمعۂ پنجم در رعایت

مُحَقِّقِ پدرال و مادرال

پُؤں بِمُقْتَضَاۃِ عَقْلِ و نَفْلِ شُکْرِ مُشْعَمِ وَاٰجِبِ اَسْت۔
 و بعد از نَعِیمِ اِلٰہی بِیَجِ نِعْمَتِ در حقِ قُرَنَاراں مانشد
 نِعْمَتِ پدر و مادر نیست۔ چہ پدر سببِ صُورِے و جُودِ
 اوست۔ و بعد از اُن و سبیلِ تَرَبُّبِےتِ او یہ تہیّہٴ اَنَدِیَہ
 و اَنِسہ و ضرورِیات۔ کہ سببِ بَقَاۃِ او و مَبْلُوۃِ بَکْمَالِ
 نشو و نما سَت۔ و باز دَاۃِ مَطَرِ مَحْصُولِ کِمَالِےتِ نَفْسَانِےِ او
 پُؤں آدَابِ و ہُنر ہا و صِنَاعِےتِ۔ و بَاۃِ اَوَاعِ مشقّت و تعب
 جَمْعِ اَشْبَابِ دُیُوۃِ مے نماید۔ و برآۃِ او ذَخیرہ مے سازد۔
 و اُن را با و اَرزانی مے دارد۔ بَنکہ در اِثْبَارِ او را بر خُود

مُقَدَّم می نماید - و مادر در سببیت و جود شریک پدر است -
 بسبب آنکه تحمل مشقت حمل و مقاسات خطر ولادت و اوج طلق کرده - و اول قوتی که سبب حیات فرزند شده -
 خون بدن اوست - و مدتی مدید حفظ و سیاست و نزو و نبت او نموده - و از فروط شفقت خود را فدای او دانسته - و
 ازین جهت که محبت والدین فرزند را محبت طبعی است -
 و ایشان را در رعایت حقوق فرزندان احتیاج به تکلیف نیست - بخلاف محبت فرزندان ایشان را - لهذا در شرائع
 اولاد را امر به احسان بر والدین بیشتر از عکس است -
 پس مقتضای عدالت آن باشد - که پدر والدین را تالیف طاعت خالق داند - چنانچه در آیات انجانه غایات و احادیث
 هدایت سمات این مطلب بیواسطه از عقب آن مذکور و مؤکد شده - و چون استغنائی ساحت الهی از آل متعالی
 است - که مفلسان کوئی نیستی در مقابل نعم ناستائیه او بادایه شکر یا کفایت توانند در آمد - و نهایت اقام
 سالکان درین راه اغتراف بعجز و قصور است - بخلاف پدر
 و مادر - که وجود اینیان ظاهراً پس ازین سبب حقوق ایشان بر رعایت اولی باشد - و بحسب قواعد شریعت ریز
 مبالغه در حق الناس بیشتر از حق الله است - چه حضرت
 حق سبحانہ و تعالی جواد مطلق است - وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَزِيزٌ
 عَنِ الْعِلْمِ بِقَضِيَّهِ مُحْتَقِقٌ در رعایت حقوق والدین بسی
 چیز تواند بود - اول دوستی خالص بجا و تعظیم بارغ
 بزبان و ارکان - و امتثال اوامر و نواهی ایشان بقدر امکان -

مادام کہ مؤدّی معصیت یا قوتِ مضاحت کُلی نباشد - و
 اگر مؤدّی به یکے ازینها شود - بر سبیلِ محاملت مخالفت
 باید کرد - نه بر سبیلِ مجادله - الا در صورتی کہ شرعاً
 واجب باشد - امامِ عزالی رحمۃ اللہ علیہ از اکثرِ علما نقل
 فرمودہ - کہ در شہادتِ اطاعتِ والدین واجب است - چہ
 جلسے مباحات - دُوم مساعدت با ایشان در مصالحِ معاش
 پیش از طلبِ بے منت و توقعِ عوض - مادام کہ مؤدّی
 بخود و رے نشود - سوّم اظہارِ جبرِ خواہش ایشان در سرّ
 و علانیہ - و محافلت بر وصایای ایشان - خواہ در حیات
 ایشان و خواہ بعد از وفات - و چوں حقوقِ پدر را طرفِ
 روحانیت غایب است - و حقوقِ مادر را طرفِ جنمائیت -
 و لهذا تنبیہ در حقِ پدران و محبت ایشان بعد از قوتِ
 تمیز حاصل شود - و حقِ مادران در سادہ حال معلوم گردد -
 و باری سببِ تمیّل اطفال با ایشان زیادہ است - پس ادلّے
 حقِ پدران بہ اُمورے کہ روحانیت بر آن غایب باشد -
 مثلِ اطاعت و دُعا و ثنا ائسب باشد - و قصارے حقِ
 مادران بجنمائیات مثلِ بذلِ مال و تزئینِ اشبابِ معاش -
 و چوں حقوقِ رفیلے است مقابلِ راسِ فضیلت - پس
 اورا ہم بہ نوع باشد در مقابلِ اوارِ نملہ - و کسانے کہ
 بشرّیہ والدین باشند - چوں اجداد و انعام و احوال و
 برادرانِ بُزُرگ و دوستانِ حقیقی - ہم بمنابر ایشان باید
 داشت - بقدرِ امکانِ مَواسات با ایشان باید کرد - و
 در حدیثِ صحیح است - کہ بہتموین نیکو کارِ بہا آن است

که شخص دوستان پدر خود را رعایت نماید - و بموجبی که
سابقاً ذکر نموده شد - که قرابت روحانی نیز معتبر است -
با تعلیم که پدر نفسانی است - همین طریق بلکه زیاده معلوم
باید داشت +

لمعه ششم در سیاست خدم

محکم عقل خدم. مشغول دشت و پای و دیگر جواریح
شخص باشد - چه ایشان بکارهای اقدام نمایند - که اگر
ایشان نباشند - شخص به نفس خود متوجه آنها باید بشود -
و البته عضوی از اعضای خود در آن اشتغال باید کند -
و اگر این طایفه نباشند - اسباب راحت منقطع گردد - و از
حرکات و ترددات متوالی به هیچ صناعیت و فضیلت اقدام
نمی تواند نمود - و علاوه اسباب سقوط و قمار و هلاکت شود -
و انواع تعب و مشقت به شخص عائد گردد + پس شخص
باید که ایشان را و دایع الی دانسته شکر و وجود آنها را
واجب داند - و با ایشان طریق رفیق و مدارات معلوم دارد -
و زیاده از حد اعتدال ایشان را کار نرساند - و اوقات
راحت برای ایشان تعیین کند - چه هر آینه ایشان را نیز
ملاک و کلال و ضنعت باشد - و دواعی طبیعت در جبهت
مرکوز - و ملاحظه باید کرد - که در جوهر فطرت میان او و
ایشان اشتراک است - و شکر آنکه حق تعالی ایشان را
مأمور او داشته بجا باید آورد - و بر ایشان جور نباید کند -
چنانچه حضرت صمیم مکارم اخلاق علیه الصلوات و التحیات

مِنْ اَمَلِكِ الْخَلْقِ فرمود - در ماکول و ثبوس ایشان را
 با خود برابر باید داشت - و چوں انسان کسی را برای خدمت
 قبول کند - باید - که اولاً به اِمحان نظر ملاحظه حال او
 بکند - و اگر تجربه درین باب بیشتر نشود - بفراسست
 کیاست استیانت نماید - و اصحاب صور متخالفه و تخطیبات
 مستفادنه را اختیار نکند - چه غالباً خلق تابع خلق است -
 و خلاف آن نادر - و محکامه فرس گفته اند - نیکو ترین
 چیزه از زشت صورت دوست - و در حدیث نبوی است -
 اُطْلُبُوا الْحَوَارِجَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ فرموده - که چوں
 رسول بجای فرستند - باید - که نیکو نام و خوبصورت باشد -
 چه حسن صورت اول نفیحه است - که از شخص رسد -
 و در حدیثی دیگر است - که همه پیغمبران خوبصورت و
 خوش آواز بوده اند - و باید - که از مغولان چوں اغور
 و اعرج و اقرع و ابرص و نظائر آن اجتناب نماید -
 و چوں امارات کیاست از خادم مشاهده نماید - با او با رغبت
 باشد - چه در اکثر حال حبلیت و مکر باری خصلت باشد - و
 حیا بسیار باندک عقل درین باب بهتر از عقل بسیار با
 وقاحت است - چه حیا بهترین خصلتهاست - و خادم را
 بکاریکه اثر قابلیت آن در او مشاهده و آلات آن ادرا
 مساعد و طبع او بآن ملائم باشد - مشغول باید کرد - چه هر
 کس با قابلیت کار نیست - و همچنانکه از اسب حرارت نباید -
 دگاو کرد و فر را نشاید - از هر کس غیر از آنچه قابلیت آن
 داشته باشد - چشم نتوان داشت - و چوں بخادم کاره

رُجوع کنند - بظہور اندک خللے اور از آن کار مغرور
 نباید کرد - چہ این فصل مُتہتکات و کوتاہ بینان است -
 و ہر آیینہ بخد از عوّل او بدلے باید - و ثنّواں دانشت -
 کہ بدل بہتر ازو باشد یا بدتر ؟ و در دل خدم مُقرر
 باید داشت - کہ ایشان را جدائی ازو بہ بیخ و جہ در حساب
 نیست - تا ہم بہ مروت نزدیکتر باشد و وفا و کرم لائق تر -
 و ہم موجب مزید رغبت ایشان - تا شرط ہواداری و
 جانیاری بتقدیم رسانند - چہ ہر گاہ کہ دوام اختلاط خود
 با خدم تصور نماید - خود را در مال و اسباب شریک
 او داند - و نعمت و مکننت او را نعمت و مکننت خود
 شناسد - و چوں داند - کہ علاقہ ایشان مُستحکم نیست -
 و باندک چیزے قابل زوال - خدمتِ او را عاریتے شمارد
 و شرطِ اشفاق بجا نیاورد - بنگہ از براسے روزِ مفارقت
 ذخیرہ جمع کند - و اصل خدمت آنکہ محبت باعثِ آن
 باشد - نہ ضرورت - تا خدمت عاشقانہ کند - نہ مزدورانہ -
 و بخد از آن باعثِ رجاء باشد - نہ خوف - چہ اگر چوں
 مُحبتانہ نباشد - بارے مزدورانہ بود نہ مظلومانہ - چہ
 ہر گاہ کسے را بہ تنخویف بر کارے دارند - البتہ او را
 ذوقِ باطنی بآن کار نباشد - و بقدر دفع ضرر بر آن
 اقدام نماید - و باید - کہ مصالحِ خدم را بر مصالحِ خود مُقدم
 دارد - و نوعے سازد - کہ کارہائے کہ بایشان مُتعلق است -
 از سر نشاط کنند - نہ از رویِ علالت و کُہ - و در مصالحِ حال
 ایشان مراتبِ رجاء باید داشت - و ایشان را بطاعت اُمیدوار

و از قهر خائف باید ساخت - و اگر یکی از ایشان بعد از
 توبه گناه مراجعت نماید - بَعْقُوبَاتِ لَائِقَه او را گوشمالی
 باید داد - و بمحجود این از و توبه نماید شد - و اگر بتکرار
 تجارب معلوم شود - که قابل اصلاح نیست - او را برودنی
 نزدیک باید کرد - تا بمجاورت او دیگر خدمت فاسد نشود - و
 بنده از آزاد بخدست اولی است - چه میل بنده بارتیاد
 و اطاعت و تادیب باخلاق و آداب سید بیشتر است - و
 و هم انقطاع کمتر - و از طبقات خدم و عیب آنگه در او
 عقل و نطق و حیا و جلالت بیشتر باشد - برای خدمت
 نفس تعین کند - و آنگه عفت و کفایت و کسب در او
 بیشتر باشد - برای تجارت - و آنگه قوی تر و بر اعمال
 شاکه صبور تر - برای عمارت - و آنگه بیدار تر و بلند آواز
 تر - برای حراست - و اصناف بندگان سه اند - یکی حربه طبع -
 و دیگر عنبه به طبع - و سوم عنبه به شهوت - و اول را
 بمنزله اولاد نزدیک باید کرد - و دوم را بمنزله دواب و
 مویشی - و سوم را بقدر ضرورت به دایم مشتهیات نگاه
 باید داشت - و بحسب مصلحت کار فرموده و از اصناف
 مهم عرب به نطق و فصاحت و دها ممتاز باشد - و اما
 به جفا به طبع و قوت شهوت موسوم - و از ایشان حبشه
 به وفا و نجات قدم معروف اند - اما به کبر و عدم تحمل
 هوای موصوف - و عجم به عقل و سیاست و لطافت و کبایت
 ممتاز - اما بحیثیت و جزص و نفاق همجاری - و دوم بوفاد
 امانت و کفایت موسوم - اما به تحمل و کوم ملوم - و بهند

بقوتِ حدس و دهم و چشتی و چالاکي موصوم اند۔ اما بسبب
عجب و حقد و مکر موصوم۔ و ترکِ بشجاعت و جودیت
خدمت و حسنِ نظر مذکور۔ اما بغیر و فساد و فسادت
و بی حفاظی مشہور +

مغرب در بعضی لواحق

سمتِ اولی در وصایای افراطوں

۱ گوید۔ خدایے را بشناس و حق او نگاه دار +
و همیشه است خود را بر تعلیم و تعلم مقصود دار و اہل
علم را بکثرت علم ایمان مکن۔ بکلیہ اجتناب از شرور و
فساد اختیار کن + و از حق تعالی چیزے محتواہ کہ زوال
را بمنفعت آں راہ باشد۔ بکلیہ ازو باقیاتِ صالحات طلب
کن + همیشه بیدار باش۔ کہ شرور را اشباب بسیار
است + آنچه نباید کرد۔ بازو محتواہ + و بدانکہ انتقام
الہی از بندہ نہ بر طریق غضب است۔ بکلیہ بطریق تادیب
و تمذیب است + بہ تمام حیاتے بایستہ قانع مباش۔
تا موتے شایستہ بآن منضم نباشد۔ و حیات را شایستہ
مشمر۔ مگر آنکہ وسیلہٴ اکتسابِ خیر باشد۔ بخواب و آسایش
میل مکن۔ الا بغیر از آنکہ در سہ چیز محاسبہٴ نفس
کرده باشی۔ یکے آنکہ تامل کنی۔ کہ در آن روز بیعِ خطائے

از تو واقع شدہ یا نہ - دُوم آنکہ اندیشہ کنی - کہ آیا در آن
 روز بیچ خیرے را اکتساب نمودہ یا نہ - سوم بیچ عملے را
 بہ تفصیر قوت کردہ یا نہ + یاد کن کہ پیش از حیات چہ بودی -
 و بعد از آن چہ خواہی شد + ہیکس را ایذا مہ - کہ
 کارہائے عالم در معرض تغیر و زوال است + بد بخت
 آنکس بود - کہ از تذکر عاقبت غافل باشد - و از گناہ باز
 نایستد + سرمایہ خود را از چیزے کہ از ذات تو خارج
 باشد - مساز + در اقبال خیر مستحقان موقوف سوال ایشان
 مباش + حکیم مشہر کہے را کہ بہ لذتے از لذات
 دنیوی شاد شود - یا از مصیبتے جزع کند + ہمیشہ یاد مرگ
 کن - و از مرگدان عبرت گیر + حساست شخص از بسیاری
 سخن بے فائدہ او بود - و از اخبار پیچیدہ ازو پیر رسیدہ
 باشند - شناس - و بدانکہ کہے کہ شربر کہے خواہد -
 نفس او قبول شر کردہ باشد + بازہا اندیشہ کن - آنگاہ
 بگو - و پس از آن بعمل آور + دوست ہمہ کس باش -
 زود بخشم در میا - تا غضب عادت تو نگردد + حاجت
 محتاج بفردا بنفکس + ع چہ دانی کہ فردا چہ حادث شود؟
 گرفتار را معاذت کن - مگر آنکہ بخوے بد گرفتار
 باشد + تا سخن ہر دو خضم فہم بکنی - محکم بیان ایشان
 کن + بقول تنها حکیم مباش - بلکہ بقول و عمل ہر دو
 باش - کہ حکمت قوی دریں جہاں رساند - و بہکمت
 عملی بدان جہاں رسد و آسجا رساند + اگر در نیکی رنجے
 بری - رنج نماند و نیکی رساند - و اگر از بدی لذتے یابی -

لذت نماند - و بدی بماند - از آن روز یاد کن که ترا
 آواز دهند - و از آلتِ اجتماع و لُطْفِ مخروم باشی -
 نشنوی - و نگوئی - و نتوانی یاد کرد - یقیناً دان که مستوجب
 بجائے شدہ کہ آنجا نہ دوست شناسی نہ دشمن - پس
 اینجا کسے را بفقصان موشوم مدار - و جائے خواہی رفت
 کہ آنجا حدِ اوندگار و بندہ یکساں باشد - پس اینجا بکبر
 مکن - توشہ مہتیا کن - زیرا چہ دانی کہ رَجیل کے خواہد
 بود ؟ بدانکہ از عطایایِ الہی بیچ چیز بہتر از حکمت
 نیست - و حکیم کسے است - کہ فکر و قول و عمل او
 متوافق باشند + نیکی را مکافات کن - و بدی را در گذر +
 در بیچ وقتِ کار از کارہائے بزرگِ آن عالم ملالت
 نہمے - و در بیچ وقتِ تہاؤن مکن - و از خیرات تجاوز
 جائز مدار + بیچ سبب را در اکتسابِ حسنہ و سبیلہ مساز -
 و نزدیکِ اولیٰ بجمتِ سرورے زائل مکن - کہ از سرورے
 دائمِ اغراض کردہ باشی + حکمت را دوست دار - و
 سخن حکما بشنو + ہواے دُنیا از خود دور کن - و از
 آدابِ ستودہ امتناع مکن + بیچ کار را پیش از وقت
 شروع مکن - و چوں بکارے مشغول شوی - از رورے
 فہم و بصیرتِ اشتغال کن - بتواندگیِ معجبِ مباش - و
 از مصائبِ شکستگی و خواری بخود راہ مدہ + با دوست
 معاملہ چنان مکن - کہ بحاکم محتاج شوی + بادشمنِ معاملہ
 چنان کن - کہ اگر بحاکم عرض روڈ - ظفر ترا باشد +
 با بیچ کس سفاہت مکن - و با ہمہ کس تواضع کن +

پنج متواضع را حقیر مشتم + در آنچه خود را معذور
داری - برادر خود را علامت مکن + به بطالت شادمان
مباش - و بر بخت اعتماد مکن - و از فعل نیک پشیمان
نشو - با هیچکس جدال مکن - همیشه ملازم سیرت عدل و
مواظب خیرات باش +

سمت دوم در وصایای ارسطا طالیس

مترجم کتاب ریشتر از سرار که باقر مائون خدیبه کتاب
مذکور را از گفت یونانی به عربی نقل کرده - در صدر ترجمه
می گوید که چون ارسطا طالیس که وزیر اسکندر و استاد
او بود - بواسطه پیری و ضعف از ملازمت او تخلص
نمود - و اسکندر بر بلاد عجم استیلا یافت - و در میان
ایشان از باب عقل و کیاست و احباب نجات و شجاعت
بسیار بودند - و در ایقاعه ایشان خوت و خلل نگذشت -
و استیصال ایشان از قانون عدالت و مروت دور
می نمود - در امر ایشان متمیز شد - و کتابت ارسطا طالیس
نوشت مشهور بقانون تقطعت و لغت و در آل اشائین
معنی وضع کرد - که بواسطه بُعد از دولت محاوره بلسه
جیرت در امور بخاطر راه می یابد - از جمله درین صورت
در مقامات مضائق بے نور تدبیر خاطر مشرق حکیم بیرون
شدن متعذر است - بهر وجه که میسر باشد - سعی در
نظم اشباب ملاقات فرمایند + ارسطا طالیس در جواب
نوشت - که همانا رای فرزند جلیل و سلطان ذلیل را

مظلوم باشد - که تخت از خدمت نه پنا بر عدم رغبت
 بصفت است - بلکه پنا بر پیری و ضعف بنیه و فتور
 قوای است - و چون صاحبت میسر نیست - درین ساله
 دستورے بیان کنم که در جزویات بآن رجوع کنی - و
 بآن از صفت سن مستغنی شوی - اما امرای عجم و
 قندلای ایشان - بدانکه اگر توانی که ایشان را هلاک کنی -
 تخیّر آب و هوای ایشان نمیتوان کرد - و هر آینه شبیه
 باریشان پیدا شود - پس چه کن - که ایشان را باجسل
 بقدر خرد سازی - تا همه مخلص شوند - و از همه بشدگان
 نو مطیع تر باشند بعد از آن می گوید - پادشاهان چهار صفت
 اند - یکم آنکه با خود در رعیت هر دو سخی باشد - دوم
 آنکه با خود سخی باشد - و با رعیت لیتم - سوم آنکه با رعیت
 سخی باشد - و با خود لیتم - چهارم آنکه با خود در رعیت
 هر دو لیتم باشد - و تقسیم اول بارتفاق محمود است - و تقسیم
 دوم و چهارم بارتفاق مذموم - و در تقسیم سوم خدات است -
 و حکمای هند بر آنند - که محمود است - و حکمای فارس
 بر آنند - که محمود نیست - بلکه مذموم است - و سخاوت آنست -
 که بقدر حاجت اهل استحقاق برسانی - و هر که ازین مرتبه
 نجاورد نماید - و بخدا اخطا گراید - از سخا بامورات اجزات یافته
 باشد - و هر پادشاهی که بزیارت از آنچه ممکنست او باشد -
 بخشندگی نماید - البته سبب فساد ملک او شود - است اسکندریا
 با تو بارها گفته ام که اصل سخا و کرم و بقای ملک در
 آنست - که طمع در مال مردم بگنی - و از جمله سخا و

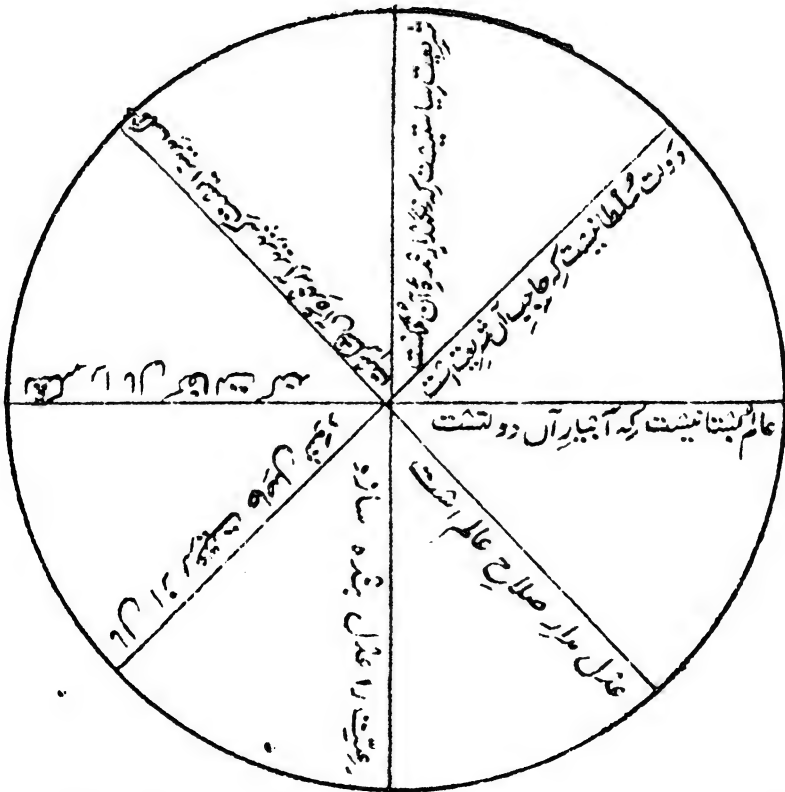
کرم آنکه ستم جائز نداری - و از عیب پوشیده مر دم
 نفیثش نمکنی - و از انعامی که با کسی دهی - یاد نمکنی - و
 تنامی فضل و احسان بآن است - که نیکیاں را اگر گامی داری
 و با مردم گشاده رو باشی - و جواب بحسب حال مردم
 بگوئی - و از خطای جاهلان در گذری - آسای اسکندر! عقل
 مدار تدبیرات و آیین کلمات و نقایص است - و اصل همه
 فضایل و اول آلاء عقل محبت و آیز نتیجه آن نام نیک
 است - چه از سلطنت و ریاست لذتها مقصود نیست - بلکه
 مقصود از آن نام نیک است - چه هر پادشاه است که دین را
 تازیخ خود دارد - و استخفاف ناموس الهی کند - ناموس الهی
 او را بکشد - آسای اسکندر! باید - که پادشاه بلند همت و
 صانع رای و نصیج و شیرین زبان و بلند آواز باشد - و سخن
 کم گوید - و با اراذل نه نشیند - و چو بیروں آید - زینت
 لایق منصب سلطنت بکار دارد چنانکه از دیگران ممتاز
 باشد - و رعایت بازرگانان که از بلاد بعیده بمملکت او
 آیند - واجب داند - تا موجب انتشار حیات جمیل و میل
 قلوب و کثرت تردد و متجاری شود - و بآل سبب مملکت مملو
 گردد - و با مردم مسامحت که بایشان کند - نفع بسیار یابد -
 و خنده بسیار بکند - چه کثرت خنده هیبت و وقار را از
 دها ببرد - و محمد پیری و ضعف حرارت عزیزی شود -
 آسای اسکندر! در شهوت حریص مباش - که آن از خواص
 خنازیر است - چه فخر باشد در چیزه که حیوانات خسیسه
 در آن بر تو رانج باشند ؟ و افراط در آن موءدی

بضعف بدن و نقصان عمر است - و سبب کسب اخلاق زنا و
از احوال مسکینان و ضعیفان غافل مباش - و تفقّد
احوال ایشان واجب داند - که موجب رضایه خالق
و جذب ثلّوب خلّاق است - محبوب و غلات ذخیره کن -
تا در خشک سال به و صلّه نشیند - چنان مکن که اهل
صلاح از تو ایمن باشند - و اهل فساد خائف - اے
اسکند - ! ترا بارها وصیت کرده ام - باز هم تاکید میکنم -
که در خون ریختن دیر مباش - که اهلک حیوانات مخصوص
بحق است - و حقیقت حال جز علام الغیوب کس را معلوم
نیست - و شاید که بسبب تهمت که شخصی از آل بری باشد -
با او را در اقدام بد او جریمه عذری باشد - قتل او را
داری - و چه جریمه اشعب ازین باشد ؟ و از هر مفسد
اکبر یعنی ادریس علیہ السلام بمن رسیده - که چون مخلوق
قتل دیگری کند - ملائک آسمان در حضرت باری زاری
کنند - که فلان بشارت تو در قتل بنده دیگر بتوشیه کرد - اگر
آن قتل بقصاص باشد - حضرت حق فرماید - که او را بکفیم
من بحق قصاص گشته - و اگر بظلم باشد - فرماید - بعزت
و جلال من که خون گشوده را صباح کردم - پس ملائک
در هر تضحیح و استغفار دعا می بدارند - تا زمانی که
بقصاص رسد - و این بهترین حال او باشد - و اگر خود
بمیرد - نشانه غضب خدا می باشد - چه عذاب بدید
و عقاب شدید واصل شود - نکث - عمد - مکن - و بگویند
اصلاً یاد مکن و چون یاد کردی - هیچ وجه از آن برنگرد -

کہ مہلت بسے از سلاطین یونان بشامت سونکر دروغ
 و نقض عہد بفساد انجامید + ہر چیز سے کہ از تو فوت
 شود - ناسبت ستائے - کہ شیمہ صبیای و ناقصان است +
 اہل مہلت خود را بکسب فنون علوم امر کن - و کسے را
 کہ در علم فائق شدہ - بمزید عنایت و ترویج مخصوص دار
 کہ این خلعت سبب زیادتی محبت تو در دہا شود - و
 موجب ردق ملک و بقای ذکر جمیل و پادشاہی یونانیان
 بیامین ہمیں دو خلعت دوام داشت - چہ ایشان رعایا را
 بہ تحصیل علوم امری فرمودند - بمزید کہ دختران در خاتر
 پدران فرائض و آداب نوابہ و بخدمت اصول طب و
 نجوم سے دانشمند + از دست کسے کہ معتقد نہ باشند -
 چیز سے محور - و از محافظت خود غافل مباحث و آن قصہ
 را فراموش کن - کہ پادشاہ ہند نحت از برے تو فرستاد -
 و از جملہ آن کینہ کے بود - کہ اورا از طوبیعت بزہر
 پرورده بودند - تا طبیعت او قریب با قاعی شدہ بود - و
 غرض ایشان از آن قصہ تو بود - و من این حال را
 بفرست در یافتہ - و ترا تنبیہ کردم + اے اسکندر ایک
 دلیل حکم کن - و چون دلائل متعارض شوند - بیل بطن
 اٹھائے کن + اے اسکندر! عدل صفت از صفات الہی است -
 و بعدل آسمان و زمین قائم شدہ - و بعدل پیغمبران مبعوث
 شدہ اند - و عدل صورت عقل است و بعدل مالک قلوب
 و رقاب توں شدہ - و اہل ہند گفتہ اند - عدل سلطان
 بہتر از خطب زمان است - و سلطان عادل انفع است

از مظهر دایمل - و در بعضی اخبار بشریانی نوشته بود - که ملک و
 عدل دو برادر اند - که بیچ کدام را از آں دیگر اشتغنا
 نیست + بعد از آں می گوید - که کیفیت از تبادله اشباب
 نظام عالم بهر یگر در صورت دایره شریفه وضع می گنم -
 تا صورت توالی و تشابک ایشان محسوس و مفاهمه گردد -
 و مرید این کتاب و خلاصه مطالب آں این دایره
 است - و اگر بغیر آں بتوفیر ناستاد می - کافی می بود +
 صورت دایره این است +

مذکرہ مصنف

ملا جلال الدین دوانی فاضلیست در زبان عرب - و
 کا ملے است ابہ زبان فرس - صاحب تصانیف کثیر و المنافع
 چنانکہ از آن مجملہ یکے ہمیں لوامع الاشراف فی مکارم
 الاخلاق مشہور بہ اخلاق جلالی است - کہ در عہد
 سلطان نصرت الدین حسن بیگ خاں یاسیند عاسکے
 صاحب عالم و عالمیان سلطان خلیل ولی عہد شاہ
 موصوف بسکب تحریر در آورده *

منتخباتِ رُقعاتِ میرزا
 غالب۔ رُقعاتِ میرزا قلیل
 و انشاءِ بہارِ عجم
 مکتوباتِ بخند متِ بزرگان
 از رُقعاتِ میرزا غالب
 عریضہٴ اول

جنابِ عالی! امروز کہ روزِ جمعہ سیزدہم اپریل
 است۔ فرصتِ نامہ نگاری یافتہ۔ و عذرِ تقصیر کے خواہم*
 نہفتہ مبارکہ۔ کہ لاڈ و نیکم گوشتوں، کینٹننگ بہادرِ موز
 بہشت و ششم مارچ بدیں دیار رسیدہ بمو رخصتہ

رسیدنی فرود آمد و بعد از دو روز لشکر و بازار لشکر را رفته
 جمعیت از هم گشت و مردم را بر رفتن دشواری داد
 از آن جمله خیام خاصه به شمله روان شد صاحبان
 سکر طر جا بجا در شهر رخت اقامت انگشاندند مولوی
 محمد محسن و مولوی سید محمد دو شبانه روز غمگین و راقم را آرامگاه
 داشتند و بعد کاشانه در خور غنایش خریش در هشتایع کوشه
 رسیدنی بکرایه گرفتند و در آنجا فرود آمدند شاه دہلی
 ما نواب عالی جناب به پیوسته رفتن صاحب سکر طر بهادر
 بهمنپای صاحب رسیدنی بهادر به بازگاہ خردی و رسیدن
 مختاران شاهی بحضور گوژری صورت بشت و سپس پنجم اہل
 صلائے بار دادند و گروه گروه مردم پایہ بہ پایہ زمین
 بوسیدند و رسم منع نذر از میان برخاسته بود و نیز
 پیر رشتہ بہ سزا قرار نیافتہ ہر کس خواست نذر گزارید
 و ہر کس خواست ہاں گوژری بجای آورد و مختہیں بار
 نواب فیض محمد خان بہادر مرزبان بھجہ با برادران و پسر
 خود سعادت بار اندوختہ یک صد و یک اشرفی پیش کشیدہ و
 بہ قبول نذر و عطایہ خاتم الماس بلبس بہرہ نشاط
 افرودتہ و دوبریس بار از جاگیر داران دیگر بود و مثل نواب
 امین الدین خان و اکبر علی خان و دوئند خان و زین
 پس امرای شاهی و عمائد و موکلا و کار گزاران دہترای
 سز کار ہویدا کہ در این ہنگامہ میر حامد علی خان
 داماد اعتماد الدولہ و میر فضل علی خان نیز ملازمت حاصل
 ساختہ و بیست اشرفی نذر کردہ و بہ یافتن انگشتری مفتخر

آمد + دیگر چه نویسم - کہ مقصودے مجز اظہارِ ایں امور
نہوہ است +

عریضہ دُوم

خداوندِ نعمت سلامت ! بخوہری عرض بخوہرے آژنی
کزو - آژوے عہد وفا بژوہ ہر چہد پچوں سنے رانسرد
بہ ملازمان رحمت بے حساب دادن و پا از جادۂ ادب
قراثر نہادن - اما چہ شکم - کہ چارہ مجز ابرام ندارم - بے کسی
عذر خواہ گشتائے من است - ایڈوں صرفۂ خویشتن
دراں مے زنگرم - کہ ملازمان کس فرشتادہ اندر دجیت
و ہیرالال را حضور بخوانند - و در انجمن بنشانند -
و آنگاہ مرا یاد فرمایند - تا بہایم و سرکلافہ گفتگو بکنایم +
آچہ شگفتہ آید - ما فضل آں ہمہ حرف و سخن ایں باشد -
کہ اسد اللہ دام پرست شما و سرگشتہ توانائیش بدست
شما شت - حاربا از اندوہ تنگدستی دل ریش و درماندہ
کار خویش است - دستش گیرید و بیک ہزار روپیہ
دیگر بکارش آئید - سنی شما ضائع نخواہد رفت - و
سودمند خواہد بود - ہم برائے ایں بیچارہ و ہم برائے
شما + چہ خوش باشد - کہ ہم امروز عبارت ایں
اتفاق نیز گرفتہ آید - تا ہرچہ پس ایں پڑدہ
زمان است - روے شماید + زیادہ بے ادبی است +
دریوزہ گر اسد اللہ +

عریضہ سوم

بخدمت جناب نواب صاحب رقبہ و کعبہ دو جہاں
مذللہ العالی! آداب گورنش بجا آورده مخصوص میدارد۔
بندہ امروز آہنگ ملاقات یکے از صاحبان انگریز دارد۔
لیکن از آنجا کہ مشککش بیرون شهر در چھاؤنی قریب
بارغ مخدار خان است۔ و بندہ از شدت آفتاب مُرداد تجیل
ہراساں۔ اگر پاکی عنایت گردد۔ در سایہ عطوفت گرامی
رہ گرامی مدعا تواند گردید۔ مگر التماس اینکه وقت ملاقات
صاحب مذکور دو ساعت از روز بر آندہ قرار یافتہ است۔
کماران را فرمان باید داد کہ ہر گاہ آدم مُلانی بیاید۔ پاکی
ہمپایہ او برند۔ چہ آن وقت جناب در خواب راحت خوابند
بودہ زیادہ جز تسلیم چہ عوضہ دارد۔ فقیر اسد اللہ

از انشاء بہارِ عجم

عریضہ چہارم

دشگیر بے دشت و پایاں! دشت دشتیاری گنجدہ باد!
دیر است۔ کہ دشت بزر سر۔ بچہ روزگار دشت این
بیدشت یکدشت نیست۔ پیش آنکہ چوں دشتار دشت بر سر
نہاد۔ دشت بچنبانید۔ و روبرو ہر کہ بدشتور دشتوز دشت
بر دشت گشتہ دشت نہ سپردہ چوں زبردشت دشتوراں

بالا دشت را دشت داد که دشتگیرے ہر دشتے تواند نمود۔
 دشت پیش آورد۔ ایٹیکہ کارے از دشم آید۔ شعر
 دشت دشت بدشت یک دشت است
 دشت دشتی و دشت را دشتور

عربضہ پنجم

عالی جالا! از نوشتہ کلاب راے دریافت شد۔ کہ ہنگام
 درخواستِ پامخ نیاز نامہ بر زبان گرامی رفت۔ کہ انکوں
 خاکسار را باں خدا یگاناں چہ سروکار۔ کہ خامہ گوہرے
 بنامش ریند۔ ہر چند گزرد دل گزردید۔ گندھے ندانست
 کہ شایانِ مجنبن سزا باشد۔ گیرم کہ ناملایمی سرزودہ باشد۔
 گزشتنی است نہ گیرفتنی۔ چہ برزگاں کاہے گنارہ
 خرداں را ندیدہ اند۔ ہیبت

گر چہ بے حد گنارہ من باشد
 لیک ازاں بخشش شما افزوں

عربضہ ششم

والا جالا! سایہ خداوندی پایندہ باد! نیاز بندگانہ
 پایانے ندارد۔ کہ گزارد۔ ناچار بدل رسپزودہ اند کے از آنچہ
 نوشتنی است بر روے خامہ نگار۔ و آن این است۔ کہ
 وی پاسے از روز بر آئندہ پیکی رسید از اختر نگر۔ مشرودہ
 رسانید۔ کہ از سزکارہ والا ہمتگی کار و بار نام زد گزردید۔
 انکوں زود رسیدنم باید۔ بچوں سامانے ندارم۔ سخت ناچارم۔

اگر کوشش گرامی بجائے تواند رسانید۔ بروئے کار آید +

مکتوبات بجانب ہمسراں

از رفعت میرزا غالب

نامہ اول کہ از دہلی بہ برادر خود

میرزا علی بخش خاں بنشتہ بودند

برادر صاحب رختربان گرامی تر از جان سلامت !
مداری خاں مے رسد و نامہ را مے رساند۔ آنچه از کالا ہے
نا رواے من در آتجا باشد۔ بویے سپارند۔ و نیز آنچه
نزد منّا حقّہ بردار و و بیعت اشت ہم بنام گرفتہ پیر ہشتہ
شنیدہ مے شود۔ کہ نواب بدہلی مے آیتند۔ بارے از
صدق و کذب را بن خبر مزقوم دارید۔ و آگئی و ہید۔
کہ شما نیز ہنپایے نواب مے رسید یا نہ ؟ من میخواہم
کہ اگر خبر عزیمت نواب دروغ بگودہ باشد۔ خود بہ
فیروز پور رسم۔ و شرف قدم بوسیئے عمّ عالی مقدار و
مسرت دیدار شما را دریاہم و عمر و دولت روز افزوں باد !

نامہ دوم بنام شیخ امیر اللہ سرور مختلص

حضرت سلامت! رسیدن درگواز نامہ درخت دوستی را
تنو مند و شاخ آرزو را برومند ساخت و بگلہ از نہ رسیدن
پایخ نامہای خویش می گنید و از خدا شرم نداید من
خود از جائز شما بگریانی داشتم کہ سبحانید و چه در سر
دارید۔ بارے پزده از رے کار شما بر گر فتم و داشتم۔
کہ یک چند مرا فراموش کرده بودید۔ ناگاه ورود جناب مولانا
شراب علی صاحب بدان بقعه اتفاق افتاد۔ شنیدید کہ فلانی
از سخت جانی هنوز زنده است۔ ہر کس می شنید۔ خواستید۔
کہ بنامہ یاد آورید۔ از فراموشی روزگار گذشتہ اندیشہ
کردید۔ لاجرم دروغی چند بزم یافتید و آن را دیباچہ
نامہ ساختید۔ ہر حال دیر بمانید! و از دہر جز نیکی
نہ بینید! و یہ پایہ ہاسہ بلند رسید! از حال من پزیدہ
اید۔ چہ گویم۔ کہ بگفتن نیز زد۔ چنانکہ گفتہ اند۔ **فرود**

شکستہ دل تر از آن ساغر بوی بہم
کہ در میانہ خارا گنی ز دور رہا
خیرہ سر و آشفتمہ راے۔ نہ زبان سخن سارے گویا۔ و
نہ دل از سر اسبکی بر جا۔ چہار سال می گذرد کہ صفتہ
باجلاس کوشل در پیش است۔ و دلم از تفرقہ زیم و
امید ریش۔ کہ قطع حکومت تواند کرد۔ حصول بیافتہ
و ہنگام ہمایاں رسیدن شیرہ شب ناامیدی در نیامہ حالیا
بر آن سرم۔ کہ چوں مجزو اعظم کوشل اشرف الامرا

لارڈ وائیم گونڈس بینڈنگ. ہمارے بدیں دیار در آید۔ یہ دانش
 در آویزم۔ و داد خواہم۔ و استعدایے صدور حکم اخیر گفتم۔
 گردہ بر آئند۔ کہ نواب عالی جناب یہ ذہلی نخواہد آمد۔
 و ہم از آن رہ گذر بہ انجیر خواہد رفت۔ اگر ہچنین است۔
 بدامن و روزگار من! و آوے از دورے راہ و درازے
 کار من! خواستہ اید۔ کہ متارح طبع والایے شمار بکنم
 و از تراویدہ ہائے کام و زبان خود بہ شما از مخانے فرستم۔
 فرستہ این گجاہ و دماغ آن گویہ آمد۔ نواب گوژر و
 درجوزہ اخبار از ہر در۔ ترتیب افراد مقدمہ و تمہید
 نگارش حال۔ سنجیدہ اندیشہ ہائے رنگارنگ۔ و کالبدین
 اندازہ بیان۔ آن مایہ دشنباری و غنچاری چشم از کسے
 ندارم۔ کہ بچوں و رتے انشا کردہ باشم۔ نقل آن تواند
 برداشت۔ یا بچوں و رتے از بہر نگہ نستن پریشان گفتم۔
 آن اوراق پرالگتہ را فراہم تواند کرد۔ بہر رنگ چند روز
 دیگر عفو نمایند۔ و تا زمانے کہ من پیوندیدہ۔ گاہ گاہ بنامہ
 رنگ زوائے آیینہ و داد ہاشیدہ اوراق اشعار بہ نظر
 انجالی نگہ ستہ ام۔ و از مجملہ برزگانے کہ در آن افراد
 مذکور اند۔ میزرا حیدر علی افصح را فرد قابل دیدہ ام۔
 روشے پسندیدہ و طرزے گزیدہ دارد۔ و ہمین است
 طرزے مکرر می فسخ امام بخش ناسخ و خواجہ حیدر علی آتش و دیگر
 تازہ خیالان کھنڈ و غولے از آن برزگوار محسن کردہ اید۔
 اما ندانم۔ کہ در محسن مطلع نصرت شماست۔ یا نہو کاتب
 چہ در رشتن اخیر مضرع اول کہ بہ اصطلاح اہل عروض

آں را عجز نامند۔ زحافے بے مزہ واقع شدہ۔ کہ بر
صاحب۔ طبع سلیم تہفہ نے ماند۔ مبداءم کہ در اصل
مضرع ایہیں پچنیں بودہ۔ **فرو**
نہ خریدار کا حصہ ہوں نہ حق بائع کا
میں وہ دانہ ہوں کہ گر جائے کف زمیناں سے

نامہ سوّم بہ یکے از دوستان کلکتہ

کرم کُشترا ! والا نامہ رسید۔ و نوید فراق دائمیہ میزرا
احمد بیگ رسانید۔ مے گفت۔ کہ بدہی مے آیم۔ وعدہ
فراموش راہ گزداند۔ و ناقہ را بسر منزل دیکہ راند۔ گر قتم
کہ خاطر دوستان را عزیز نہ داشت۔ چہا بحال خود۔ الا این خود
نہ برداشت ؟ و سایہ از سر شاں باز گرفت ؟ و اے از
بے یارے یاران او ! و در بغا بے پدھے پشراں وے
ہر چند از مرگ نتوان نالید۔ و گشتن تار و بود پندار
ہستی را چارہ نتوان کرد۔ لیکن انصاف بالاے طاعت است۔
ہنوز ہنگام مہرین میزرا احمد نہ بود۔ چہا آں قدر صبر
نکرد کہ بہ کلکتہ رسیدے و روے نظر فروزش و گر بارہ
دیدے ؟ چہا آں مایہ در تگ نورزید۔ کہ حامد علی جوان
عشے و کارا بہ اندازہ دلش وے رواں گشتے ؟ حیف
کہ میں پسرش خود سال است ! باشد کہ بحقیقت سرمایہ
پدر دانا و بگزرد آوردن ز رہاے پرانگندہ وے توانا نباشد۔
و باشد کہ بچوں آں سرمایہ فرا چنگ آورد۔ بباد دہد۔ و بر
فرو دستان شتم کند۔ و کہیں برادران را ناکام گذارد۔

و ہر آئینہ دریں حال آئینے باید ہوں نمند و عقی شناسے۔
کہ گزرد چارہ بر آید۔ و مختار ہے بے پدر ماندگان نماید +

بیت

مرا باشد از دژ و طفلان خبر

کہ در طفلی از سر بر گنتم پدر

واللہ کہ تیمار آل بیچارگان عین فرض و فرض عین است۔
ہم بر شما و ہم بر میرزا ابو انقاسم خاں۔ بیکسے میں جماعت
را در نظر باید داشت۔ و غافل نہ نباید بود۔

از رُقعاتِ میرزا قلیل

نامہ چہارم

نورِ جبین مروت و محکونہ عارضِ مکتوت سلّم اللہ تعالیٰ!
لغافہ مخطوطہ دربروزہ کہ پانزدہم شہر حال بود۔ بمطالعہ
در آمد۔ بسیار بجا گزید۔ کہ از محکم حضور عدول نکزدید۔
ہزار آفرین بر سلفہ و شعور شما! باللہ! کہ مر ضیہ
میرزاگان شما بر فتن صاحب بہ شلوہ آباد نہ بدوہ و نیست۔
و حق بجانب ایں صاحبان است۔ زیرا کہ علو روزبان
ایشان مستحق آل نیست۔ کہ فرزندان ایشان اطاعت
معال بکنند۔ لیکن نزد من ایں اطاعت در اصل
انقیاد محکم حضور است۔ و یا اطاعت عاقل چہ سروکار
انحراف از میں معنی بعینہ انحراف از محکم ولی نعمت است۔

حالا ہرچہ از محضور از شاد مے شود۔ بجا آرید۔ ایس
 نیابت در اصل تزیینت ثناء ست۔۔ النبتہ در چندے
 از کار تحصیلداری آتاه خواہید شد۔ و پیر یروز کہ چارشنبہ
 بود۔ از خدمت خاں صاحب مخص شدم۔ از زیارت آدم
 خود دیروز دریافت کردم۔ کہ اشیاپ خاں صاحب ہم
 روانہ شدہ بود۔ خود برای مخص در خانہ رفتہ بودند۔
 کہ شاید یک ساعت از رُوز بر آمدہ خود ہم روانہ شوئد
 یعنی دیروز کہ پنج شنبہ تاریخ پانزدہم بود۔ خاں صاحب
 مع اخیر از کھنڈ روانہ بزمگنہ شدند۔ و دیگر آئینہ من
 ایس وقت تنگ فرصت بودم۔ از ایس سبب یہ ہمیں
 اشتیاق شد۔ بعد از ایس خط طویل خواہد رسید۔ از
 تفصیلات محضور چہ عجب کہ وقت روانگی خود ہر جا
 کہ بدولت و اقبال شریف برشد۔ شما را نیز در رکاب
 خود سرفراز فرمائند۔ زیادہ خبریت +

نامہ پنجم

خواجہ خواجگان۔ ذوالنجد و العلما۔ غارس نہال بلاغت
 در زمین انشاء سلمو اللہ تعالیٰ ! بعد اشتیاقی کہ مافوق
 آل متصور نباشد۔ واضح باد کہ مکتوب دل نواز مرثومہ
 بیست و یکم شہر حال بصابت آدم جابینوس زمان بقراط
 دوران حکیم انکما خواجہ محمد خاں صاحب رسیدہ نشاط
 بر نشاط از زانی داشت + صاحب من ایس خط ہفتہم است
 کہ بشما نوشتہ مے شود۔ در ایس مدت ہنگی دو خط از

آنجناب رسیده است - خط جناب عالی در پشت تلف نمے شود
 من کہ دو رسہ خط سوائے پشت فرستادم - سبب این
 است - کہ در خانہ تاج الدین حسین خاں بودم لهذا خط را
 نوشتہ بہ ایشان دادم - کہ نفوذ عرفیہ خود کہ یارشم علام حسین
 خاں صاحب رواتہ مے نماید - پفرستند - معلوم نیست - کہ سوائے
 این دو خط ہم بشما خط دیگر رسیده یا نہ - البتہ اگر رسیده
 دریں خط مے نوشتید - لیکن نمے دانم - آدم خاں صاحب
 را چہ ملا زد - کہ خط را نرسانید ؟ خلاصہ ترجمہ پنج مسودہ
 بیشتر فرستادہ شد - حالا دو مسودہ دیگر ہم ترجمہ شد
 مے فرستم - شاید وہ یا یازدہ رقعہ دیگر مانده باشد - بیشتر در
 خطہ احوال و زبار نوشتہ بودم - خدا داند - رسیده یا نہ +

نامہ ششم

جناب منشی والا قدر سلّمکم اللہ تعالیٰ ! عجب مسودہ
 نوشتہ اید - کہ ملا ٹھوڑی باید - کہ درس آں را از خدمت
 خود آنجناب استفادہ نماید - بشرط فرصت در یک روز تماش
 را مے توانم دید - و اصلاح کرد - لیکن دریں روز ہا کہ
 ضیق فرصت است - دو رسہ روز طول خواہ کشید - مختصر
 آنکہ غزل عمو شہا فرستادہ مے شود - باید پرسانید - و
 دو غزل تو کہ دیروز بخدمت فرستادہ شد نقل آں بردارید -
 و این کاغذ را ہم نگاہ دارید - و بر کاغذ جدا گانہ این دو رسہ
 غزل دیگر کہ بیشتر بخدمت رسیده است - نوشتہ بگذارید -
 من از دست میز را جی نجات یافته نزد شما مے آیم -

و این کاغذ و آل کاغذ هر دو را خواهم برگرفت و جناب
آقا صاحب! برای وقت نام شما شیر فالوده درست
کرده اند شاید دو ساعت پیش از شام برسد - و احتیانا اگر
بعد چراغان بفرستند - یقین است که تحویل در طعام بکار
نخواهند میزد - و سبب بختن شیر فالوده این شد - که
شب وقت تواضع شما گفتید - که من چیزی نخورده ام -
و من در دشت شستن اصرار کردم - باز شما گفتید -
که حاجت بدست شستن نیست - قدری از شیر فالوده
خواهم چشید - همین حرف باعث دریافت شدن فرط رغبت
طنج شریف به شیر فالوده گردید + زیاده خیریت +

نامه هفتم

بلاغت آفرین من! صاحب کلاں بروز جمعه یا دو شنبه
مختوم خواهد آمد - هنوز نهم است - تاظهر معلوم خواهد
شد - اگر روز دو شنبه قرار میگیرد - محله جمال آتش پز را
نزد شما روانه می کنم - که امروز اشباب ضوری حب و محله
خریده بیارد - و فردا شام مشغول طنج شود - یا فردا صبح -
حاضر شده اشباب طنج را سرانجام دهد - و شام بپزد -
و اگر روز جمعه معین شد - این جا هم ضرورت طنج
داعی خواهد شد - درین صورت شخصی از اثر بایه او یا
پسرش که در طنج مثل همان طبایخ مذکور باشد - فرستاده
خواهد گشت - اطلایا عرض شد +

نامہ ہشتم

خواجہ عالی جناب من ! مجزو دیگر ارسال خدمت میشود
 باید گرفت۔ و مجزو اول بہ حکم مال بد بریش مالک بہ فقیر
 رو باید کرد و چہار روپیہ از ہشتم گرفتہ دو روپیہ باں
 زن کور باید رسانید۔ و دو روپیہ بہ شاہ علی خاں اراں
 شخص ۴ و از خان مزبور باید پرسید۔ کہ خط دیروزہ
 کہ در امام بارو میرزا حاجی صاحب بزدہ بودی۔ بہر کہ
 داری ؟ زیادہ خیریت ۴ دواسے مذکور گزشتہ بشمار کردہ
 دو روز خود دم۔ امروز نزدیک کردم ۴ آقا رجب اس وقت
 نشستہ اند۔ یک بھل بہ اتفاق دو کس بدوازہ روپیہ
 تا اکبر آباد انفصال یافتہ ۴ ہمئیاں دریں فکر است۔
 کہ شخص چارہیں ہم ہم رساند ۴ اگر امروز و فردا
 ہم رسید۔ خوب است۔ و الا ہمیں بہ کس انتفا
 و زریہ براہ مے افتد ۴ چوں این کتاب ہنوز راہنما
 ندارد۔ لہذا ابواب و فصول آن را بہ سہی تخریر کردہ ام
 و تلبیکہ خطبہ و ہرچہ نتیجہ آن نوشتہ شد آن وقت
 سزنیہا چندان دشوار نیست ۴ زیادہ خیریت ۴

از انشاء بہار عجم نامہ نہم

جان من ! خواہش نیک یار باد ! آرزو مند بخوانست

کہ ائمہ کے از رشتہائے بسیار کہ در دوری رُو داده۔ بر نگارو۔
 خامہ را رُو سپاہ دید و کاغذ را قاصر۔ ناچار بدل گذاشته
 بنگارش سرگذشت مے بزوارد۔ خوشم بہ را بیک نامہ
 خوشی ایشان از پیچ ہم رسیدند۔ گناہ بخشید۔ خود کہ
 آرزو کرده اند۔ شائستگی شاست۔ و گونه دریں حکام
 کرا سر آں کہ بر سر چین سخن آید۔ من آرموده ام۔
 کہ خود بیک دم ہزار گناہ مے کنم۔ و درے از
 بخشایش نئے رحم۔ پس وای بر من او آفریں بر ایشان!
 آموزگار جہانیاں ہموارہ بر چین دافش بیکزاد! بعدا کہ بنگلی
 از آں شائستگی کردار نئے داشت۔ و تا بریت نخواہم داشت۔
 بچوں ماہے چند بر آمد۔ کہ از خود سدیے خود آگاہ نافتند۔
 قدرے رنجش رسیدہ بود۔ کہ خندیدہ خامہ را از نشانراہ
 نامہ نگاری باز داشت۔ انکوں کہ پے بہ انتقام بر وید۔ و
 تن بہ نیاز دادید۔ رفتی از خوشحوائے ایشان بر صفیہ
 دل بیکاشتہ۔ کہ گاہے نحو نتواند شد۔

ابیات

از گناہت ہمہ گزر کردم | کہینہ تو ز دل بدر کردم
 شاد مے باش و یاد مے آور | دوستان را بہ خردہ خوشتر

نامہ دہم

خوشیہ انگور رسید۔ شیریں کام گردانید۔ خوشامیوہ
 کہ پازربیان از رُوے بزرگی ریش بابایش دانند۔

و تازیان به جان و دل فخریش خوانند، خوشه اش را خوشه
 پشروی توای خوانند - اگر از دانه های پشروین شیر و جان بخش
 بر آید، و هر دانه اش را گوهر یکتا باید شمرد - اگر آب گوهر مشی
 افزاید، از نزاکت پوشش سواران آب همواره در رگ داب
 شرم سرگردان - و از رشک شیره اش لب شیرین دهنان
 همیشه زبیدند - و نامش را اگر بر زبان گردانند - زرد
 یابند - تا به پرو دگر چشم نگزینند - هیچ نه بینند، و آویزه
 گوش تو بان است - که از زرد ساخته آب مزوارید درو
 پر کرده اند - و یا گوهر دل پاکان که از هوا و هوس
 پزداخته عجز هر خدا درو در آورده اند، درختش که باردار
 است سبجوں بار نهد - دخترے زاید - و آن دختر هوش
 از سیر جهانے فر باید، خوش گفت آینه گفت - بیت
 تاک را سیراب ساز آینه تریاں در بهار
 آب تائے می تواند شد چرا گوهر نسود

نامه یازدهم

انهای نغز پر مغز فرستاده آن هنر باں رسید - کام
 جان را شیرین گردانید - و! چه میوه که گلش تلاشت
 و بارش انبیا - دیده مانند این شیرین بیکه ندیده - و
 ذائقه در هیچ شیرینی این گونه مزه بنشیند - اثبات
 ز سبزی بر زرد لب کشاده | بهار تازه در سبزی نهاده
 ز پخته گشته بکشت کار گشتند | که زبیر بوستش میوه بر گشتند
 برنگ درد منداں زرد رخسار | بگاه پختگی سازد نمودار

جو شیریں بیکش تُو ہاں بدیدند	بصد خواہش لب او را بکینند
ز بے خوش بختہ کارے زرد تُوئے	کہ دارد دوستش ہر تازہ تُوئے
بکود شیریں و فرہادی نماید	سے را این سخن ہا ورنیاید

نامہ دوازدہم

فرد

دُشمن زندگیت۔ مَوے سفید۔ رُوے دُشمن سیاہ۔ باید سزود
 داروئے شنیہ شد۔ کہ نژد شُماست۔ کہ پیر را جواں
 مے سازد۔ ہر چند خواہش ایں گونہ دارو در خواست
 سیاہ رُوئی است۔ مگر لظہ بہ آنکہ سیاہی اگر ہمہ گناہ
 است پیراں ب سفید رُوئی مے خردند۔ و سپیدی اگر ہمہ
 نیکی است بہ مَوے روا نداردند۔ اگر اندکے برے دوست
 فرستادہ شود۔ ہر آئینہ رُوے را سیاہ نمودہ ہر مورا
 بہ ریاس گذاری نگاشتن آید۔

پیرانہ سرم سر جوانی دارد
 اے تازہ جواں بے خدا بخشہ دہ

نامہ سیزدہم

بیت

از نامہ تو پید ا بُوے نوازش آمد
 شاید بکند کارم پنهان رسیده باشی
 نامہ دل نوازِ جاناں بر رسید۔ ہر مَوے نغم گزود نوازش

گزیدیدہ در مجتہدین، جزایانے کہ پاس ہنر تواند داشت۔
 پنجم دوختہ بودم۔ در دیدہ نے آمد۔ گماں بزدوم۔ کہ
 نیا فریدہ آند سرکہ ستایش گرامی گوہر گوش شنیدل شد۔
 خواستم۔ کہ آرزو کے دیریں بنامہ سپارم۔ از آن سو پیشگامی
 رفت۔ شنیدہ بدیدہ رسیدہ۔ آکنوں دل نے تسکید یا گلے
 چند پیش نہشد یا دشواری دہشد۔ کہ خود رسم ہے

نامہ چہار دہم

فرد

پیاموزد ز پایوشت رہ بے پا نوازی را
 کسے کو پا رہند در راہ بخشش از سر ساماں
 جفت پایوش کہ از راہ بے پا نوازی برے پایدار ٹے ہیں
 پیر و خائسارے پا براہ نہادہ بود۔ از ہنگاماں توان
 پیشگامی بخشید۔ بچوں رسید۔ اگر باد پائے خامہ مانند رخش
 روزگار بہ ہمہ تستانی شب و روز گزیش نہاید گشتادہ گئے
 میدان سپاس آن بخشش بے پایاں گامے نہ بیکامید ہے

نامہ پانزدہم

از من بر من ہنر باں تر۔ نامہ گرامی در ہنگامے کہ
 دیدہ در کہیں بود۔ رسید۔ براے کاریکہ روشنشد۔ بے آئندہ
 از آن سو چھٹکے رود۔ پیش نہادہ اشت۔ و ہموارہ ہمینم
 آرزو بودہ کہ سو ششم گرہ از کار کسے گشتاید۔ و کارے

از دہم آید۔ کہ آفریں و ستایش را شاید دہس از چہدے
بخت بہام مے نوید۔ نبتالی مکنید +

نامہ شائر دہم

در ہنگامے کہ باد فیروزی از ہر سو مے وزید۔ و
مکتوبات فرخی و کامرانی یگوش جہاں و جہانیاں میرسد۔
پیکے باد زہار خردہ فیروزی فیروز کٹھ رسانید۔ دوکانہ
سپاس بدزگاہ داور بجا آوردہ فنا دیا نہ خادی بلند آوانہ
ساخت کاریکہ درس کارزار از دشت آں شیر بیشہ
جوانمردی آمد۔ روکش کارنامہ ہشتم و اشفندیار است۔
فیروزی بخش دیراں ایں سنگون فریخ را آغاز کار کئے
سنجیدہ گرداناد! **ملاحظہ**
خوش کارنامہ ایش کہ آمد مجھے کار | ایں کار از تو آید و مرزاں چہن گنند
یا بندہ دست گر بچن خنجر و کماں | بردست و بازوے تو ہزار آفریں گنند

مکتوبات بطرف خرداں

از رفعات میزرا غالب

رقعہ اول

نور دیدہ غالب آشفتنہ نوا یوسف میزرا کہ چہ گویم

از رفتش بر من چه رفت - فرا رسیده باشد - که هززه ره
 بریدند - و سرخ ره روسی کشیدند - جدّه با جدّه خود را
 به فرسخ آباد نیافته باشند - بارے سعادتی که در غمگساری
 و خد شکار بی خال فرسخ فال اندوخته اند - مفت ایشان
 است - میر جندی که به بے بلور رفته اند - و یار عزیز
 یوسف علی خاں که در بنارس جا دارد - سلاهما به ششما
 از مغان می فرستند - کاش بیایید - حرم تا آن همه که نزد
 من فراهم است - از من بستانید - نامه ششما به من
 رسیده است - و این که من بے نویسم - پاسخ آن است -
 زخم با مزدّم آل شتر میافزاید - و طرح سقیزه میریزد -
 گفتار موزوں که آن را شعر نامند - در هر دل جاے
 دیگر - و در هر دیده رنگ دیگر - و سخن سراپاں را هر
 زخمه جُنبش دیگر - و هر ساز آهنگ دیگر دارد - از
 دید و داشت دیگران چشم بوشید و در افزودن آگاهی
 خویش کوشید - اسد اللہ غالب +

از رُقعات میرزا قَبیل

رُقعه دُوم

خواجہ امی صاحب سَلَمُ و اللہ تعالیٰ ! دیر و زرقعه
 رسید - و مضمون دریافت گزید و ابنته رُقعاتی که نزد
 خالی از مزه نیست - برائے اینک خواننده را از آن تَدَنے

دشت دهد - بایں طریق نوشته شد - و بیشتر ایں حرکت
به رایسای عموئے شماست + آدم بر دگر دیگر - به تاریخ
هفتدهم سه ساعت از شب گذشته نکاح میر تقی خوانده
خواهد شد - به جناب قبله و کعبه یعنی جد امجد خود عرض
باید کرد - که روز یکشنبه رستم را برائے شده خواهیم فرستاده
پوشیده نامه - که در نکاح زیاده از سه آدم که بکے
از آن حاجی که بلائی صاحب هستند - نخواهند بود + خلاصه
ایں که فرداے نکاح میر موصوف و زوجہ اش زعفرانی
پوش خواهند شد و به تاریخ رشت و دوم رستم سابق به عمل
خواهد آمد - و فرداے آن رجا بندی - و رشت و چهارم
یعنی شب رشت و پنجم مجلس عروسی مرتب خواهد شد +

رفع سوم

بلند دشتگاه من سلامت ! از بی عزل شما معلوم شد
که طبیعت شما موزوں و مناسب با فن شعر است - لیکن
بسیار متوجہ ایں نباید بود - چرا که لذت ایں بے پیر
آدمی را از تحصیل علوم شریفه باز می دارد - کم کم بگوئید
مضایقه ندارد - و قنیکه قدرے عربیت بهم خواهد رسید -
و در صحیح و غلط قوت ممیزه پیدا خواهد شد - آن وقت
تعلیم اشراے ایں فن بهم به عمل خواهد آمد + ایں هر
دو خط را حواله میاں امیر محمد که آن شب از پانده آمده
بودند - هر گاه ربایند - باید نمود - یقین است - که برائے
گره رفتن فرمایش میرزا مفضل خواهند آمد +

رُفْعَةُ جِهَارِم

خواجہ اِمامی صاحب سَلَّمَ اللہُ تَعَالٰی اِدیرِوَر بیاس
خاطرِ ثَمّا در مُقَدِّمِہٴ یَسَّحُ مُحَمَّدُ حُسَیْنِ عَرَضِی بِجایِ مَعْلُوم
فَرَسْتادہ بُوَدِم۔ آئینِہ دَسْطُ شُدہ اَسْت۔ راقِم را از اَوَّل
ہِمیں گُماں بُوَد۔ لیکن بیاسِ خاطرِ ثَمّا نُوشتہ شُدہ نوکری
در سَرکارِ ایشان خیلِ مُشْکِلِ اَسْت۔ گسانیکہ اِیں سَرکار
را ندیدہ اَنَد۔ ہوس دارند۔ و آنہا کہ نوکر اَنَد۔ و رُکَرِ
تَرک بَسرے برنَد۔ لیکن تَوَکُّفِ کہ در تَرک نوکری رُو
مے دہد۔ از سببِ بَر نیامدنِ شَخْوَہ ہَسْت۔ در اِنظارِ
بَر آمدنِ شَخْوَہ اَوَّلِ شَخْوَہ و بَکَرِ جَمْعِ مے شَوَد۔ بَیْجَارِ بَا اِیْقَدَر
بَول بَخانہ نداشتند۔ کہ از شَخْوَہ دَسْت بَر داشتند۔

رُفْعَةُ جِهَارِم

نَسْرَبین نَو بہارِ اِنشا پَر دَوازی و عِنْدِ رِبِیبِ نَشاخارِ
بُذْلہ طَرازی حَفْظُکُم اللہُ تَعَالٰی اِیْقَبین مَکَلِ اَسْت کہ بَعْدِ
آمَدنِ فَقیرِ بہ اِیں طَرَفِ ہَم شُغْلِ فارسی بطَوَرِ خُودِ بَا عَمَلِ
تَشْطِیقِ داشتہ باشید۔ مَن ہَم در دو سَہ رُوزِ مے رَسْم۔
لیکن خُدا کُند۔ کہ بارانِ بایستند۔ کَرْد و عُمَارِ شَمَلِ اَسْت۔
و اِلَّا در کُوچِہا سَہ کَھنُو رَہ رُفْنِ خیلِ مُشْوَہ خواہد بُوَد۔
اَمَدَم بَر سَہ مَطْلَب۔ چہارِ اَنارِ و یکِ نَاشِپاتی و یکِ پَر
و چَندِ دَانِیہ اَنگُورِ و چَندِ تَاخُوبانی و قَدَرِ پَشتہ و شَمِشِ
کہ از مُحْضُورِ بَرایِ مَن آمَدہ بُوَد۔ بَچَشمِ نَزْدِ ثَمّا فَرَسْتادہ

شد - باید که بطور مناسب میان خودتان قسمت کنید + زیادہ
خیریت + و دیگر آنکہ بعد از تمام نمودن رقعہ یک مشتاق
کیلہ کہ سیزدہ کیلہ دارد - ہم عنایت شد - این را ہمے فرستم
رقعہ ششم

خواجہ امامی صاحب سلمو اللہ تعالیٰ! بعد اشتیاق
مخفی نماند - کہ از دیروز در عجب ریگستانے افتاده ایم -
کہ در پیچ جائے ہم نے رسد - امروز مقام است -
فردا کونج - لیکن مقام امروزہ دریں ارض ذات البرا
بر من ناگوار است + صبحے مارے بر آمدہ بود - پیادہ اورا
گشتند + دیگر آنکہ پنج روپیہ بدست ہمیں آدمے فرستم -
گرفتہ پیش خود نگاہ دارید - و ہر گاہ شخص معلوم بیاید -
باید داد - کہ بیچارہ بہ مضرت خود رساند +

رقعہ ہفتم

عزیز تر از جان من! بیروز یک خط باہم عمو صاحب
فما نوشتہ بہ پشت رسانیدہ ام - یقین است کہ رسیدہ
یا میرسد - در ہماں خط چند سطرے ہم برائے شماست -
ملاحظہ خواہید کرد + حالا از طرف عبارت شما خاطر فقیر
جمع است - لیکن اندک خطے پیدا باید کرد - کہ عمر را رو
برائے تحصیل ہمیں است - وقتے کہ خط پیدا شد خط
نمجا - و بدانید - کہ بہترین علوم علم تحصیل معاش و
ہم رسانیدن ترقی در بین امثال و اقراں است - خوبا وقت

فرزندیکہ بزورِ بازو حق والدین ادا نماید۔ از اطوار شما
 معلوم است۔ کہ چیزے خواہید شد۔ بہر حال از فارسی
 حرف زدن دشت بر نخواہید داشت۔ کہ اس دولت نصیب
 ہر کس نمی شود۔ و چیز ہائے دیگر از کتاب حاصل می گویں
 کردہ اما این بغیر محبت دشت نمی دہد۔ ہر چند مشکل است۔
 دے برے تھا پھر آسان است۔ زیرا کہ تشویدات شما ہمہ
 روز مرہ است۔ آنچه در خطوط می نویسد۔ ہمیں در حرف
 زدن بکار برید۔ حالا ہم فارسیء شما قابلِ ندمت نیست۔
 این قدر ہست۔ کہ کم حرف می زنید۔ و در حرف
 زدن زبان شما مکنث دارد۔ این خوب نیست۔ روانی
 از ہمہ چیز بہتر است۔ و امروز دریں جا مقام بود۔ فردا
 ماٹیم و کوچ پیشتر + زیادہ خیریت +

از انشاء بہارِ عجم رقعہ ہشتم

عنیز من ! از رستم خلق پہنیز و از آزارِ مردم گریز
 کارے است سُرگ۔ چہ ہر گاہ شکار از زور و رستم در ماند۔
 سیتش گیرد۔ بیشتر رستم رسیدہ نگذارد۔ و کمتر بہ ہمانہ دیگر
 از پا در آرد۔ ۵

سگ تازی کہ آہو گیر گزرد بگیرد آہوش جوں پیر گزرد
 رقعہ نہم

برادر من ! دریں سراسر ناپائیدار خوابے مکن و آہے

خواہ۔ کہ دے نیا سائی۔ واند کے سیراب نشوی۔ زائے بردار۔
 کہ بکار آید۔ و کارے کن۔ کہ پیشانی نہ زاید۔ ہرچہ دیر
 نپاید۔ دلہنگی را نشاید۔ جہاں روزے چنہ است۔ انجام کار
 با خداوند۔ از ہمہ گشتہ بہ او پیوندد۔ و دل از ہمہ
 برداشتہ بہ او بندد۔

رقعہ دہم

ناز پرور من! کاه پارینہ برباد دادن از پای مژدی
 دور است۔ و از باد فروشی نژدیک۔ اگر دشتی باشد۔ در
 آستین دارند۔ بروزگار بکار آرند۔

رقعہ یازدہم

عزیز القدر! از نوشتہ کوتوال جہاں آباد دریافت
 شد۔ کہ چند تنے خانہ بدوش گندم کھائے جو فروش بہ
 بیکرایہ دزدیشی آراستہ و بسجیدگی و آراستگی ہیراستہ در
 بازار فرود آمدند۔ و بزبان آرائی و جادو بیانی دل
 باشندگان اس جا بدست آوردند۔ از پیدایا و پیمان ہمہ آگاہ
 شدند۔ آنگاہ پیشہ خود فرا گرفتند۔ روزہا بروش مروان
 خداے برداشتند۔ و شبہا ببردی سے ساختند۔ در
 اند کے اندوختند۔ مزدمان گرفتند۔ و رفتند۔ باید کہ پیچے
 آٹھا شناختہ گرفتار سازند۔ اندک نوشتہ را بسیار
 دانند۔

منتخبات سکندر نامه

خراج خواستن دار از سکندر و جواب دادن او

<p>که بیداد نشواں ز بیداد رشت که هم دیو خانه است و هم غول راه بجزعه فرشته به ساعز برد شود سیل و آنگه بدریا شود درم بر درم چند باید نهاد همان گنج نا خورده را خورده گیر سر انجام در خاک پس چو نشت کز و گنج قارون فرو شد بگل چه آمد بجز مژدین تا مراد که ماند از قضای تبرزن در رشت چنین گفت کاس شاه فیروز سخت بر آسوده بود از هو شایه دهر که پر به کزد و گایه تنی خرد منه مونس خرد خویش او سخن شد بے بر نظمهای تنگ</p>	<p>بیا تا ز بیداد شو عجم دست چه بشدیم دل در جهان سال واه جهان دامن خویش از تو کیسر برد به باران که بیک مهبیا شود بیا تا خوریم آنچه داریم شاد زنتی بسا بر گزر کرده گیر از آن گنج کا دزد قارون بشت چه باید نهادن برین خاک دل از آن خفت ز برین شد ادعاد درین باغ رنگین درخت زروست گذارش کن ز بوی تاج و تخت یک روز غایب دل و شاد بهر می ناب در جام شاهنشاهی حکیمان هشیار دل پیش او بهر نشسته کانه از بانگ چنگ</p>
--	---

ہر جزوئے شہ سے نشانہ
 دُرُخشاں شدہ ہے چوروش دُرُخشاں
 دِماغِ نبو شندھکاں سرگراں
 سرشکِ قدحِ نالہ از غنوں
 نہ ہے زخمِ کز زخمیہ چوں شکر
 در آں بزمِ آراستہ چوں بہشت
 سکندر جہاں ہوئے فرخِ سہریر
 نہ دارا در آمدِ خرمشاوہ
 چو خُشرو پرمشاں پرستش نمود
 جو کرد آفریں بر جہاں پتلواں
 نہ دارا دُرود آور بیشِ غنمت
 کہ چوں بود کز گوہرین تختِ قاج
 ز نوئی چہ دیدی تو در کارِ ما
 ہماں رشیم دبیرینہ را کار بند
 سکندر ز گز می چناں بر فروخت
 کماں گوشہ از روشِ خیمِ رگرفت
 پُشتاں دید در قاصدِ راہِ شیخ
 زباں چھل بگزی بر آشفہ شد
 فرو گفت کھنچے سٹھائے سخت
 کرادر خرویدے باشد بلند
 زباں کو بگزی صوری کند
 سخن گز چہ با او ز مارہ بود
 چہ خوش گفت فرزانہ چیں میں
 مہندس در تختِ دروے نشانہ
 قدحِ شکر افشان و کئے نوش بخش
 ز نوشِ مے و دُرودِ رامش گراں
 رواں کردہ از وہید ہارود غوں
 شود رودِ مٹھکے بدو رود تر
 گل افشاں تراز ماہِ اُزدی بہشت
 نشستہ جو بر چرخِ بدرِ مُبیر
 سخن گوے روشن دل آزادہ
 ہم ادرا و ہم شاو خود را ستود
 شنیدہ سخن کرد با او رواں
 ندادہ خراجِ کُن باز جُست
 نہ در کارِ ما و اگر فتنی خراج
 کہ مجزوی سراز خطِ پیرکارِ ما
 مکن سرکشی تا نیابی گزند
 کہ از آتشِ دل زبانش بسوقت
 نہ مٹدیش گویندہ رادمِ رگرفت
 کہ از جوشِ دل مغزش آمدِ سرخ
 سٹھائے ناگفتنی گفتہ شد
 کہ گوید خدائید شمشیر و سخت
 نہ گوید سٹھائے نا سود مند
 نہ دوری کُن خویش دوری کند
 چمکتن ہم از گلشنِ پہ بود
 زباں گوشتین است و تیغِ آہنیں

ہر جزوئے شہ سے نشانہ
 دُرُخشاں شدہ ہے چوروش دُرُخشاں
 دِماغِ نبو شندھکاں سرگراں
 سرشکِ قدحِ نالہ از غنوں
 نہ ہے زخمِ کز زخمیہ چوں شکر
 در آں بزمِ آراستہ چوں بہشت
 سکندر جہاں ہوئے فرخِ سہریر
 نہ دارا در آمدِ خرمشاوہ
 چو خُشرو پرمشاں پرستش نمود
 جو کرد آفریں بر جہاں پتلواں
 نہ دارا دُرود آور بیشِ غنمت
 کہ چوں بود کز گوہرین تختِ قاج
 ز نوئی چہ دیدی تو در کارِ ما
 ہماں رشیم دبیرینہ را کار بند
 سکندر ز گز می چناں بر فروخت
 کماں گوشہ از روشِ خیمِ رگرفت
 پُشتاں دید در قاصدِ راہِ شیخ
 زباں چھل بگزی بر آشفہ شد
 فرو گفت کھنچے سٹھائے سخت
 کرادر خرویدے باشد بلند
 زباں کو بگزی صوری کند
 سخن گز چہ با او ز مارہ بود
 چہ خوش گفت فرزانہ چیں میں

نباشد بخود بر کسے رهنزبان
 گذارنده پیرے کیانی سیرشت
 کہ دشنیکه از گوهر و تیغ و تاج
 در آن گوهریں گنج بن ناپدید
 صفتش یحیٰ خضر وانی بساط
 چو قاصد زبان تیغ بکولاد کرد
 برو بانگ نزد شهریار دلیر
 زمانہ دیگر گوئے آہیں نہاد
 سپہر آں بساط کھن در وقت
 ہمہ سال گوہر خمیر در سنگ
 بگزدن کشی بر میاور نفس
 ترا آں کفایت کہ فتنہ من
 جو من پارکابی کہ بزدا شستم
 تو با آنکہ داری چنان تو شمع
 بر آتم میاور کہ عزم آورم
 بیک سو بزم جبر و آزرم را
 مگر شمع نداند کہ در روز جنگ
 بیک تاختن تا کجا تا ختم
 کسے کار معانی دہد طوق و تاج
 ز من ضرر باید نہ زرنخواستن
 نہ زمین پایکاو مرا تا گنجاست
 میثاقین نشند میفر و ز رکیں
 ترا ملک آسوده بے داغ و رنج

کہ گوید ہر آنچه آیدش بر زبان
 گذارش چہیں کرد آں سو نوشت
 زیو ناں شدے پیش دارا خراج
 بدے خایہ زر خدا آفرید
 کہ پیشدہ راتازہ کردے نشاط
 خراج کھن گشتہ را یاد کرد
 کہ نتوان ستد غارت از تہ شہر
 شد آں مرغ کو خایہ زریں نہاد
 بساط دیگر ملک راتازہ گشت
 عمے گنج سازد جہاں گاہ جنگ
 بشمشیر با من سخن گوے و بس
 نیارد سیر تخت تو زیر من
 عیان جہاں بر تو بگذاشتم
 رہا کن مرا در چہیں گوسفند
 ہم چہنگی با تو بزم آورم
 بخوش آورم کینہ عزم را
 چہ سرا بریدم در اقصای رنگ
 چہ گردون کشا را سرانداختم
 چہ ز تہا ریاں بچوں فرستد خراج
 سخن بچوں زیر مہتری آشتن
 بدیں پایہ باید زمین مایہ نیت
 خرابی میاور در ایماں زمین
 کھن تا سپاسی ہاں مال و گنج

مشوراں بخود کامی ایام را
 ز من آنچه بر ناپد آتراجواه
 فرستاده کیں داستان گوش کرد
 سوے فاه شد داغ بر دل کشاں
 فرو گفت پینا عملے دور شد
 چو دارا جواب سکندر شنید
 به تندهی یک داستان یاد کرد
 که بے سکه را چه یار بود
 بخندید و گفت اندر آن زبختند
 فلک رہیں چه حکم آشکارا کند
 سکندر نه خود گر بود کوه قاف
 چنان پیشه را به شک عقاب
 سبک قاصدے را بدر گاه او
 یکے گوے و چو کاں قاصدے رسید
 در آموختن راز آں پیشکش
 سوے روم شد قاصد تیز کام
 ز ره پوں برآمد بر شاه روم
 سرانگنده در پایع بندگی
 نخستیں گره کز سخن باز کرد
 که فرماندهاں حاکم جاں شدند
 چه فرمانیدم شاه فیروز راے
 سکندر به ایست کاں عهد خواه
 به پیغاره گفتا بریادر پیام

قلم در کش اندیشہ خام را
 چنان باش یامن که باشاه شاه
 سخنهاے خود را فراموش کرد
 شتابنده پوں برق آتش فشاں
 کز و ستر و بن رادوتا گشت پشت
 یکے دور باش از جگر بر کشید
 کزاں شد پیوسته لاف زرد
 که هم سکه نام دارا بود
 که افسوس بر کار چرخ بلند
 که اسکندر آهنگ دارا کند
 که باشد که با من شود هم مصاف
 کم از قطره داں پیش در یے آب
 فرستاد و شد چشم در راه او
 قفیزے پھر از سخن ناما شنود
 بهاں تعین شد دل شاه خوش
 ز دارا پذیرفته با خود پیام
 فروزنده شد آنچه آتش روم
 نمودش نشان پرستندگی
 سخن را بچربی سہ آغاز کرد
 فرستادگان بنده فرمان شدند
 که فرمان فرمانده آرم بجله
 پیام در گشت آرد او نزد شاه
 پیام آور از بند بکشاد کام

متاعیکہ در مہنگہ خویش داشت
 چو آورده پیش سیکندر نهاد
 ز چوگان و گوی اند آمد تخت
 و گر آرزوے نبرد آیدت
 ہماں گنجہ تا شمرده نشانہ
 سیکندر جہاں داور ہوشمند
 مثل زد کہ ہر کو گرزد ز پیش
 عمر نشہ از اں داد چوگان ہمن
 ہماں گوی را مژد اختر شناس
 چو گوی زربین شاہ مارا سپرد
 چو زہیں گونہ کرداں گذارش گری
 فرو ریخت گنجہ بھین سرے
 بیاب خطہ مرغای درو تا تختند
 جو امیث گفتا دریں زمینوں
 کہ گر لشکر از گنجہ انگیخت شاہ
 پس آنکہ قہیزے سپندان خورد
 کہ نشہ گر کشد لشکرے بقیاس
 چو قاصد جواب چہنیں دید سخت
 بہ دارا رساند از سیکندر جواب
 بر آشفت از اں تیرگی شاہ را
 جہاندار دارا بہاں وادری
 ز چہیں وز خوارم و غزنہیں وغور
 سپاہ ہم کرد بچوں کوہ قاف

بر آورد و ٹیکہ فرایشت داشت
 بہ پیغام دارا زباں بر کشاد
 کہ طہلی تو بازی بایں کن درست
 ز بیہودگی دل بدزد آیدت
 کز میں پیش خواہم سپہ بر توراند
 دریں خانہا دیدہ فتح بلند
 بچوگان کشیدن توان سوئے غیش
 کہ تازو کشم ملک بر خویشتن
 بشکل زمین مے نہد در قیاس
 بدیں گوی خواہم ازو گوی بزد
 گنجہ در آمد در آل وادری
 طب کرد مرغای گنجہ مراے
 زمین راز گنجہ بہ پرداختند
 چو روغن کہ از گنجہ آید برون
 مرا مرغ گنجہ خور آمد سیاہ
 بیاداش گنجہ بقاصد رسپرد
 سیاہ مراہم بدیشاں شناس
 بہ پشت خبر خویش بر بست رخت
 جوابے ٹکڑو گیر بچوں ز ہر ناب
 کہ حجت قوی دیدہ بدخواہ را
 طب کرد از لایہ ارنیاں وادری
 زمین آہنیں شد ز نعل مستور
 ہمہ سنگ فرساؤ آہن نیگاف

فرود آمد عیش از شمره دن شکفت
به قصد هزبر آمد اندر حساب
همه موج دریا زند کشتو ریش
کجا او شد آن بوم را بوم خواند
صبا را شد از تره و او پای کند
ز بجزرید دریا بلز زید بوم
ز نعل ستوران پیکانه سیم
هر جا که تابد خرابی کند
بکام دلم برفشان چوں درخش
مرا او خورد خاک روزی بود

چو عارض شمار سپه بر گرفت
ز جنگی سواران چامک رکاب
جما بچو بچوں دید کرد لشکرش
سپاه چو آتش سوخته روم راند
به از من در آمد چو دریا به نند
زین بر زین تا با قصاب روم
علت در زین گشت چوں غنچ گم
پس شاد گر آفتابی کند
ریا ساقی آن را وق روح بخش
من ادرا خرم دل فروزی بود

ترتیب کردن سکندر لشکر را بحرب دارا

کزین نقد عالم میا دا رنی
که در کار عالم بود هوشمند
نگهدارد از دزد بنگاه را
که روزی اسان کند کار خویش
که هنگام سرما به کار آیدت
که از کاپلی جل با خود نبرد
چنین داد پز سفته را آگی
تو گشتی که آمد قیامت پدید
که آمد قیامت به پیکار او
که طوفانی بدریا در آورد سیل
ز پولاد پوشان زمین شد سیاه

چه نیکو متاعیست کار آگی
بعالم کسے سر بر آرد بلند
به بازی نه بیجاید این راه را
نینه از دال آنت از بار خویش
میفکن گول که چه عار آیدت
خزے برگر یوه ز شختی و موه د
که از رنده شرج شنا هوشی
که دارا چو لشکر به از من کشید
نبود آگه اسکندر از کار او
رسیدند ز نهاریان خیل خیل
شب خون دارا در آمد ز راه

پیرو همد و گفت بدخواه مست
 برو شاه گریک شبیخون کند
 سکندر بخشدید و دادش جواب
 ملک را بوقت عینا تا فتن
 پشود و هندو دیگر آغاز کرد
 که آنرا شمره دن توان در قیاس
 سکندر بدو گفت یک تیغ تیز
 یک گرهگ را کو بود خشمناک
 سپه را جواب چنان از جفت
 خبر گرم تر شد همه پر زماں
 سکندر چو دانست کائنات تیغ
 فرستاد تا لشکر از هر دیار
 ز مصر و ز افریجه و روم و روس
 چو انبوه شد لشکر بیکراں
 خبر داد عارض که ششصد هزار
 چو شد ساخته کار لشکر تمام
 نیشسته بیدار مغوان روم
 شد از کار دارا و پیکار او
 چنین گفت کارین نامور شهیار
 چه سازیم تدبیرش از مسلح و جنگ
 اگر بر نیاریم تیغ از نیام
 دگر تاج پستانم از تا جور
 کبل را که از ملک بیرون کنم

شب و روز غافل شد آنجا که هست
 ز ملکش همانا که بیرون کند
 که پنهان نگیرد جهان آفتاب
 بدزدی شاید ظفر یافتن
 که دارا چنداں سپه ساز کرد
 کسانیکه همنشد لشکر شناس
 کند جرم صد گاد را بریز ریز
 ز بسیار عی گوشتندان چه باک
 پسند آمد از شهزاد بلند
 که آمد بروم از دهاسی دماں
 به تیغی بر آرد همه بدی تیغ
 روانه شود بر در شهزاد
 شد آراشته لشکر چو عروس
 عدو خواست از نام نام آوران
 بر آمد دلیران مقرر سوار
 یکم انجمن ساخت بے درد و جام
 بفرست یک نریم کردند موم
 سخن راند و بچپیده در کار او
 کم بشت بر جستن کارزار
 که آمد باو یزش این کار تنگ
 برو دی ز ما بر نیارند نام
 به بیداد خود بسته باشم کم
 من را این رهزنی باکیاں چوں کنم

رتو سم که اختر بدین تیرگی
 چه تندریر باشد درین رشم و راه
 باند یشتغ خوب و رای صواب
 جهانزیده پیران بیدار هوش
 بیاسخ کشادند کیتس زبان
 که سرینز باد آں همایوں درخت
 به تاج و به تختش جهان تازه باد
 همه رای تو هست چوں دین درشت
 و یکن ز فرمان تو نگذرم
 چنان در دل آید جهانزیده را
 که چوں کینه دزد دل کینه خواه
 تو نیز آتش کینه رای فرود
 تو سر و نوی خضم بیدار کن
 کنن بارغ را وقت تو کردن است
 بدیبا ای دولت تازه عهد
 بداندیش تو هست بیدارگر
 چه باید هر اسیدنت زان کس
 قلم درکش آیین بیداد را
 ز خضم تو چوں مشکت گشت سیر
 تنور کس چینی گرم در بنان
 کجا شاه را پای مار اسراست
 تمنای شه را که برهم زند
 بر آں ختم شد رخصت رهنموی

بداندیش مارا دهد چیرگی
 کرد کار بر مانگد دد تنبا
 پدید آورید این سخن را جواب
 چه گفتار گوینده کردند گوش
 دغا تازه کردند بر مر زبان
 که ناش بند است و بیروش سخت
 سر خضم اوتاج دروازه باد
 درشتی چه باید زما باز محبت
 بجز راه فرمان تو نشینم
 همه زیر کاین پشیدیه را
 همه خار و وحشت در آید ز راه
 که فرسخ یزد آتش کینه سوز
 کجا سر کشد بید با سرو من
 نواں را حساب در و کردن است
 عروس جهان را بر آرای عهد
 به پیچ رعیت ز بیداد سر
 که دارد هم از خانه دشمن بس
 کفایت کن از خلق فریاد را
 بخضم آنگنی پای در نه ویر
 ره انجم را گرم ترک عیناں
 دے کو کردی داری بر تن است
 که از زهره باشد که این دم زند
 که شه پیشدستی نیارد بخون

نگندارد آرزوم تختِ کیاں
 سکندر چه در محکم این داوری
 بدستور بی مقصدت راستان
 یکے روز گز گز دیش روزگار
 بغالِ پُمایوں بتو تیبِ راه
 عنانِ تاب شد شاهِ قیروز جنگ
 ز شمشیرِ پولاد چوں شیرِ مشت
 سپاسِ چو زنبورِ پُر نیشتر
 نشان باز جُست از دُرش بلند
 بوفتنِ که آلِ وقت سازنده بود
 بسے بر ترازِ کاویانی دُرش
 صنوبرِ سُوخته به پنج ایش
 برو آردا پیکرے از حرمِ
 زده بر سر از جعدِ پرچمِ کلاه
 بفرسنگما بود پیدا ز دور
 شد آن آردا با چنیں لشکرے
 جہاں کرد ز آشوبِ خود گردِ دناک
 از یں گرد به گوں خاک تا چند چند
 جہاں پاک نوال است پیچیدہ سر
 فلک بر بلندی زیں در مُغاک
 نیشتر بریں ہر دو آلودہ طشت
 زیں گر بضاعتِ بر دُش آورد
 نیفتد دریں طشتِ فریاد کس

بخونریزی اول نہ بندد میان
 ز لشکر کشان یافت آن یادی
 بدشکر کشی گفت ہندستان
 بدشت آمدش طالعِ کامگار
 بفرمود کن جا بجند سپاہ
 میان بشتہ بر کینِ بدخواہ تنگ
 بدستور کشائی کلیدے بدشت
 ز غوغایِ زنبورِ ہم بیشتر
 کہ ماند از فریادِ دیروز مند
 فلک دوستان را نوازندہ بود
 بہ جوقِ بر زد بہندِ نیش
 بخونِ جگر یافتہ بہ دُرش
 کہ سینندہ راز و بر آمدِ نیر
 چو بر قلہ کوہِ ابرِ سپاہ
 عقابے سبے پر دباش ز نور
 بسر بر چنان آردا پیکرے
 ز بہر چہ از بہر یکِ مُشتِ خاک
 نیشتری نوں کہ دانش گز گز بند
 در و گاہ حلوا بود کہ جگر
 یکے طشتِ خوں شد یکے طشتِ خاک
 ز خونِ سپادش بسے سرگردشت
 ہمہ خاک در زیرِ خوں آورد
 کہ بر بشتہ شد راہِ فریاد رس

گلوه بشته به مرود فریاد خواه
بناموشی خویش کاره گنی
به آتش که مفر من بر فرود
که چو شمع بر فرتم آتش بود

چو فریاد را بر گلو بشته راه
به ار پروده خود حصاره گنی
بپاساتی آن آتش تو به سوز
بخلس فرودی دلم خوش بود

راے زدن دارا در کار اشکدر با خاصان خویش

پناه خدایین آباد اوست
بنزدیک دانا جزدمند نیست
که همسایه گوی نادر خداست
به ار داستان خرد کم زنی
که گزیدن ز دهنقانی آزاد کرد
ز گزیدن زان بر نیاری خروش
هم از بود خود سود خود بر ترش
در خسته شو از خویش ساز بزرگ
هم تن شد انگشت و تنه کرد باز
گذارش چنین کرد با زندهاں
همش تیغ در دست و هم خیاسته
که آمد یار و از دهاغه و روم
همه آلت داری سا خسته
که بیدار دارا جان سوز بود

خردمند را خوبی از داد اوست
کسی که بدین ملک خورده نیست
خرد نیک همسایه شد زان بر اوست
چو در کورس تا بخرداں دم زنی
درین ره کسی خانه آباد کرد
تو نیز از زنی یار گزیدن زدوش
چو دریا بیه مایه خویش باش
نماند خویش را در مرگ
چو پیل ز بزرگ کسان خود گزارد
گذارد و پیرس از موبداں
که چو شاه روم آمد آراسته
خبر گزم شد در همه روز و بوم
پرو خاش دارا سراقراشته
جمن را بدین مرده نوروز بود

ازو بوم د کشتور بیکبارگی
 ز دارا پرستی منش خاشته
 چو دارا د زیا دل آگاه گشت
 ز پیران روشن دل و راسه دن
 ز هر کار دانه بر لبه دُرست
 که بدخواه را چوں در آرد ننگست
 چه افسوس در آموزد ز نهنوس
 چو در جنگ پیر و زیش دیده بود
 نکه دش در آن کار کس چارو
 چو دانسته بودند کوسرکش است
 سخنها ی کس در نیارد بگوش
 بخت در از زنگه شاد دران
 فرا بز نامه که از فر ویره ز
 به بیعت در آن انجمن گاه بود
 شتا گفت بر شاه و بر بزم شاه
 میاد ایتی عالم از نام تو
 گذشته بنیای من از عهد پیش
 که چوں کردی بخس و آهنگ خار
 که در طایع ملک ماتا به دیر
 یروں آید از دم گردن کشته
 همه ملک ایران بدست آورد
 جهان گیر دو هم خاند بجا
 مبادا که آن مرد در دمی نژاد

ستوه آمدند از ستم کارگی
 دیر سیکندر بسیار داشته
 که موی سیکندر ز دریا گذشت
 بر آراست پشای سیکه انجمن
 در آن داور سی چارو کار مجست
 بر چرخ را چوں کند پاسبانست
 که آید ز کار سیکندر یروں
 ز پیر و ز جنگیش تر سیده بود
 نخواستش غم هیچ غمخوارو
 بسو زندگی گرم چوں آتش است
 در آن کار بودند یکسر خوش
 سرے بود نامی ز نام آوران
 تنش جو شسته بود و باز دش گروز
 ز احوال پیشینه آگاه بود
 که آباد باد از تو رای بر مگاه
 همان مجیش دور ز آرام تو
 چنین گفت با من در اندر خویش
 خبر داد ز آن جام گوهر نگار
 فرود آید اختر بالا به زیر
 زند در هر آتشکده آفرشته
 به تخت کیا بر نشست آورد
 سر انجام او هم در آید ز پای
 درین قالب افتد که هرگز مباد

به از شاه بر پنج زند نام او
 نباید کرد دولت آید به پنج
 فریب فرستش که طاعت کند
 رفریب خوش از خشم ناخوش بهشت
 من بکیم بر زور بازو و خورش
 بر آتش میاور که بکس آورد
 اگر سهم شیر می پخت در شیر
 بناموس باید جهان داشتن
 برودن آتش از دوی به شمری
 هر آن چو که باز بود هتعیار
 بسا شیر درنده و ستهناک
 چو با کوه دمی گرم بکینی کئی
 پیش از آن پیش نیش دار
 جهان آنکس را سخت کور برود
 گرسنه چو با شیر خاید کباب
 نه بیگانه گرسنه قه زنده زن
 چو شد جامه بر قدر نردند راحت
 چو بالا بر آرد گیاه بلند
 ز چند برادرگان نباید گزشت
 که چو از موده شود روزگار
 سگ لشکر که کو بیعت شنید
 شد از چند آن پیر پالوده مغز
 ولیکن گشت آتش گرم را

نیارد درین کشور آرام او
 که مفلس بجا کوشد از بهر گنج
 بیکه روم تنها قناعت کند
 بر افشاندن آب ز آتش به است
 نگه دار وزن هزار دوی خوش
 سیکاهن باهن بکس آورد
 مردن استرے مغز آرد بریر
 وز آتجاست رایت بر افراشتن
 گر این پایه یابد کند ضروری
 بزویغ زر آرنش اثر شمار
 که از نوک خارے در آید بچاک
 همین خرد گر خرد ده بینی کئی
 که نمرد را گشت سریش دار
 پیو مرد نگذاشت بر هیچ مرد
 بفرم و ترس نه آرد تیتاب
 چو هنجامه گره دد شود جامه کن
 نباید دیگر مهر فروزد خواشت
 سهی سر در باشد از وے گزند
 سخن را درق در نباید نوشت
 بیاد آیدت پیش آموزگار
 دو چاره را در کف آرد کلید
 بر اسماں شد از کار آن پاس لغز
 بسر کوچکی داشت آرم را

نشد او گفته را سه زن خشمناک
 گرچه برزدان بر وی پیوسته را
 دروید چو اژدها در گودن
 که در من چه ترم آهنی دیدم
 نحائی بمن مردی اهل روم
 بکه بزرگ ساکن کنی باد را
 عقاباں ببازی و کلبکاں بجنگ
 چه بدم کرد مصاف کس
 دیری کند بر من آن نادیر
 سرش لیکن آنکه در آید خواب
 چون بر سر خست و آن قسم
 بود خایه مرغ سخت و گراں
 که دانست کیس کودکی در سال
 به اول قدح دوزخ آرد به پیش
 بخود متنگ را رهنمونی کنم
 اگر خود شود غرقه در زهر مار
 ز روی کجا خیزد آن دست زور
 بشورانند او رنگ خورشید را
 بنار ارج ایران بر آرد علم
 شکوه کیاں پیش باید نهاد
 سبب کیفیت رو با ناز و رسته
 ز شیران بود در و بهاں مانوا
 به تپد منت گرمایه داری کند

به پیچید چو مار بر روی خاک
 گشاد از گره خشم سر بسته را
 بخشه که دور افتد از سنگ و تن
 که پولاد او را پسندیدم
 رء کوره آتش بر آری بموم
 هراسانی آمد بید پولاد را
 سرناژیناں در آید بسنگ
 که دارم کمر بسته چو او بس
 چو گویگر از زده با تیره شیر
 که شیر از تنش خورده باشد کباب
 چه اندیشد باشد ز اشک دم
 نه چو مینک و خایک آهنگراں
 شود با بزرگان چنین بد سگال
 گذارد شکوه من و ترم خویش
 که پیش زبوناں زبونی کنم
 نخواهد رنگ از وزغ ز بهار
 که کشتی بر دهن راند از آب شور
 تنها کند جای جیشید را
 بر و تحت بخشش و دجام جم
 قدم در غور خویش باید نهاد
 که شیر نریاں را رساند گزند
 بخندد زمین تا نگردد هوا
 چو لشکریست گور اهورای کند

تو خود نیک دانی که با این شکوه
 بدشت ندان مستش و هم
 هز برے که از سگ زبونی کند
 عقابے که از پشته گیرد گریز
 پلنگے که تروسد ز دوباره پیر
 یہ زبانی که فز دامن پیل زور
 که باشد زبونی خراج آویست
 نشیبینده بر تخت گاه کیاں
 که یارے که میر کشکوه
 کلاه کیاں هم کیاں راسزد
 من از تخم بهمن و پشت کے
 ز روپین تن دروغ اسفند یار
 اگر باز گردد یہ پیشینہ راه
 وگر کشتی آرد بدریایے من
 چو دزیا بتلخی جو اش دهم
 از آل ابر عاصی چنان ریزم آب
 سنیرنده چوں رشتائی بود
 خزان زین زیره که پاں کشد
 من آل صید را که ده ام سر بلند
 تو آے مغز بوسیدہ و سال سزد
 نہ چایک شد این چایکی ساختن
 چراغے بصر بر افروختن
 کش جز با ندازه خورشید پایے

ز یک طفل رومی نیایم ستوه
 بچوب شباں شکستن دهم
 خر پیر با او حریفی کند
 گر افتاد نش همت گور بخیز
 بسوزاد مغزش بسام تیر
 سرش چوں سپارم بسیم ستور
 که همتش بود با بلند انسرے
 ستم تان بر سر آمد بر میاں
 ز من جاس آبا کند فحش جوے
 دریں خزان رومیان کے سزد
 چرا تروتم از رومیے سست پے
 بر اورنگ زریں ستم یادگار
 برد و روز دشمن نگردد سیاه
 سرے بیند افتاده در پایے من
 ز خاکش ستانم بآش دهم
 که نارد دگر دشت بر افتاب
 شکستن از مویائی بود
 که تارخت خربنده آساں کشد
 منش باز در گردن آرم کند
 ز گشتاخنے خسرواں باز کرد
 کندے بکو ہے در انداختن
 فلک را جان داری آموختن
 که هر جوهرے را بدیداشت جلی

قبا کوه در خور بالا بود
 مرا فخریت پیری از چاه میزد
 چه پیر کس گرد آرد پیکشت
 ز پیری نموده بود پست لغو
 ز پیران دو چیز دست بازی ساز
 جفا بر جوانان جنگ آزمای
 تن ناتوان کس سواری کند
 سپه به که بر ناپود زانکه پیر
 بهنگام خود گفت باید سخن
 خرو سیکو به که نوا به کشید
 زبان بند کن تا سر آری بر
 سر به زبان کو بخوش تر بود
 زبان به که او کام داری کند
 زبان را نکهت در کام خویش
 زبان ترا و که شد راست نام
 چو از کام خود گامی آید بر و
 بسا گفتنیها که باشد بهشت
 بگفتن کس کو بود سخت کوش
 سخن به که با صاحب تلخ و سخت
 چو زان گوشت میندی پس کرد شاه
 خط هاست در کار شاهان به
 چو از بکینه بر فروزند چهر
 همانا که پیوند شده آتش است

همانا که گرد دیده کالا بود
 کس گشتنت از سر راس میزد
 ز نیزه عصا به که گیرد بهشت
 ز موشکاری در آید بمنز
 یکے در ستوداں یکے در غار
 رها کن فروکش تو پیران پای
 سحر نیکسته چه یاری کند
 میا نخی کند چوں رسد تیغ و تیر
 که به وقت بر ناور دنا برن
 سرش را بگد باز باید برید
 زبان خشک به یا گلو گاه تر
 به است از دانه که به سر بود
 چو کاش رسد کامکاری کند
 نفس بر مزن جز بهنگام خویش
 از آن شد که به در نیاید ز کام
 به سو که جفت شود سرنگوس
 بدیگر زبان بایدش باز گفت
 نبوشنده را در نیاید بگوش
 بگویند سخن نگویند سخت
 پشیمان شد آن پیروشد غدر خواه
 که با شاه خویشی ندارد کس
 بفرزند خود بر نیارند مهر
 باتش در از دور دیدن خوش است

نصیحت موافق بود شاه را
 نصیحت گرمی با خد او نیز زور
 چو آگاه گشت آن نصیحت گزار
 سخن را دیگر گوشت مینیاد کرد
 که دارای دور آشکارا نوی
 که باشد سبکتر که آرد سپاه
 نتر از این کلاه آسمان دوخته است
 کلاه که با کوه سازد نیرو
 درخت که دونه بس روزگار
 چو گره دهد در دولا بر تاک سیر
 که و نیست او گردن افراخته
 رسن زود بوسد که باشد گیاه
 چو خورشید مشعل در آرد بلغ
 بهنگام سر بچرخه رو باه لشک
 رگره ز ابرو و بر خویش برگشته
 با آهستگی کار عالم بر آ
 چراغ از بگرمی می فروخته
 خمیر آمد و آتش اندر تنور
 شکیب آورد بندها را کلید
 نه نیکوست شطرنج بد با ختن
 بسا رود که زخمه کردن شکست
 تو شناسی قیاس تو افروص کنم
 به تعظیم دارا جهان دیده مرد

که از کبر خالی کند راه ر
 بود شمع افکنده در خاک شور
 که از پشم او گرم بشد شتر و بار
 بشیرین زبان شاه رایا د کرد
 مخالفت چه باشد که دارا نوی
 ز دارای دولت ستاند کلاه
 ستاره چراغ تو افروخته است
 بشک تو را زود بر آورد کرد
 کند دعوای همسری یا چنار
 رسن بسته در گردن آید بزم
 ز ساق گیاه رسن ساخته
 دیگر بار دوش در افتد به چاه
 بیهوشی پیش میرد چراغ
 چگونگی رند پای پیش پلنگ
 که در گوشه پشته کما را رگره
 که در کار گرمی نیاید بکار
 نه خود رانده پروانه را سوخته
 نباشد زنا تا دهاں راه دور
 شکسته را کس پشیمان نرود
 فرس درنگ بیل انداختن
 که تا زخمه رود آید بدست
 حساب تو با دیگران چو کنم
 بس زین منط دانستان یاد کرد

جهاندار دارای جوشیده مغز
در آن تندی و آتش افروختن
طلب کرد کاید دیوان دیر
دیر نویسنده آمد چو باد
روان کرد بکتاب شب رنگ را
یکه نامه نغمه پیکر نوشت
سخنهای از تیغ پیلا دتر
چو شد نامه نغمه پرداخته
رسانند نامه خشم و ا
بدو داد نامه چو سر باز کرد
بده ساقی آن جام جشیده را
مے کرد فروغش شب زار چهر

تشد نرم دل ز آن سخنهای نغمه
کرد و خواست مغز سخن سوختن
بکار آورد مشک را بر حریر
نوشت آن که دارا برو کرد یاد
بپرد آب مانی و از رنگ را
بنغمه بکده دار باغ بهشت
زبان از سخن سخت مینیاد تر
برو مهر شاهانه شد ساخته
ز دارا به اسکندر آمد دوا
دیر آمد و نوادگان آغاز کرد
شب تیره رخننده خورشید را
سیناره عقیقی کند بر سپهر

نامه دارا به اسکندر به تهدید و عتاب

بنام یزدگرد ایزداد بخش
خداوند روزی ده و دشگیر
فرزنده کویک تائبناک
توانا دانا بهر بودنی
از هر زمان روح رامایه
یکه را چنان تنگی آرد به پیش
یکه را بدست افکند کوه گنج
نشاید سراز سکیم از تافتن
نه آهکس کند کرد کورنج یافت

که مار از هر دانش اوداد بخش
پناهنده را از درش تا گزیر
منور کن مردم از تیره خاک
گنه بخش و پشیمان بخشودنی
خرد را دگر گونه پیرایه
که نانی نه بیند در اثنای خویش
نسجیدها میدهد کود سنج
جز او حاکم که توان یافتن
نه سنجی نمود آن که او گنج یافت

کُند هر چه خواهد برو حکم نیست
 درود خدا باد بر بندۀ
 چه سود است کس قوم ناحق قیاس
 بجائے که بدخواه خون بود
 زکو داشت لے زو آن شیر مست
 فوای طفل ناپخته و خام رای
 بهم پیشگی با منت یار کو
 چه کز دُم بوی مار خون کُنی
 اگر که دی رای خون ماراں رها
 چنانست و بهم مالش از تیغ تیز
 برخشند آذر باشتا و ژند
 بروم اندر آیم ز گرد سپاه
 به یزدان که آه منش دشمن است
 که از روم دروی خاتم نشان
 ترا آں به آسے سرو و دریاں
 گر فتم همه آهمن آری ز روم
 ز رومی چه بر خیزد و لشکرش
 گر آری بخوار با دروغ و ترغ
 مگر تیر ترکان بغای من
 سرت کو که سر بخش دارا کُنی
 کماں بَشکنی پر بریزی ز تیر
 و گرنه چنانست و بهم گوش بیج
 حذر کن ز خشم چکر جوش من

که جاں دادن دُشمن اورا کیست
 که انگذره شد با سر انگذره
 کُند آفریں را به نفرین قیاس
 تواضع نمودن ز بونی بود
 که بازیر دستان مشو زیر دست
 مزن پنجه با شیر جنگ آزمای
 سپاهت گنج و سپندار کو
 که با اثر دها جنگ جوئی کُنی
 و گرنه من و تیغ چو اژدها
 که یا مرگ خدای ز من یا گریز
 بخور شیر روشن بچهر رخ بند
 کُتم چشم خورشید روشن سیاه
 بر دشت کو خضم آهمن است
 شوم بر سر هر دو آتش فشان
 که بندی چو مژده و بخت میاں
 در آتشکده ماچه آهمن چه موم
 بیایست ستوراں برم کشورش
 گنج باشدت بر گ یک بید بگ
 بخوردی که بُندی بغوغای من
 به ار پیش دارا مدارا کُنی
 زیره در نو زدی بهوشی حریر
 که دانی تو میچی و کمتر ز بیج
 مباحش ایمن از خواب خرد گوش من

بخور گوش خفته میبوس ز بهار
 پیمیش شیر گره دُوس جهاں چوں گرفت
 تو انم که مین باتو اے خام خوسے
 دلیک این مثل راست باشد که شاه
 بدیه جزو به انما بر کینه را
 نشاید همه سال گره گینه دوخت
 مزن رخنه در خاندان کهن
 بر آنم میاور که چنیم ز جاسے
 بملک خدا داده خره سنده باش
 کلاغه بگ بگ در گوش کرد
 بساز انجن کاسنجم آمد فراز
 ندانم که دیهیم کیخسروی
 زمانه کرا کار سازی کند
 ز خاکه که بر آسمان افگنی
 ستم سر دگر سوراں پاؤ دست
 طبایح بر اعضاے خود میزنی
 غم در جوانی بر آل آردن
 خلاقم نه تنها ترا کرد پشت
 مرا زید از خست و این عجم
 بسختی کشی سخت چوں آهنگم
 ز باران کجا ترسد آن گره گیر
 ز دایره نثوان سید سخت را
 گراستفتن یار از جهاں رخت بزد

که چند آنکه محشید دود وقت کار
 که خره گوش باماه گره دُوس گرفت
 گنم پختگی گره دم آرزوم جوسے
 به ار وقت خوری در افتد بچاه
 قلم در کش رسیم دیرینه را
 خر و رشتنه یکبار باید فروخت
 تو در رخنه باشی دیری ممکن
 ندارد بر پشته با پیل پاسے
 ممکن ز آهنی چنگ بیه این تراش
 بگ خریشتن را فراموش کرد
 فرشته در آسمان کرد باز
 ز فزنی که خواهد گرفتن نوی
 ستاره بجان که بازی کند
 سر و چشم خود را زیاں افگنی
 سر خویشتن را چه باید شکست
 سر تیشه بر پاسے خود میزنی
 که گره دن بشنیش من خاردت
 بسا گره دناں را که گره دن شکست
 سر تخت کاؤس و اکیس جهم
 که از پشت شاهان رو بین تنم
 که گره گینه پوشد بجاسے حریر
 نشاید خرید افسر و تخت را
 نسب نامہ خود به بهن سپرد

وگر بهمن از پادشاهی گذشت
 بجز من که دارد گه کارزار
 بمن ختم شد باز و بر بهمنی
 رتبه داده منم دیگران زیر دست
 در اندازد من غلط بود
 خداوند منکم به پیوند خویش
 پشیمان کنوں شو که چون کار بود
 جوانی من گره چه هشتی دیر
 در هشتی رها کن نیمی گرا
 به نندی بخارت برم کشورت
 من از ساکنی هشتم آن کوه سنگ
 صفت لشکرت گر شود دشمنم
 مجنباں مرا تا نه جنبد زمین
 چو خوانند نامم شهر یار
 سکنه رفیع بود کار در کتاب
 در بر قلم از قلم در گرفت
 جوابی نیست آن چنان دلپسند
 چو سر بسته شد نامم دل نواز
 دیر آمد و نامه را سر کشاد
 فرزد خواند نامه را سر تا به من
 بیا ساقی از بهر دفع خمار
 از آن می کرد و شادمانی کنم

جهاں پادشاهی بمن باز گشت
 دل بهمن و زور اسفندیار
 که اسفندیارم بر و پیش تنی
 نخواست کیان را که آرد شکست
 که باز و بر بهمن نه پیمود
 مشو عاصی اندر خداوند خویش
 ندارد پشیمانی آنگاه سود
 منم گام گشتناخ در کام شیر
 ز جایم میر تا بجانی بجای
 بخوابش دهم کشور و دیگر
 که در مجیش آهسته دارم درنگ
 اگر کوه آهن بود بشکنم
 بهمن گویم باز گویم بهمن
 سپه داخت آن نامه چوں نگار
 سزای نوشته رفیعد جواب
 همه نامه در گنج و گوهر گرفت
 که بوسید و شش سپهر بلند
 رساننده را داد تا بزد باز
 ز هر مکتبه صد گنج را در کشاد
 بر آموده چوں در سخن در سخن
 دوا می دل دردمندان بیار
 اگر چنده پیرم جوانی کنم

جواب نامہ دارا از اسکندر

بر آریند و رستنیها ز خاک
 گشایند و دید و هو شمشد
 به شکام بیچارگی چاره ساز
 کمر بست گردش ز گوداں پھر
 بر افرخت چوں چشمه آفتاب
 نہ پرسی در و نئے پراگندگی
 ہم ہشتی از ملک اوند کے است
 بری حاجت از ہر چہ آید بکار
 کہ تازو بسا زیم چیزے دوست
 بدو یا نقش عقل را تاب نیست
 دل از داغداران تسلیم اوست
 بحکم آشکارا بہ حکمت نہاں
 از و آمدن ہم بدو باز گشت
 مراد ترا پادشاهی از دست
 خدا اوست مابندہ فرماں پذیر
 عجب نیست از بخشش کردگار
 نہ از مادر آوردہ تاج و تخت
 مشو با خدا دادگاں چہرہ دشت
 نگویہ شنا مرد ایزد شناس
 کسے را ز فرمان او فرمشتی
 عجب نیست گر شہزاداری دید

سرنامہ نام جاندار پاک
 بلندی دہ آسمان بند
 جہاں آفریں ہوز جہاں بے نیاز
 زمین را بزم بر آراشت چہر
 بنام زمین را ز نشیر آب
 خداوند بے نسبت بندگی
 یکے کو نہ مانند و ہر یکے است
 قوی محبت از ہر چہ گیری شمار
 مراد ترا مایہ باید محبت
 ہر آنچه آفرید او با سبب نیست
 زرد دانش آموز تعلیم اوست
 پُر از حکمت و حکم اوشد جہاں
 فرشتہ و شان را دین سادہ دشت
 دل و دیدہ را روستائی از دست
 ز فرمان او نیست کس را گزیر
 مرا گر کند در جہاں تا خدا
 تو نیز آے جاندار فیروز تخت
 خدا دات این چہرہ دشتی کہ ہشت
 سپاس خدا کن کہ بر تا سپاس
 سادا ہشتیاری و بے ہشتی
 مرا گر خداوند یاری دید

توانم که گردن فزازی کنم
 به تیغ افسردگامه خواهم گرفت
 نخواندی ز تاریخ جمشید شاه
 فریاد بآن اژدها یاره مرد
 بداند آسمان و زمین
 حدای کزو هر که آگاه نیست
 براه نیاگان پیشین ما
 بصحفت بر ابرهیم ایزد شناس
 که گرد دست یابم بر ایرانیان
 نه آتش گذارم نه آتشکده
 چنین رسم پاکیزه در راه راست
 برین مشک خاشاک نوازشند
 کس راست خرم از نخل بلند
 به بستان گله راست گردن دراز
 ز گوراں سراقاز گورے بود
 ز شیران هال شیر خورتر تر
 دو شیر گور شنه است دیک را گور
 دو پیل خرم طوم در هم کشان
 تو مردی و من مرد وقت نبرد
 من آنگه عنال باز پیچم ز راه
 چه چندان شتی در جهان نیست کس
 بر زیر برگ شتابنده ایست
 بهارے چو من مژده بازی کن

بشمیر با شیر بازی کنم
 بدین اژدها ماه خواهم گرفت
 که آن اژدها چو فرود بود ماه
 هم از قوت اژدهائی چه کرد
 کرد مایه دارد همان و همین
 زرد را بآن بجزد راه نیست
 که بودند پیغمبر دین ما
 کز آن دین کنم پیش یزداں سپاس
 برم دین زشت را از میان
 شود هر دوازدهم آتش زده
 ره ما و رسم نیاگان ماست
 که بوسه خوش مشک پنهان خواند
 که بر نخل خرم ما رساند کند
 که بوسه و رنگ دهد دلخواز
 که با نخل پیش دست زورے بود
 که دندان و چنگش بود تیز تر
 کباب آن کس است کور است زور
 زهر دو یکے بود خواهد نشان
 بمردهی پدید آید از مرد مرد
 که با سر دهم یا ستانم کلاه
 جاندار تنها تو باشی و بس
 بر مژده راه با بنده ایست
 بهر دوازدهم ساز می کن

ز مَنگِ من اقطاع من میدهی
 پنبیر آب دادن نشاید به بیش
 مزین بیش مازین لایف گردن کشتی
 بیارام و شندی رها کن ز دشت
 همان خیشیه سکه داری بچنگ
 جمانه چینی پُر ز نقطه رسید
 بر آسودگی عیش خود میگداز
 یکے داد باغی به بے توشه
 زبوں تر ز من سیدے آور بزیه
 بشاشه چه باید در آو بختن
 تنایه شه آنگه آید بدست
 چه باید غم دورے بر آراستن
 چو بهمن جوانی بر آں آردت
 زند دیو راهت چو اسفندیار
 چو با دیو دارد سلیکمان نشست
 بتوس از غلط کارے روزگار
 نچسبیکه با خود بر انداختی
 عیناں باز کش زین تمنایه خام
 ز زندگی نه آدمی خوار تر
 بیای تا بهنگام رکیب گشتی
 مزارا کن از کیب کشتی باز گردد
 نه من بشتم اول باریب کیب که
 بخو تریز من لشکرے ساختی

برای سبیل از یمن سیدهی
 که باید درو قطره خون خویش
 که خاکی به گوهر نه از آرتشی
 که الماس زار زیه باید شکست
 رنگدار و مشتیز یا خارده سنگ
 ز طوفان آتش رنگدار بید
 جهانبجوے را یا جزیره چه کار
 ندادش ز بارغ آں دگر خوشه
 که چوبی نخیزد ز پهلویه شیر
 که نتوان ازو میوه ریختن
 که بر رویه دریا توان پل بهشت
 نه بر جاسه خویش آرد و خفاستن
 که بگند آذدهایه بیزار آردت
 که با رستم آئی سوے کارزار
 کند یا وه انگشتی زار دشت
 که چوں مایه را غلط کرد کار
 چنانا نیست بازی غلط باختی
 که ریمه رغ را کس نیارد پدام
 نه از بزبری مزدوم آزار تر
 چه خوں را ندیم از رنگی و بزبری
 که مزدوم نیاز دارد از نیک مزد
 تو انگشتی از سله مار سر
 شبخو کمان سوے من تاختی

بدایا تا بهم بر زنی جاسے من
 مرا نیز بایست برخاستن
 سپہ راندن از تر و زب دریا برون
 تو گر هوشیاری نه من بیخودم
 گر افکند بر کار تو بخت نور
 جہاں گر ترا داد کارے بدست
 ترا تاج یاور مرا تیغ یار
 مزین میکنم بر مشد و تخت خویش
 میں گنبد کوه را سنگ بست
 چو آرد زین لرزه ناگہ نبرد
 چو دوران ملک بیا یاں رسد
 جہاں چوں نباشد بجاں آمدہ
 جز این بانست هیچ در خواست نیست
 ہم سنگ خود مرا بر مسج
 گرم سنگ و آب و ہی در جاب
 زرد پوشم ارتعج بازی گنی
 ہر چہ آں گمانی تو از گرم و سرد
 بیا تا چہ داری ز شمشیر و جام
 جاندار چوں نامہ را کرد گوش
 فرستاد سر ہنگ و تعجیل جشت
 در آورد لشکر بہ پیکار جنگ
 چو دارا جریافت کال از دہا
 بختید جندیں با شکوہ

ستانی ز من ملک آہای من
 کہ بستن و لشکر آراستن
 گشادن ز شمشیر دریاے خوں
 ہماں ہوشیارم ہماں و بخردم
 من از ہشتبار نیم نیز دور
 مرا نیز دشتے دریں کار ہشت
 مہم تیغ زن گر توئی تاجدار
 کہ ہر تخت را تخت ہست پیش
 گو سنگ را کے در آید شکست
 بر آرد باسانی از کوه گرد
 بدو دشت جویندہ آساں رسد
 منی و توئی دریاں آمدہ
 کہ در یک ترازو دو من داشت نیست
 کہ از از دہا بہن آمد بہ رخ
 چو کوه افکند سنگ خود را در آب
 کہ بندم از صلح سازی گنی
 پذیرندہ ام نہ آشتی وز ہزد
 کہ دارم بریں ہر دو دشتے تمام
 دماغش ز گرمی درآمد بیخوش
 سکندر نیامد دراں کار شست
 ہر آراستہ یک بیک کار جنگ
 نخواہد پس شیر کہ دن رہا
 چو از زلزلہ کالبد ہای کوه

زمانه در کینه پاشاد باز
خوش آراشگاه است و خوشبو گل است
کز آشوب شاں کوه در لعل بود
تو آن یافتن در زین اُستخوان
به پیچای پیچودن باد بهشت
مگر زین خرابات یابم خلاص

رسیدند لشکر به لشکر فراز
زین جزیره که از موصل است
مصاف دو خُشرو در آن موز بود
هنوز از بجویند ز آن خُشروان
پیا ساقی از پلده بزدار بهشت
خرابم کن از باد و جام خاص

مصاف کردن دارا با لشکر در موصل

همان گره دبر گشتن ماه و مهر
سرا برده و این چنین سوسری است
سر رشته بر ما پدیدار نیست
نه دیده که خواهد شدن نا پدید
کر اتانج اقبال بر سر نهند
سخن گفتند ز آن پادشاهان پاک
عروس عدن در به دینار داد
دو پر کار بستند چو کوه قاف
نقیبان خروشین انگیختند
نه در دل سکونت نه در دیده خواب
خرو بسته کوشیده رادست و پای
نمودند در پیشدستی در رنگ
که شمشیر شاں بر نیاید کشید
همان جانب آبی همان آتش
دل کینه ور گشت بر کینه تیز

خرامیدن لاجوردی سپهر
مپندار کز بهر بازی گری است
درین پرده یک رشته بیکار نیست
که داند که فردا چه خواهد رسید
کر امده از خانه بر در نه نشد
گذا رنده نیک دبد بای خاک
که چون صبح را شاه چین بار داد
رسیدند لشکر بجای مصاف
خسک بر گزرگاه رکیب ریختند
بر یک بریزک سوبسو در شتاب
ز بسیار لشکر از هر دو جای
دو رویه ستاوند در جای جنگ
مگر در میان صحنه آید پدید
چو بود از جوانی و گردن کشی
پدید آمد از بزدباری ستیز

از آن پس که بر کینه ره یافتند
 درآمد بغریدن آواز کوس
 شغبهای آرزینیه پیل مست
 چنان آمد از ناله نژدی خروش
 بر آورد خزمه آواز شیر
 طاقی که از مقرعه خاسته
 روا رو بر آمد ز راه نبرد
 ز بیس گفتی از یکدیگر بر درید
 غبار ز بیس بر هوا راه بست
 ز بس گردد بر تارک ترک دزی
 فرو رفت و بر رفت راه نبرد
 ز سیم ستوران در آن پهن دشت
 چگرتاب شد نهر های بلند
 ز تاب نفس در هوا بسته تیغ
 ز بس عظمه تیغ بر خون و خاک
 سپهند ایرایان هم از صبح بام
 شخفتین صف بیمنه ساز کرد
 صف تیسره هم بر آراست چشت
 جناح آن چنان بست در پیشگاه
 ز قلبه که چو کو پولاد بود
 ز دیگر طرف لشکر آرای روم
 سلاح و سلب داد خواهنده را
 چپ و راست آراست از ترک و تیغ

سر از جستن مهر بر تا فتنه
 فلک بر دهان دهل داد بوس
 همه شاه بر پشت پیلان شکست
 که از ناله نژدگان بر آورد جوش
 دماغ از دم گاه دم گشت سیر
 بروں رفت زیر طاق آراسته
 هزارهز در آمد بهزدان مرد
 سرافیل صور قیامت دمید
 عنان سلامت بر دوش شد ز دست
 ز بیس آسمان آسمان شد ز بیس
 نیم خون بماه و بر ماه گرد
 ز بیس شش شد و آسمان گشت هشت
 گلو گیر شد حلقه های کشد
 جهاں سوخت از آتش بوق تیغ
 دماغ هوا پر شد از جان پاک
 بر آراست لشکر باز تمام
 ز تیغ اثر دها را دهن باز کرد
 یکے کوه گفتی ز پولاد رست
 که پوشیده شد روست خورشید و ماه
 پناهنده را قلعه آباد بود
 بر آراست لشکر جو نخل ز موم
 قوی کرد پشت پناهنده را
 جو آرایش گلبن از لشکر تیغ

پس و پیش را که دچوں خاره کوه
 چو از هر دو سو لشکر آراستند
 سیاست در آمد بگزدن زنی
 ز بس خوں که گزد آمد اندر مفاک
 دشمنشیر بر گشته جاسے نبود
 زندگ از کمین کماں
 کند اثر دهاے مسلسل شکنج
 ز غریبین زنده پیلان مشت
 ز بس تیغ بر گردن انداختن
 پدر با پسر کین بر آراسته
 ستون علم جاسه در خوں زده
 ز بس خستہ شیر پیکان نشان
 چنان گرم گشت آتش کارزار
 جاسخوے دارا ز قلب سپاه
 ز دشمن گزائی و قلب افگنی
 هر جا که بازو بر افراختن
 نشد بر تنه تانہ پرداختن
 ز بس خوں رومی دران تره کنار
 و زیر سو سکنر بشمنشیر تیر
 دو دست آفریده بکوشش بر دل
 دو دستی چنان میگذازید تیغ
 چو بر فوق پیل آمدے خبرش
 چو بر آب دریا غضب رختن

بر انگیخت قلب شریا شکوه
 یلان سو بسو مرده خواستند
 ز چشم جهاں دور شد روشنی
 چو گوگرد و سزخ آتشین گشت خاک
 که در غار او اثر دهاے نبود
 نیا شود بر یک زیر یک زماں
 دهن باز کرده به تاراج گنج
 گیره در گلوے هویراں نکست
 نیارست کس گردن افراختن
 محابا شد و مهر بر خاشته
 نجات از جهاں خیمه بیرون زده
 شده آبله دست پیکان کشاں
 که از نعل اسبان بر آمد شرار
 بر آشفقت چوں شیر شوره سیاه
 گشاده پرو بازوے بهمنی
 سر خضم در پایش انداختن
 نزد بر سرے تا نینداختن
 هزار اخلص رومی افکنده باز
 بر انگیخته بر جهاں رشتن
 هر دست نشمنشیر الماس گوں
 کزو خضم را جاں نیاید دریغ
 فرو ریخته زیر پایش سرش
 ز دریاسے آب آتش انگیخته

چو فیروز که آتش ز دم برزند
 بد را نمودند کآن منند شیر
 شد آرزوم او چه که یکسو کند
 بشکر بگوید که یکبارگی
 چنان دید دارا که دولت صواب
 همه هم گرد همه یکسر ز شد
 بفرمان فرماید و تاج و تخت
 عنان یکبارگی بر آید تخت
 سکنند چو غوغا بدخواه دید
 بفرمود تا لشکر روم نیز
 ببندند بر دشمنان راه را
 دو لشکر چو مور و مرغ تا تخت
 بشیر پیواد و تبر خدنگ
 چو ز قیور یکی کشیدند نیش
 سکنند در آن داور یگانه سخت
 بسوی بروی انگشت پیل افکند
 یک زخم زد بر تن پهلوان
 بدید خفتن زره پاره کرد
 برید با زور تا بنده هور
 بموئی تن شاه رشت از گزند
 هراسید ز آن دشمن بی هراس
 بر آن شد که از خضم تا بد عنان
 دگر بار کن بخت امید دار

دم باد پا را بهم بر زند
 بسا شیر کن مرگب آورد زیر
 کز آن پهلوان پیل پهلوان کند
 بر اند بر جنگ او بارگی
 که لشکر بختید چو دویای آب
 یکبارگی بر سکنند ز شد
 بفرمود تا لشکر یکسو شد سخت
 دو دشتی به تیغ اندر آید تخت
 ز خود دشت آرزوم کوتاه دید
 بدادن ندارند جان را عین
 بخاک اندر آرند بدخواه را
 نیز و چنان در جها ساختند
 گورگاه بر مور کردند تنگ
 زمین را بر نبوره کردند ریش
 بپای افشرد مانند بیخ درخت
 سوری پیلتن شد چو آهسته
 کز آن زخم کردید پیر و جوان
 عمل ہیں که پیواد با خار کرد
 دیکن شد آزرده در زیر زور
 برزد تیغ و بدخواه را سرنگند
 دل خضم را کرد از آنجا قیاس
 رهایی دهد سینه را از سنان
 بپای افشرد بر جایی خود استوار

چهر در فال بفرود ز خورش دید
 قوی کرد بر جنگ بازو و خورش
 نیا سود لشکر ز خوئ رختن
 نبرد از میان ایراں سپاه
 دبو گشت مهدی ز بیکارشان
 وگر ره بزدی نشتر داند پاسبان
 بناموس رایت هست داشتند
 چو گوهر بر آموذ رنگی به تاج
 بر روشن از تیره شب تا فتنه
 دولشکر بیک جا کرده آمدند
 بارانگاه آمدند از نبرد
 باندیشه از گنبد نیز گشت
 دگر روزگال ز دوشسته ترونج
 سپاه از دوشو صفت پیداشتند
 به بلاد فتنه و چهرم کماں
 بهوغای لشکر درآمد شکیب
 بدار دوسرنگ بودند خاص
 ز جیداد دارا به جاں آمده
 بر آں دل که خوشترین دانا گنند
 چو ز بنگونه بازارے آراشتند
 که ما عیم خاصان دارا و بس
 ز بیداد او چو سوتوه آمدیم
 بخوابیم فرودا برو تا ختن

بر اعدای خود دست خود پیش دید
 بکوشید با همتراز دے خویش
 ز دشمن بدشمن در آویختن
 گرفتند بر لشکر روم راه
 اجل خواست که دن گرفتارشان
 نرفتند چو کوه آهن ز جاے
 غنیمت به بدخواه نگذاشتند
 شره چین فرود آمد از تحت عاج
 چو آیینی روستنی یافتند
 شدند از خصومت مستوه آمدند
 ز تن زخم شستند از دوشه کرد
 که فرودا بسر بر چه خواهد گذشت
 چو رواجیاں سر بر دوش روز گنج
 هزیراں به شنجیر بر خاستند
 بسے زور بازو نمود آسماں
 که دست از عنان رفت و پا از کعب
 به اخلاص نزدیک دودار خلاص
 دل آرزو دگی در میان آمده
 برو کین خویش آشکارا گنند
 به خوئ از سکنه رماں خواستند
 بدار از ما خاص تر نیست کس
 بخوئ ترین او هم گروه آمدیم
 ز بیداد ادملک پر داختن

یک انشعب بکوشش نگیندار جلے
 چو فردا علم در کشتد در مصاف
 و بیکن بشنو طبعیکه بیدست رنج
 ز ما هر یکے را نو آنکے گئی
 سیکند رباں خواسته عهد بشت
 نشد با دش کال دو بیداد کیش
 و لے هر کس آن در بدست آورد
 در آن ره که بیداد داو آمدش
 که خز گوش هر روز ز لبے نیگفت
 چو آن عاصیان خدا شد گش
 که بر گنج شای کا نگاری دهد
 حق نعت شاه بگذاشتند
 چو بیا قوت حور شبید را در دبرد
 بدزدی گرفتند محتاب را
 دو لشکر گشاده کمر چوں دو کوه
 به منزل که خویش گشتند باز
 بیا ساقی از من مرادور سن
 مے کو مراره به منزل برد

که فردا محالیت در آید ز پایے
 خورد ضربت تیغ پهلوی شکان
 بما برگشاده کئی قفل گنج
 به زو کار ما هر دو چوں زر گئی
 به بیجاں در آن خواسته داد دست
 کنند این خطا با خداوند خویش
 کزو خشم خود را شکست آورد
 کُن دانستای به یاد آمدش
 سبک آن ولایت تواند گرفت
 خبر یافتند از خداوند مہش
 به خونریز بد خواه یاری دهد
 پے گشتن شاه برداشتند
 بیا قوت بچستن جہاں پے فشود
 کہ آن بزد آن جوهر ناب را
 شدند از نبود آزمای سئوہ
 به رژیم دیگر روزه کردند ساز
 جہاں از سے لعل پُر نور کُن
 ہمہ دل برند او غم دل برد

پیروزی یافتن سیکندر بر
 دارا و گشته شدن دارا

جہاں گرہ چہ آرائنگاہ خوش است   نیتا بنده را نعل در آتش است

دو در دارد این باغ آراسته
 در آ از دیه باغ و بنگر تمام
 اگر ز بهر کی با گلے خو بگیر
 دیرین دم که داری بشادی بسج
 نه ایم آمده از پهل دل خو نشی
 خرا را کسے در عود سی نخواهد
 گذارند و نظم این داستان
 که چون آتش روز روشن گذشت
 شب از ماه بر بست بیدار
 طلایه ز لشکر گه هر دو شاه
 بیاتی بر آمد شدن چو خراس
 بسا خفته کن بپشت و پهل مشت
 غنوده تن مر دم از سرخ و تاب
 میانیش کتاں هر دو لشکر بر از
 مگر کاں و رازی نمودے درنگ
 سگالش چنان شد دو کوشنده را
 چو خورشید روشن بر آرد کلاه
 دو خسر و عناں در عناں آوردند
 بازرم و خوشنودی از یک دیگر
 چو دارا در آن داری راے جنت
 شوے آشتی کس نشد رهنمون
 که ایرانی از دےء نیش خورد
 چو فردا فشاریم در جنگ پایے

درو بند ازین هر دو برخاسته
 ز دیگر دیه باغ بیرون خرام
 که باشد بجای ماندنش ناگزیر
 که آینه در قفله است و بیج
 مگر از پهل رخ و محنت کشی
 نگر آن زمان کتاب و بیدم نمائند
 سخن را ند بر سنت داستان
 هر از دود شد گشاید نیز گشت
 شکسته بود نور در سایه
 شد پاس دارنده تا صبح گاه
 نیا سوده در آج از بانگ پاس
 سراییم هر ساعت از خواب جنت
 نظر هر زمانے در آمد ز خواب
 که آے کاشکے بودے امشب دراز
 به دیری پدید آمدے روز جنگ
 که ریزند صف راے خوشنود را
 پدیدار گردد سپید از سیاه
 رو دوستی در میان آورند
 پتا بند و زراں بر متا بند سر
 دل راے زن بود در راے جنت
 نمودند را پیش بشمیر و خو
 بقائم کجا ریزد اندر نبرد
 ز رومی نمانیم یک تن بجایے

بدین عشوه دادند شنه را تشکیب
 همان قاصدان نیز که دند جند
 سکنده ز دیگر طرف چاره ساز
 خیال دو سزینگ را پیش داشت
 چنین گفت با پهلوانان روم
 بکشیم کوشیدنی مرد وار
 اگر دشت بزدیم مار است ملک
 قیامت که پوشیده بر رای ماست
 ز اندیشهای چنین هوشناک
 چو گیتی در روشنی باز گردد
 با آتش بدل گشت مشت شرار
 در آمد بجنبش دو لشکر چو کوه
 فریاد و نسب شاه بهمن فراد
 همه ساز لشکر بتزیین جنگ
 ز پولاد صد کوه برپای کرد
 چو بر سینه ساز در گشت کار
 جناح از هوا بر زمین بزد
 جهادار در قلب که کرد و جلے
 سکنده که تیغ جهاں سوز داشت
 بر آیمخت رزمی چو بارنده میخ
 جناح سپه را بگردو کشید
 گر انما بجان را بد آسان که خواست
 گروست که پرتا بیان ساخت نشان

یکے بر دیرسی یکے بر فریب
 که بر خون او بسته بودند عهد
 که چوں پای دارد در آن تره کنار
 مجرای خود که سزینگ غمیش داشت
 که فرودا درین مرکز سخت بوم
 رگ جان بکوشش کنیم استوار
 و گر ما شدیم آن داراست ملک
 بود روزه آں روز خود دایه داشت
 دو لشکر غنودند با ترس و باک
 جهاں باز سزای دیگر آغاز کرد
 بکلیجه شد آں سیم گاو دس دار
 که آن جنبش آمد جهاں سته
 چو برخواست از اول بانداد
 بر آراست از جبهه دینم لشک
 بپایین او گنج را جاس کرد
 همان پیسره شد چو روپن حصار
 پس آهنگ شد در زمین چار میخ
 در نقش کیا غیش بر سر بیاسے
 چنان تیغ از بهر این روز داشت
 لشکر گش ز پیکان و باران ز تیغ
 سیم باژگی بر سر خوں کشید
 بفرمود رفتن سوز دشت رشت
 چپ اندازش بر چپ انداخت نشان

بهماں اُشتواران درگاه را
 بقلب اندرون داشت باخویشین
 برآمد ز تلب دولشکر خروش
 تیریه بفرستید چوں مُرشد شیر
 ز شوریدن ناله کرتا سَے
 ز فریادِ روپس خیم از پشتِ پیل
 ز بس بانگِ شیبِ زهره شکافت
 ز غُشیدن کوسِ خالی دماغ
 در آمد به بکُراں سر بید برنگ
 ز بس تیر باران که آمد بجوش
 گر آں تیر باران گُئوں آمدے
 خرو شیدن کوسِ رو پینه طاس
 جلاجل زنان از نواهای زنگ
 بجُخش در آمد دو دریاے خوں
 ز بس کو بساطے مُد آراشته
 با ترمود در آمد کماں را شکج
 سینیزنده از تیغ سیاه ریز
 ز پولاد پیکان پیکر شکن
 ز بس زخمِ پولادِ خار استنیز
 ز نوکِ سیال چرخِ دولاب رنگ
 ز بس بردهن نانج انداختن
 سیال در سیال رشته چوں نوکِ خار
 گریزند گداں را در آں رشتنیز

کز ایشان بود ایمنی شاه را
 چو پولاد کوچه شد آں پیلتن
 رسید آسمان را قیامت بگوش
 در آمد بر قفس اژدهای دیر
 بر افتاد تنب لوزه بردست و پیلے
 نفیر نَشکاں در آمد ز سِنیل
 بد تیر زهره به بیچید ناف
 ز بس لوزه افتاد در کوه و ران
 گشاده بدو روزنِ درع و تروگ
 فگند ابر بارانے خود ز دوش
 بجایے غم از ابر خوں آمدے
 رنجور نشده را داد بر جان هر پس
 بر آورد خوں از دلِ خاره سنگ
 شد از موج آتش ز بس لاله گول
 غبارے شد از جايے برخاشته
 نشتابان شده تیر چوں مار کج
 چو سیاه کرده گریزا گریز
 تن کوه لرزید بر خویشتن
 ز بس را شده استخیاں ریز ریز
 ز پرگاه لودش فرو ماندنگ
 نفس راته راو بر دوش تا ختن
 سپر بر سپر بسته چوں لاله زار
 ز رویه رهای نه راه گریز

سواران ہمہ بنیر پر داخته
 در آں مسلخ آدمی زادگان
 بجا نبرد خود هر کسے گشت شاد
 ندارد کسے سوگ در حو نگاه
 سخن گو سخن سخت پاکیزه راند
 چو مرگ از یکے تن بر آرد هلاک
 بمرگ همه شهر زین شهر دور
 زبس گشته برگشته مردان مرد
 بر آں دجله خون بلند آفتاب
 سنان سکندر در آں د آوری
 شرارے کہ شمشیر دارا فگند
 چو لشکر به لشکر در آمیختند
 پراگندگی در سپاه او افتاد
 سپه چوں پراگنده شمشیر جنگ
 کس از خاضگان پیش دارا نبود
 دو سه تنگ غدار چوں پهل دست
 ز دیش یکے زخم پہلو گذار
 در افتاد دارا بدان زخم تیز
 در خدمت کیانی در آمد به خاک
 بر محمد تن نازک از درد و داغ
 گشته دوسه تنگ شوریده لے
 کہ آتش ز دشمن بر انگیختیم
 بیک زخم کردیم کارش تباه

گئے تیر و گے تو کش انداخته
 زین گشته کوه از بس افتادگان
 کس از گشتن کس نیاورد یاد
 نہ کس جز قزاق پوشند سیاه
 کہ مرگے ہاتھوہ را جشن خواند
 شود شہرے از گزیدہ اندوہناک
 نگدید کسے گو بود تا صبور
 شدہ راہ بر بشتہ برہ نور
 چو نیلوفر افگندہ زورق بر آب
 سبق بردہ بر چشمہ خاوری
 پیش در دل سنگ خارافگند
 قیامت ز گیتی بر انگیختند
 پند دیش در آوزم شہ افتاد
 فراخی در آمد بہ میدان تنگ
 کزو در دل کس ہمارا نبود
 بر آں پیلتن ہر گشتاوند دشت
 کہ از خون زین گشت چوں لالہ زار
 ز گیتی بر آمد یکے ز شمشیر
 بغلطید در خون تن زخمناک
 چہ خویشی بود باد با پیراغ
 بنزد سکتہ رگر فتند جلمے
 بارقبال شہ خون اور یختیم
 سپہ دیم جانش بفتراک شاہ

بیاتای زینتی و باور مکنی
 چو آمد ز ما آنچه کردیم رست
 با بخشش گنجی که پند ز فتنه
 سکنده چو دانست کارین آبدان
 پشیمان شد از کرده پیمان خویش
 فرو میرد امید داری ز مرد
 نشان جُست کال کشور آرای کس
 دو بیداد همیشه براه اندرون
 چو در مویک قلب دارا رسید
 تن مرزبان دید در خاک و خون
 سیمانی افتاده در پای مور
 بیازو بیهمن بر آسوده مار
 بهار فریدون و گلزار بهم
 نسب نامی دولت کیقتباد
 سکنده فرو آمد از پشت بور
 بقدر مودتا آن دو سرنگ را
 پدارید بر جای خویش آشنوار
 بهالین گه خسته آمد فراز
 سر خسته را بر سر را نهاد
 فرو بسته چشم از تن خوابناک
 چو دارا بر ویش نظر کرد و دید
 چنین داد دارا بخشود جواب
 رها کن که در من رهایی نماند

بخونش شمشیر بازگی تر مکنی
 تو نیز آنچه گفتی بیاور بجای
 وفا کن بچیز که خود گفتی
 دیر اند بر خون شاهنشاهان
 که برخاستش عصمت از جان خویش
 که همتال را سر در آید بگرد
 گنج خوابگاه دارد از خون و خن
 به بیداد خود شاه را رهنمون
 ز مویک دواں هیچکس مانند
 گلزار کیانی شده سرنگون
 بهان پیشه کرده بر پیل زور
 ز رویین دژ افتاده رشتند باد
 بباد خزاں گشته تا راج غم
 ورق بر ورق سوسو بود باد
 در آمد بهالین آن پیل زور
 دو کوفه زخمی خارج آهنگ را
 خود از جا بچسبید شوریده وار
 ز درع کیانی رگه کرد باز
 شب بتره بر روز رختان نهاد
 بدو گفت بر خیز ازین خون و خاک
 بسوز چاکر آه از دل کشید
 که بگذارتا سر زخم من بخواب
 چراغ مرا روشنایی نماند

پشیم بدان گوته پتلو درید
 تو اے پهلوان کادی سوسے من
 که با اینکله پتلو دریدیم چو میغ
 سرسزورال را رهاکن ز دست
 چه دستی که با ما درازی کنی
 نگهدار دشتت که داراست این
 چو گشت آفتاب مرا روه زرد
 مبین سز و را در سراقندگی
 درین بندم از زحمت آزاد کن
 زین را منم تاج تارک نشین
 رهاکن که خواب خوشم می برد
 مگر داں سرخفته را از سیر
 زمان من اینک رسیده گماں
 اگر تاج خیا هی مژد از سرم
 چه من زین ولایت کشادم کمر
 سکندر پشالید کاسے تاجدار
 خواجهم که بر خاک بودے سرت
 دیکن چه سوداشت کلین کار بود
 اگر تاجور سر بر افراشته
 درینا بدریا گنوں آدم
 چرا مزگیم را نیفتاد ستم
 مگر نالعه شاه نشینده
 بدار اے بگیتی و دانایه راز

که شد در چکر پهلوم نا پدید
 نگهدار پتلو ز پهلوسے من
 هسته آید از پهلوم بوسے تیغ
 تو نشکن که ما را چاه خود شکست
 بتاج کیاں دشتبازی کنی
 نه پنهان چو روز آشکار است این
 نقابے بمن در کش از لاجورد
 چنان شاه را در چنین بدنگی
 با مژزش ایزدی یاد کن
 ملو راں مرا تا نلزد زین
 زین آب و چرخ آتشم می برد
 که گردون گز داں بر آرد نفیر
 رهاکن بحاکم خودم یک زمان
 یکے لحظه بگذار تا بگذرم
 تو غیاہ افسر از من یتان خواه
 سکندر منم چاکر شهریار
 نه آلوده خوں شدے پیکرت
 تا شمت ندارد درین کار سود
 کمر بند او چاکری ساخته
 که تا سینه در موج خوں آدم
 چرا پکے نکر دم درین راه گم
 نه روهے چنین روز را دیدے
 که دارم به بنمود دارا نیاز

و بیکن چه بر نشیمن افتاد سنگ
 درینجا که از نسل اسفندیار
 چه بودی که مرگ آشکارا شدی
 چه سود است مردن شاید زور
 بنزد دیک من یک سر موی شاه
 گر این زخم را چاره دارنستی
 مبادا که اورنگ شاهی
 چرا خون گزیم برین تلخ و سخت
 مبادا آن گلستان که سالار او
 نفیر از جملانی که دارا گذشت
 بپاره گری چون ندارم تو آن
 چه تدبیر داری و رای تو چیست
 بگو هر چه خواهی که فرمان کنم
 چو دارا شنید آن دم و نواز
 بد گفت کاسه بهترین بخت من
 چه پرسی ز جان بجان آمده
 جهاں نوبت هر یک از پنج پرشت
 ز بے آدیم بپایند سوزد درون
 چو بر تری که در اثر دار و ستاب
 سبوی که سوراخ باشد نخست
 جهاں غارت از هر در میبرد
 نه زو این ایاں که هستند نیز
 زین روز من رشتی پیشه کن

کلید در چاره ناید بچنگ
 باین بود بس ملک را یادگار
 سکن در هم آغوش دارا شدی
 که پیش از اجل رفت نتوان بگر
 گرامی ترا ز صد هزاراں کلاه
 طلب کرده تا تو را رشتی
 ز دارا دولت بماند تری
 که دارنده را بر در افکند رخت
 بدین خستگی باشد از خار او
 نه پنهان چو روز آشکارا گذشت
 کنم نوحه بر یاد سرو روان
 امید از که داری و زیمت ز کیست
 بپاره گری با تو بپایان کنم
 بخوار شگی دیدم ساکود باز
 سزاوار پیرایه تخت من
 کله در سیموم خزاں آمده
 بجو شدت ماکه بر رخ نبشت
 قدم تا سرم غرق در یای خون
 لب از آب خالی و تن غرق آب
 بموم و سریشم نگردد در دست
 یکے آورد دیگرے مے برد
 نه آنا که رفتند رشتند نیز
 تو نیز از چنین روز اندیشه کن

چه هشتاد به پند من آموزگار
 ز من به زبهن شدم کاژد ها
 ز اسفندیار جهانگیر گزد
 چه در نسل ما گشتن آمد نخست
 تو سر سبز با دا به شاهنشاهی
 چه در خواستی کاژد و تو چو پست
 به چیز آژد و دارم اندر نهان
 یکے آنکه بر گشتن به گناه
 دوم آنکه بر تخت و تاج کیاں
 دل خود پیزدازی از تخم رکیں
 سوم آنکه بر زیر دستان من
 هان روشنک را که دخت من است
 بهم خواست خود گئی سر بید
 دل روشن از روشنک بر متاب
 سکنده پذیرد وقت زد هر چه گشت
 کبودی و کوری در آمد بچرخ
 درخت کیاں را فرو ریخت بار
 چه مهر از جهان مهر بانی برید
 سکنده بر آل شاه فرخ نژاد
 در و دید و بر خویشن تو کرد
 چه روز دگر صبح ابلق سوار
 سکنده بر فرمود کاژد ساز
 ز مهر زر و گنبد سنگ بست

بدین روز نشاندت روزگار
 بخاریدین سر نکردش رها
 که از چشم زخم جهاں جان بزد
 گشته نسب کرد بر من درست
 که من کرده ام سر ز بالین نهی
 بوقتی که بر من بپاید گریست
 بر آید باقبال شاه جهاں
 تو باشی درین داوری داد خواه
 چه حاکم تو باشی نیاری زیاں
 پند داری از حقه مازین
 حرم نشکنی در شهنشاه من
 بدان نازکی دست بخت من است
 که فرسخ بود گوهر از جسته
 که باروشنی به بود آفتاب
 پذیرنده بر خاست گوینده حق
 که بغداد را که دیے کاخ و کرخ
 سقن دوخت بر درع اسفندیار
 شهبانند و یا قوت شد نابید
 شبانگاه بگریست تا بانداد
 که اورا جهاں زهر مار یست خورد
 عطیه یزدون زد برین مرغمه
 بر مژد شر بجای شهنشاه
 همایش کرده دند جای نشست

چو خلوتگش آل چنان ساختند
 تنومند را قدر چندان بود
 چو بیرون رود جوهر جان زن
 چرایی که باو درود درمی
 اگر در سپهر بی و گهر درمخاک
 بسا مایا کوشود خورده مور
 چنین است رستم این گذرگاه را
 یکس را در آرد به هنگامه تیز
 نمکن زبیر این لاجوردی بساط
 که رویت کند کهر با وار زرد
 گوئی که در شهر شیراں بود
 چو مرغ از پی کویج برکش جناح
 بزن برق وار آتش در جهان
 سمندر چو پروانه آتشرو است
 خزس جوز میخورد بر جالے جو
 اگر شاه ملک است و گهر ملک شاه
 که داند که این خاک دیرینه دور
 کهن کیسه شد خاک پنهان شکج
 زر از کیسه تو بر آرد خروش
 که داند که این دهم دام و دود
 چه بیرنگ بار بخندان ساخت است
 فلک نیست یکساں هم آغوش تو
 گمت چوں فرشته بلندی دهد

از زحمات خویش پر داختند
 که در خانه کالبد جان بود
 گریزد ز تنخوابر حق پیشتن
 چه بر طاق آیواں چه بسے زی
 چو خاکی شوی عاقبت زیر خاک
 چو در خاک نشور آفتند از آب شور
 که دارد بآمد شد این راه را
 یکس را ز هنگامه گوید که خیز
 باری مهره کهر با گوی نشاط
 کبودت کند جامه چوں لاجورد
 بمرگ خودش خانه ویراں بود
 مشو مستراح اندرین مستراح
 جہاں را ز خود و ارمهاں و ارمهاں
 دلیک این کهن لنگ و آن خوشروست
 خرافتاد و جان داد خربنده رو
 هم راه رنج است یا رنج راه
 بهر غارے اندر چه دارد ز غور
 که مهر گزید بیرون نارد آواز گنج
 سبوسے نواز تزی آید بجوش
 چه تار پنهان دارد از نیک و بد
 چه گردمکشان را سر انداخت است
 طرازش دورنگ است بردوش تو
 گمت با دواں دشت بندی دهد

کلیجی چو گره دُوں وهد باندا
 ز بهر جوے چند بزدن سپاس
 چو هست آب حیواں چو خرما چو شیر
 ز نال شو که همصحنانف بداند
 زنا مود میهای این مردم است
 ز مردم گر بزد شوے کوه و غار
 ز بد عهدی مردم اندیشه کرد
 که در مردمان مود میها بر مرد
 بگوئی که مردم چنین است حرف
 هم از مردن مردمی شد سیاه
 بگفتار ناگفتنی بر پیچ
 فرو حنوب یا پنبه در نه بگوش
 که با سوز منخ است و باز دوزد
 بر آید بصد دست چوں تو بهار
 بآیین یک چشمی آید پدید
 در آنگن بمخرم چو آتش بخز
 چو صبحم دماغ دو مغزی دهد

شبانگه بنا نیست نارد بیاد
 چه باید درین هفت چشمه خراس
 چو خضر از چنین روزی روزه رگر
 ازین دیو مردم که دام و داند
 پئے گور کرد دشباناں گم است
 گوژن گر ازنده در مرغزار
 همان شیر کو جاع در بیشه کرد
 مگر گوهر مردمی گشت خرد
 اگر نقش مردم سخوانی شکوف
 بچشم اندرون مردم را کلاه
 نظامی بخاموشکاری بیسج
 چو هم رشتی خفتگانی خموش
 بیاموز ازین مهر و لا جوژد
 شبانگه که صد رنگ بند دنگار
 سحر که یک چشمه یابد رکبید
 بیاسانی آن خون رنگین رز
 عی کرد خودم پائے لغزی دهد

تذکره شیخ نظامی گنجوی مصنف سکنر نامه

شمش ابو محمد انبیا س یوسف بن مؤید - اصلش از
 تفرش است - که از خواجه قم شمرده می شود - اما وادش
 در گنجی که از بلاد آذر بایجان است - رد داده - فے راز

عُدوم ظاهری و باطنی و مُصطلحات رشی بره نام بود +
 تناسل عمر گر انخاب را بقناعت و تقوی و عزت و انبیا
 بسر نموده - چوں شُهر از غلبه حوص و هوا دشت
 به سینه بسته پیش از باب دنیا نه ایستاده - بلکه سلاطین
 روزگار بوی تبرک می جُشنند - چنانچه اکثر مثنویات
 به ایتحاس نشان نظم فرموده - از آن جُمند مخزن اشرار
 بنام بهرام شاه دایه روم - و بیلی مجنوں بارشیم مشوچتر
 شاه شروان - و خسرو خیرین و هفت پیکر هر دو
 به اتایک قزل ارسلان - و سکنه نامه که آخری است بر
 طفل شاه سلجوقی به سبک نظم کشیده بود - و سوابی
 خُسنه موصوفه اقبالنامه و غیره با از دست - دگویند ریت
 هزار بیت از قصیده و غزل و قطعه و رباعی و غیره با از
 یادگار مانده بود - گو که حال درمیان نیست + نشری پاکیزه
 دارد - و هم گویند - که مخترع نبیود مروجیه حال مثنوی نظامی
 است - یعنی ابتدای مثنوی بکجه و نعت و منقبت و
 مناجات و تعریف شعر و سخن و غیره نموده به دستان گوی
 رغبت نماید + آورده اند - که نظامی بعمیر هشتاد و چار سالگی
 بخد ۵۹۹ هـ پانصد و نود و نه هجری که خود به تاریخ هشتام
 سکنه نامه بخدی گفته - قوت گردید - گویند - که سفینه
 مثنوی اکثر از هفت بحر بیرون می رود - پس از آن
 آوزان وزن سکنه نامه فعولن فعولن فعولن فعولن
 بارشیم متقارب مثنی مقصور یا مخدوف است +

منتخبات شاهنامه

پژسیدن سهراب نام و نشان سزداران ایران از بهجیر

زمانه بر آورد از چرخ سر
نشست از بر چهره بنبل رنگ
یکه مغیر خست روی بر سرش
خم اندر خم و روزه کرده و ژم
بجائے که ایران سپه را بدید
بدو گفت کژی نیاید ز تیر
سرافشان شود زخم کم آورد
چو خیاہی کہ نگر ایدت کاشتی
بکژی مکن رای و چاره مجھے
سرافراز باشی بر انجمن
مناب از ره راستی پیچ رھے
بیاداش نیکی بیابی ز من
بیابی بے خلعت و خیاشته
ہماں بقدر و زنداں بود جلے تو
ز من ہرچہ پژسدا ز ایراں سپاہ

چو خورشید برداشت زریں سپہ
پہو شید سہراب خفتان جنگ
یکے تیغ پندی ہر اندر برش
کندے بہ فشاں بر شصت خم
بیامد یکے کیند بالا گزید
پفرمودتا رفت پیشش بہجیر
نشانہ نہاید کہ خم آورد
ہر کار در پیش کن راستی
سخن ہرچہ پژسم ہمہ راست گھے
چو خیاہی کہ یابی رہائی ز من
از ایراں ہر آنخت پژسم گھے
اگر راست گفتی سراسر سخن
سپارم تو گنج آراستہ
ور ایدونکہ کژی بود رایے تو
چنین داد پاسخ بہجیرش کہ شاہ

بگویم همه هر چه داند بدو سے
 نه بینی جز از راستی پیشه ام
 بگیتی چه از راستی پیشه نیست
 بدو گفت که تو پسرسم همه
 همه نامداران آن موز را
 دلیران و مژدان ریران زریں
 ز بهرام و از رستم نامدار
 یکایک نشانی بمن بر نما
 سراپا دد و بیبر رنگ رنگ
 به پیش اندرون بسته صد تنه پیل
 یکے زرد خورشید پیکر دُر فشان
 بقلب سپاه اندرون جلے کیست
 بدو گفت کال شاه ریران بود
 وز آل پس بدو گفت که میمنه
 سراپا دد بر کشیده سپاه
 بگزد اندرش خیمه زاندازه پیش
 زده پیش او پیل پیکر دُر فشان
 چه باشد ز ریرانیاں نام او
 چنیں گفت کال طوس نوذر بود
 سپهبدار و از تنجیه پادشاه
 ندارد ابا زخم او شیر تاو
 پسر سید کال سرخ پرده سرے
 یکے شیر پیکر دُر فشان

بگزی چرا بایدم گفتگو سے
 بگزی نیاید خود اندیشه ام
 ز کوفی بزیج اندیشه نیست
 ز گز و نکشان و ز شاه ورم
 چو طوس و چو کاوس و گودرزا
 چو گنستم و چو گیب با آفرین
 ز هرجیت پسرسم بمن بر شمار
 اگر سر به تن خواهی و جان بجا
 بدو اندرون خیمه سے پینگ
 یکے تخت پیروزه برسان ریل
 سرش ماه زریں غلافش برفشان
 ز گز داند ریران و رانام چیست
 که بر دُر گش پیل و شیران بود
 سواران پشیر و پیل و مینه
 رده گز دش اندر ستاده سپاه
 پس پشت پیلان و شیران به پیش
 به نزد دش سواران زریں فشان
 بگو تا کجا باشد آرام او
 دُر فشان کجا پیل پیکر بود
 سراقاز و لشکر کش و کینه خواجه
 مژگان ز بهمش پدر بر ند ساو
 یکے لشکر سے گشن پیش بیاسے
 دُر فشان گز دُر بیان دُر فشان

پس پشتش اندر سپاه گراں
 که باشد بمن نام او باز گوے
 چنین گفت کال فرّ آزادگان
 سپه کش بود گاه کینه دیر
 کجا پیل با او نکوشد بجنگ
 دیگر گفت کال ستر پرده سرے
 یکے تخت پر مایه اند میان
 برو بر نشسته یکے پهلوان
 از آنکس که بر پاره پیش برشت
 یکے باره پیش بیلاے او
 بخود هر زمان بر خروشد هے
 بے پیل بروگشتواندار پیش
 به ایران نه مرده ببالے او
 درفشش بریں اژدها پیکر است
 که باشد بنام آن سوار دیر
 هجیر آنگے گفت با خویشتن
 بگویم بریں نیک دل شیر مرده
 از آن به نباشد که پنهان کنم
 بهر دگفت که چیں یکے نیک خواه
 دیر سید ناش ز فرسخ هجیر
 دیگر بار به سید سهراب ازو
 بپاسخ چنین گفت یا او هجیر
 بریں دژ بدم من بدان روزگار

همه نیزه داران و جوشنوار
 ز کشتی میاور تنباهی بروے
 سپه دار گو دژ کشوادگان
 دو چل پور دارد چوپیل و چو شیر
 نه از دشت برود نه از که پلنگ
 بر دگان ایران به پیش پایے
 زده پیش او اختر کاویان
 ابا فرسو با سفت ویال گواں
 نشسته بیکسر ازو بر تراست
 نه رینم هے اسب همنارے او
 تو گوئی که دژیا زجوشد هے
 هے جوشد آن مرده بر جلے خویش
 کندے فرو هسته تا پایے او
 بر آن نیزه بر شیر زریں سر است
 که هر دم هے بر خروشد چو شیر
 که گر من نشان گور پیلتن
 ز رستم بر آرد بنا گاه گردد
 ز گز دنگشاں نام او بفگم
 به نوسی پیامد بنزدیک شاه
 بگفتا که نامش ندانم بویر
 که بارے مرا نام چینی بگوے
 که اے پد همنر همنر شیر گیر
 کجا او پیامد بر شهریار

گمانم کہ آں چینی این پہلو است
 نہیں گشت سُہراب را دل آں
 نشان دادہ ہداز پدر مادرش
 ہے نام جُستہ از دہان ہجیر
 بُستہ ہر بر دگر گوئے بود
 قضا چوں ز گردوں فردہشت پر
 وزاں پس رہز سید کز مہتران
 سواران بشیار و پیلاں پیاسے
 یکے گزگ پیکہ دُرفش از برش
 میان سراپادہ تختہ زدہ
 ز ایراں یگو نام آں مزدجیت
 چُنیں گفت کاں پور گو دُرز گویو
 ز گو دُرزیاں مہتر و بہتر است
 سراپاز داماد و شتم پور د
 بد و گفت ز آگسو کہ تابندہ شید
 ز دیبلے رومی بہ پیش سوار
 پیادہ سپر دار و نیزہ و راں
 ز دیبا فرورہشتہ زیبا جلیل
 نشستہ سپہدار بر تختِ علج
 چہ نام است اورا ز نام آوراں
 بد و گفت کورا فرا برد ز خواں
 بد و گفت سُہراب کیس در خور است
 ز ہر سو ز ہر جہاندار شاہ

کہ ہر گوئے ساز و سلاحش زوشت
 کہ جاسے نیامد ز و شتم نشان
 ہے دید و دیدہ نہ مہر باورش
 مگر کاں سٹھنا شود و لہیز
 ز فزماں نکاید نہ ہرگز فرود
 ہم ز ہر کاں کور گزدند و کر
 کشیدہ سراپادہ بر کراں
 بر آید ہے تالہ کرتاسے
 بابر اندر آورده زریں سرش
 ستادہ غلاماں یہ پیش رده
 کجا جاسے دار دیندش ز کیست
 کہ خیا نہ گزداں و را گویو
 بہ ایراں سپہ برد و ہرہ سلامت
 بہ ایراں زریں ہچو او کم بود
 بر آید یکے پردہ بیم سپید
 رومہ بر کشیدہ فرود از ہزار
 شدہ انجمن لشکر بے کراں
 غلام ایستادہ رده خیل خیل
 بنادہ بر آں علج کمرے ساج
 سپہبد نژاد است یاسر و راں
 کہ فروز ندر شاہ است و تاج گواں
 کہ فروز ندر شاہ است و با افسر است
 پیایند پیشش ہماں با کلاہ

پہلے سید زان تزد پزده سرے
 بگرو اندر نش سنج وزدو مٹفتش
 در فتنے پس پشت پیکر گراز
 چه خوانند اورا ز گرو دمنکشان
 چنین گفت کورا اگر از است نام
 ہشیوار و از شجر گیو دان
 نشان پدر جنت و با او گفت
 جہاں را چہ سازی کہ خود ساخت است
 زمانہ بنشہ در گروہ داشت
 چو دل بر رہی در سرے سنج
 در گرو بارہ پز سید ازو سرفراز
 از ان پز دہ ہنر و اسب بلند
 وز ان پس ہجیر سپہبدش گفت
 گراز نام چینی بہانم ہے
 بدو گفت شہراب کیں نیست داد
 کہے کہ بود بہلوان جہاں
 تو گفتی کہ در لشکر او نہ تر است
 پر زے کہ کاؤس لشکر کشد
 جہاں بہلوان باشدش پیشرو
 چنین داد پاسخ مر اورا ہجیر
 کہوں رفتہ باشد بز ابلستان
 بدو گفت شہراب کیں خود بگروے
 برایش نشیند جہاں بہلوان

در فتنے در فشان بہ پیش پہلے
 ز ہر گونہ بر کشیدہ درفش
 سرش ماو بیچین و بالا دراز
 بگو تا چہ داری از وہم نشان
 کہ در جنگ فیماں دارد لگام
 کہ بر دزد و سخی مباحذ زگان
 ہمیداشت آن راشتی در نہفت
 چناندار از پس کار پزدخت است
 چنان کو گذارد بہاید گذشت
 ہم نہر زو بینی و دزد درنج
 از ان کش بریدار او بہ نیاز
 وز ان مزدو آن تاب دادہ کند
 کہ از تو سخن را نیاید نہفت
 از ان است کو را ندانم ہے
 ز رستم نکر دی سخن ہیچ یاد
 میان سپہ در نماید رہاں
 نگہبان ہر مزد و ہر کشور است
 بہ پیل دماں تخت و افسر کشد
 چو بر خیزد از دشت اولے غو
 کہ شاید بدن کاں گو شیر گیر
 کہ ہنگام بزم است در گلستان
 کہ دارد سپہبد سوے جنگ رومے
 بریں بر زخمند پیر و جوان

سرا با تو امروز پیاں یکے هست
 اگر پهلوان را نمائی به من
 ترا بے نیازی دهم در جهاں
 و را آید و نیکه این راز داری ز من
 سرت را نخواهد بچسبے تن بجای
 نه بینی که موبد بخشرو چ گفت
 سخن گفت تا گفت چوں گوهر هست
 چو از بند و پیوند یابد رها
 چنین داد پاسخ بپیش که شاه
 نبرد کسے جوید اندر جهاں
 اگر خود به بینی تو چنگالی او
 بدانی که از دسے نیاید رها
 بزخم سیر گرز سنداں شکن
 کسے را که رستم بود هم نبرد
 هم آورد او بر زین پیل نیست
 تنش زور دارد بعد زور مند
 چو او خشم گیرد بر روز نبرد
 نخواهم که با او بخوا بود
 هنر های رستم بگردو جهاں
 تو با او بسنده ناشی به جنگ
 بگیتی نریدی تو جنگ آوراں
 چو افرا سیاب آن سپه دار چین
 بشمشیر کین رستم پیلتن

یگویم که گفتار من اندک است
 سرافراز باشی بهر انجمن
 گشاده کنم گنجینه رهاں
 گشاده بمن بر زپوشی سخن
 سیاحتی کن انکوں بدین هر دو بکے
 بدانکه که کشاد راز از رخصت
 کجانا بسوده به بند اندر است
 چو رختده مهرے بود بے بها
 چو سیر آید از مرز از تاج و گاه
 که او زنده پیل اندر آرد رجاں
 چنان هیبت و بیکر دیال او
 نه دیو و نه شیر و نه نه آردا
 بر آرد دمار از دود انجمن
 سرش ز آسماں اندر آید بگرد
 چو گزد پئے اشپ او پیل نیست
 سرش بر تراشت از دخت بلبل
 بختش چه شیر و چه پیل و چه مرد
 هم آورد اگر کوه غارا بود
 هم آشکارا است پیش رهاں
 چو او تیغ بندی بگرد به جنگ
 که بودند با گوزن های گراں
 ابا نانداران تو راں ز رین
 ببارید آتش بر آں انجمن

بدو گفت سهراب آزادگان
 که همچو تو می خواند باید پسر
 تو مردان جنگی کجا دیدم
 که چندین ز رستم سخن بر زبان
 گرش زینم آنگاه آیدت یاد
 از آتش ترا زیم چندان بود
 چو دریا به سبزه اندر آید ز جال
 سر بر می اندر آید بخواب
 چو بر گفت زینگونه سهراب گردد
 بدل گفت ناکار دیده بهیچ
 یگویم بدین ترک بازو رشت
 ز لشکر کند جنگجو انجمن
 بدین زور و این کشتن و این یال او
 ز گودال نیاید کسی جنگجو
 ز ایران نباشد کسی که خواه
 چنین گفت موبد که دردن بنام
 اگر من شوم گشته بر دست او
 چو گودرز هشتاد پلور گزین
 چو گبور بهمانگیز لشکر شکن
 چو بهرام و بهرام گزین فراز
 پس از موبد من بهر بانی گنشد
 نباشد به ایران تن من مباد
 چو تن سر گنشد از زین بیخ سزود

سیاه بخت گو در تر کشوداگان
 بدین زور و این دانش و این مهر
 که بانگ پئے اسب نشنیده
 برانی ستانی و راه هر زمان
 که دریا به جوشان پلوز و زیاد
 که دریا به آرام جوشان بود
 ندارد دم آتش نیز پای
 چو تیغ تنش بر کشد آفتاب
 غنیم گشته بهر زمان بهر شمرود
 که گر من نشان گو شیر گیر
 چنین یال و این خسروانی نشست
 بر انگیزد آل باره پیدتن
 شود گشته رستم بچنگال او
 که با او بروی اندر آرد بر می
 بگیرد سر تخت کاووس شاه
 به از زنده دشمن بر او شاد کام
 نگردد سیاه روز و خون آب چو
 همه نانداران با آفرین
 که باشد بهر جا سر انجمن
 چو شیر و شش شیر آوژن رزم ساز
 ز دشمن بکین جانستانی گنشد
 چنین دارم از موبد پاک یاد
 سزد گر گیا را نبوید تندر

همه با من از رشتنت گفتن است
به بیوده چیزه ز من خواستن
بدین کینه خواهی بریدن سرم
چه باید کنوں رنگت آبخفتن
همانا کت آسان نیاید بدست
بر آرد به آورد که از تو گردد

سُهراب گفت این چه آشفتن است
چرا باید ریس کینه آراستن
که آگاهم ای آن نباشد برم
همان نباید به خوں ریختن
همی پیلتن را از بخوای شکست
نیاید ترا جُست با او نبرد

تاختن سُهراب بر خیمه کاؤس و بر کندن میحها

سر پر دلاں زود نمود بُشت
عجب مانند زان گفتنای بُشت
پیشکشش آمد بجای رشت
ز هر گونۀ کرد پیکار ساز
بنهاد از سر سوزی تلج ز
یکه ترمک زدی بکره دار باد
رگراں گزید را پنهان دپو بند
رشتت از بر بارغ نیزنگ
چه کوه روان اشبش از جابجست
بر آورد بر چمره ماه گزد
رسید او بنزدیک کاؤس شاه
رسیدند از دُسته سران دربار
ز بازو دُسته آل آب داده سنال

چو بشنید گفتار های دُرشت
رهنان کرد زور و دُسته گفت
ز بالا زدش بُشت یک بُشت دست
بسی کرده اندیشهای دراز
و بُشت از پئے کینه آنگه کمر
بپوشید خفتان و بر سر نهاد
گر نقش سنان و کمان و کُند
ز بُشتی بجوش آمدش خُون ورگ
به آورد که رفت چوں پیل مُشت
بُشت و آمد درای ناورد کرد
سپاه دمان تا به قلب سپاه
به کمره دار گوران ز چنگال شیر
ز پاؤ رکیب و ز دست و عنال

کس از نانداران ایراں سپاہ
وز آں پس دیراں شدند آغوش
نشايد رنگ کرد آساں بدوے
وز آں پس خروشید ستراب گرد
چنین گفت کایه فناه آزاد مزد
چرا کردہ نام کاؤس کے
گر ایں نیزه ورشید بیجاں گم
یکے سخت سوگند خوردم بزم
کز ایراں غاصم یکے نیزه دار
که داری از ایرانیان نیزه جنگ
کجا گهو و گو در زو طوس دیر
سوار جہاں رستم نامور
در آید و مزدی نمایند ہیں
بگفت و ہے بود خاموش بس
از آں پس بختیید از جاکے خویش
خم آوزد پشت و سنان سنج
سرا پرده یک بہرہ آمد ز پاسے
غیب گشت کاؤس و آواز داد
یکے نزد رستم برید آگهی
نارم سوارے در اہم نیزه
بشد طوس و پیغام کاؤس بود
بدو گفت رستم کہ ہر شہزاد
کے جنگ بودے گے سازہ بزم

نیارشت کردن بدو در نگاہ
کہ اینست گوئی گو پیلتن
کہ یار دشمن پیش او جنگوے
ہے شاہ کاؤس را بر شمرود
چون است کارت بدشت ہرود
کہ در جنگ شیراں نداری تو پے
سپاہ ترا جند بے جاں گم
بداں شب سجا گشتہ شد زندہ رزم
گم زندہ کاؤس کے راہ دار
کہ پیش من آید بریں دشت جنگ
فریب ز کاؤس و گشتہ شیر
وگر زنگہ گرد بہ خاش خر
وزیر زنگاہ از پے خشم و کین
انرا ایراں نداد ایچ پاشخس کس
بزد ویکہ پرده سرا رفت پیش
بزد دشت و بر کند ہفتاد میخ
ز ہر سو بر آمد دم کرداسے
کہ آسے نانداران فرسخ رزاد
کزیں تریک شد مغز گرداں بقی
از ایراں نیارد کس راں کار کرد
شہیدہ سخن پیش او بر شمرود
کہ کردے مرا ناگاہاں خواستار
ندیدم ز کاؤس جز رنج رزم

پھرمود تا رخش را زین کنند
 ز نیمه نگه کرد رستم بدشت
 بناد از بر رخش رخشندہ زین
 ہے بہت با گز ز رستم تنگ
 ہے آں بدیں ایں بدال گفت زود
 بدل گفت ایں رزم آہر من بہت
 بزد دشت و پوشیدہ بر بیاں
 نشست از بر رخش و پیمود راہ
 بدو گفت ز ایدر مرو پیشتر
 دُرخش پیرہ دند با اد بہم
 چو سہراب را دید آں یال و شاخ
 بدو گفت ز ایدر بیک شو شویم
 بخندید سہراب پز خاش خر
 ہمالید سہراب کہت را بکفت
 گفت او برو رستم برو تا رویم
 از ابران و توران نخواہیم کس
 بہ بالا بلندی و با کثت و یال
 بہ آوردگہ مرثرا جائے نیست
 نگہ کرد رستم بدال سرفراز
 بدو گفت زدم آے جو ائمہ دزدہم
 بہ پیری بسے دیدم آوردگاہ
 تہ شد بسے دیو بردشت من
 نگہ کن مرا تا پزینی بجنگ

سواراں برو ہا پیر از چیں کنند
 ز رد گیو را دید کا ندر گذشت
 ہیگفت گز گیس کہ بشتاب ہیں
 بہ بر گشتواں بر زدہ موس جنگ
 تہمتن چو از پردہ آوا شنود
 کہ ایں رستم از پلے یک تن بہت
 بہت آں کیانی کمر بر میاں
 زوارہ نگہبان گاہ و سپاہ
 بمن دار گوش از یلاں بیشتر
 ہے رفت پز خاش جے و دژم
 برش چلں بر سام جنگ فراخ
 بر آوردگہ بر بے آہو شویم
 ز گفت گو پیلتن نامور
 بہ آوردگہ رفت از پیش صفت
 بیک جائے ہر دو دو مزد گویم
 چو من باشم و تو ہم آوردہاں
 رستم یافت با ایں بہ بیار سال
 مرثرا خود بیک نشست من پائے نیست
 بدال سفت و جنگ و رکیب دراز
 زمین سود و خشک و ہوانہم و گرم
 بسے بر زمین پست کردم سپاہ
 ندیدم بدال سو کہ بودم شکن
 اگر زندہ مانی مژہ من از جنگ

کہ بانامدارانِ توران گروہ
 ہمدی جہاں زیرِ پایے من است
 شمر دند گوئی کہ برزم مرا
 نخواہم کہ جانت ز تن بکلم
 یہ ایراں ندانم نژاد نیز جفت
 بچنید سہراب را دل بدو
 ہمہ راستی باید انگند بن
 ز گفتارِ خو بہت مرا شاد دار
 کہ از چہ نامور نیرمی
 ہم از چہ سام نیرم نیم
 نہ بانخت و گاہم نہ بافسرم

مرا دید در جنگ دریا و کوه
 چہ کردم ستارہ گواہی من است
 کسانے کہ دیدند رزم مرا
 ہمہ رحمت آرد بتو بر دلم
 غامی بزرگاں بریں یال و صفت
 چہ آمد ز رستم چہیں گفتگو
 بدو گفت کہ تو بپڑسم سخن
 یکایک نژادت مرا یاد دار
 من ایڈوں گمانم کہ تو رستنی
 چہیں داد پاشخ کہ رستم نیم
 کہ او پهلوان است و من کہ نترم

نبرد رستم با سہراب

بر او تیرہ شد رُوسے روز سپید
 ہمے ماند از گفت مادر شکفت
 بکوتاہ نیزہ ہمے تا خشتند
 بچپ باز بزدند ہر دو عنان
 ہمے ز آہن آتش فرو ریختند
 چہ رُوسے کہ پیدا کند رستم
 ہمے کو فتند آں بریں ایں بریں
 جہاں باد پایان و گروہ داں دژم
 ز رہ پارہ شد بر میان گواں
 یکے را نہ بد دست و بازو و یار

ز اسب سہراب شد نا امید
 بر آورد کہ رفت و نیزہ گرفت
 یکے تنگ میدان فرو ساختند
 نمائد اسب بر نیزہ بند و بناں
 بشمشیر ہندی بر آویختند
 بزخم اندروں تیغ شد ریز ریز
 گرفتند ز آں پس عمود گروہاں
 ز تیر و عمود اندر آمد بہ خم
 ز اسپاں فرو ریخت بد گشتوان
 فرو ماندہ اسب و دلاور ز کار

تن از خوسه پیر آب و دهاں پیر خاک
 یک از دیگر رنستاده آنکاه دور
 جهان را شکفته ز کوه دایر نشست
 ازین دو یک را بختید مهر
 همه بچه را باز داند تهمینور
 نداند همه مردوم از رنج و آزار
 بدل گفت رستم که هرگز رنگ
 مرا خوار شد جنگ دیو سپید
 ز دست یک ناسپوده جهاں
 بیری رسانیدم از روزگار
 چه آسوده شد بار و هر دو مرد
 بزه بر نهادند هر دو کماں
 زبوه بود و خشتان و بزر بیاں
 بهم تیر باران نمودند سخت
 غمیں شد دل هر دو از یکدیگر
 تنهن اگر دست بردے جنگ
 بزور از زمین کوه برداشته
 کمر بند ستراب را پاره کرد
 میان چاں را نه بد آگهی
 فرو داشت دشت از کمر بند او
 دو تیر آوژن از جنگ سیر آمدند
 دیگر پاره ستراب گرز گراں
 بزد گرز و آوژد کشتش به درد

ز باں گشته از تشکی چاک چاک
 پُر از درد باب و پُر از رنج پور
 شکسته هم از تو هم از تو درشت
 خرد دور بد مهر نمود چتر
 چه مایه به دریا چه در دشت گور
 یکے دشمنی را نه فرو زند باز
 ندیدم که آید بر پیشاں جنگ
 ز مودی شد امروز دل نا امید
 نه گز دے نه نام آورے از مہاں
 دو لشکر نظاره بدیں کارزار
 ز آزار جنگ و ز تنگ نبزد
 یکے سالخورد و دیگر نو جوان
 ز کلاک و ز پیکان نیامد زباں
 تو گوی فرو ریخت بر گد دشت
 رگه رفتند هر دو دواں کمر
 یکندے سیب سنگ را روز جنگ
 گراں سنگ را موم پیش افشته
 که از نریں بختاند اندر نبزد
 بماند از مهر دشت رستم تنی
 شکفته فرو ماند از بند او
 چه گشته و خسته دیر آمدند
 ز نریں بر کشید و بیکشور وراں
 به پیچید و درد از دیری بخورد

دیندید شہراب گفت آے سوار
 بزیر اندرت رخش گوئی خراست
 مرا رخت آید بتو بر ز دل
 اگر چه گوے سرو بالا بود
 تهنن نداد ایچ او را جواب
 بپستی رسید این از آن آل ازین
 کہ از یکدیگر دے برگاشتند
 تهنن بتوراں سپ شد بجنگ
 بہ ایراں سپ رفت شہراب گزود
 بزود خویشتن را باریراں سپاہ
 میان سپ اند آمد چو گزوک
 چو مرستم بنزدیک توراں رسید
 غیب گشت داندیشہ کرد و دید
 ازین پڑ ہنر توک نو خاست
 بہ لشکر کہ خویش تا زید زود
 میان سپ دید شہراب را
 سر نیزہ پڑ خون و خفتان و درت
 دژم گشت مرستم چو اورا دید
 بدو گفت کاے تو کہ بخوار مرد
 چرا دست با من قسودی ہمہ
 بدو گفت شہراب توراں سپاہ
 تو آہنگ کردی بدیشاں شخصست
 بدو گفت مرستم کہ شد زنیہ روز

بہ زخم ردلیراں ہم پایدار
 دو دست سوار از ہمہ بدر است
 کہ از خون آغشته گشت دست گل
 جوانی کند رہبر کا تا بود
 شگفتے فرو ماند در پیچ و تاب
 چنان تنگ شد بر دلیراں زین
 دل و جان باندیشہ بگزاشتند
 بدانشاں کہ شچہ رسید پلنگ
 عشاں بارو تیز تنگ را سپرد
 بدستش بسے نامور شد تباہ
 پراگندہ گشتند خود و بزرگ
 پشماں شد آہ از چکر بر کشید
 کہ کاؤس را بے گماں بد رسید
 بخفتاں بر و یازد آراستہ
 کہ اندیشہ دل بدانگوند بود
 زین لعل کردہ بخوناب را
 چو شیرے کہ گزود ز چنچیر مست
 خروشتے چو شیر زیاں بر کشید
 ز ایراں سپ جنگ باتو کہ کرد
 چو گزوک آمدی در میان رمہ
 ازین رزم دور اندو ہم بیگناہ
 کسے باتو بیکار و رکنہ بخت
 چو پیکار کند تیغ رگتی فروز

بہ کشتی بگیریم فردا بگاہ
 بدیں دشت ہم دارو ہم منبر است
 گر آید ونگہ بازو بشمشیر و تیر
 برقتند و رومی هوا رتیرہ گشت
 تو گفتی ز جنگش سرشت آسمان
 دگر بارہ زیر اندیش آہن است
 شب زیرہ آمد سوئے لشکرش
 بہ ہموال چہیں گفت کارموز ہور
 شما را بسر زان سوار دلیر
 چہ آمد شما را چہ گفت و چہ کرد
 چہ کرد او ابا لشکر سر بسر
 یکے رہبر مزد است برسان شیر
 اگر گویم از کار آں نامدار
 دو بازویش مارشدہ ران پیل
 ندانم بگردد جہاں سر بسر
 بدو گفت ہموال کہ فرمان شاہ
 چہ کار ما سخت و با ساز بود
 پیام یکے مزد پر خاش جوے
 تو گفتی ز مہشتی کنوں خاست است
 عنان باز ہچید و برداشت راہ
 چہیں گہمت شہراب کوزہں سپاہ
 از ایرانیاں من بے گشتہ ام
 اگر شیر پیش آمدے بے لکماں
 بہ دینیم تا بر کہ رگزید سپاہ
 کہ روشن جہاں زہر تیغ اندر است
 چہیں آشنا شد تو ہرگز رہبر
 ز شہراب گز دوں ہوا خیرہ گشت
 نیا ساید از تاختن یک زمان
 شکفتہ روان است روئین تن است
 میان سودہ از جنگ آہن سرش
 بر آمد جہاں کرد پُر جنگ و شور
 کہ یال پلاں داشت چنگال شیر
 کہ او بود ہمزور من در نبرد
 کہ چوں او ندانم بہ گیتی دگر
 نگردد ز پیکار و از جنگ سیر
 نہ چندان بود کاید اندر شمار
 بخوشد ز آواز او رود نیل
 کہ بشد گہر کینہ چوں او کمر
 چہیں بد کز را بدر نہجند سپاہ
 بہ آوردگہ گشتن آغاز بود
 بدیں لشکر گشتن بہما و رومی
 کہ ایں جنگ رایک تن آراست است
 بہ ایران سپاہ رفت از ایں جا بگاہ
 نکرد از دلیراں کسے را تباہ
 زہیں را بخوں چوں گل آغشتہ ام
 نرستہ چہیں داں ز گز ز گراں

بہ کشتی بگیریم فردا بگاہ
 بدیں دشت ہم دارو ہم منبر است
 گر آید ونگہ بازو بشمشیر و تیر
 برقتند و رومی هوا رتیرہ گشت
 تو گفتی ز جنگش سرشت آسمان
 دگر بارہ زیر اندیش آہن است
 شب زیرہ آمد سوئے لشکرش
 بہ ہموال چہیں گفت کارموز ہور
 شما را بسر زان سوار دلیر
 چہ آمد شما را چہ گفت و چہ کرد
 چہ کرد او ابا لشکر سر بسر
 یکے رہبر مزد است برسان شیر
 اگر گویم از کار آں نامدار
 دو بازویش مارشدہ ران پیل
 ندانم بگردد جہاں سر بسر
 بدو گفت ہموال کہ فرمان شاہ
 چہ کار ما سخت و با ساز بود
 پیام یکے مزد پر خاش جوے
 تو گفتی ز مہشتی کنوں خاست است
 عنان باز ہچید و برداشت راہ
 چہیں گہمت شہراب کوزہں سپاہ
 از ایرانیاں من بے گشتہ ام
 اگر شیر پیش آمدے بے لکماں

دنیس بر شما مجز نظاره تبود
 به پیشم چه شیر و پلنگ و ہرن
 چو گزداں مرا رُوے بیتند تیز
 چو فردا به پیش است روز بزرگ
 بنام خداے جہاں آخریں
 گنوں خوان وئے باید آراستن
 وزاں رُوے مرستم سپاہ را بدید
 کہ امروز شہراب جنگ آزمای
 چنبیں گفت با مرستم گزود کیو
 بیام دماں تا میان سپاہ
 کہ او گزود بر زمین و نیزہ بدشت
 بیام چو پا نیزہ او را بدید
 خمیدہ عمودے بزد بر برش
 نتابید با او بتابید رُوے
 ز گزداں کسے مایہ او نہاشت
 ہم آیین پیشیں رنگہ اشتہم
 بہ تنہا نشد بر برش جنگجوے
 سوارے نشد پیش او یک تند
 ز ہر سو بچے شد دنان و دماں
 غمیں گشت مرستم ز گفتار اوے
 چو کاؤس کے پتلواں را بدید
 ز شہراب مرستم زباں بر کشاد
 کہ کس در جہاں کودے نارسید

ولیکن نیام کسے خود چہ شود
 بہ پیکاں فردا بام آتش زابر
 زیرہ بر تن شاں شود ریز ریز
 پدید آید آئیں کہ باشد مرگ
 ناختم ز گزداں یکے بر دین
 بیاید بچے غم ز دل کاشتن
 سخن را ند با کیو گفت و شنید
 چگونہ جنگ اندر آورد پای
 کہ زان گونہ ہرگز ندیدیم نیو
 ز لشکر بر طوس شد کینہ خواہ
 چو گزگیں فردا آمد و بر نشست
 بکر دار شیر زیاں بر درید
 ز نیرو بیفتاد ترک از سرش
 شدند از دلیراں بسے جنگجوے
 بجز پلتن پایہ او نہاشت
 سپہ را برو بیچ نگاشتہم
 سچہ دیم میدان کینہ بدوے
 بچے تاحت از قلب تا بیمہ
 بنیر اندروں بود اشبش چاں
 بر شاہ کاؤس بہناد رُوے
 بر خویش نزدیک جایش گزید
 ز بالا و بزدش بچے کرد یاد
 بدیں شیر مژدی و گزودی ندید

به بالا ستاره پاسبان
 دو بازو و رانش چو ران هیول
 به تیغ و به نیزه به گوز و گنده
 سر انجام گفتیم که من پیش این
 گرفتیم دوال کمر بند او
 همه خواستیم کش ز زین برکنم
 گر از باد جلیان شود کوهسار
 از او باز داشتیم که بیگاه بود
 بدان تا بگذردیم فودا یک
 چو فودا بیاید بدشت نبرد
 بگوئیم ندانم که رفروز یکشت
 کز او بیست بیروز و دشتگاه
 بدو گفت کاؤس یزدان پاک
 من رنشب به پیش جها آفرین
 بدان تا ترا بر دهد دشتگاه
 کند تاز به پش زوده کام ترا
 بدو گفت رستم که با فر شاه
 بگفت این و برخاست پس پلتن
 بشکر که خویش بنهاد روست
 زواره ربیاد خلیده ردا
 از و خوردنی خواست رستم بگفت
 همانکه بدو حال سهراب گزود
 سپه را دو فرشتک به در میان

تنفش را زین بر نایب
 همانا که دارد سبطی فرود
 به هر گونه آژمودیم بخت
 بس گود را بر گرفتیم ز زین
 بکشادیم سخت پیوند او
 چو دیگر کسانش به خاک افکند
 بگفتند این زین مرا نادر
 که شب سخت تاریک و بیهوده
 به کشتی گرفتیم ما اندک
 به کشتی همه بایدیم چاره کرد
 برینیم تارا سه یزدان به چشمت
 هم او آفریند و دور و ماه
 تن بدیگالت کند چاک چاک
 رحمان فرادا سر اند زین
 بدین کرب بدخواه گم کرده راه
 بر آرد به خود شید نام ترا
 به آید همه کامه نیک خواه
 دژم گشته او پیش آن دشمن
 بر اندیشه جان و دیش کینه جو
 که امروز چو گشت بر پهلوان
 پس آنکه ز اندیشه دل را بگشت
 سراسر همه هر چه بود بر شمرده
 کشاد نیا رشت یک تن میان

چنبن راند پیش برادر سخن
 به شبگیر من چون به آلودگاه
 بیاور سپاه و درخش مرا
 همه باش در پیش پزده سرای
 گر آید و نیک پیروز باشم بجنگ
 و گر نخورد و گر گزند گزود سخن
 میاید یک تن به آلودگاه
 یکایک شود ز ابلهستان شویید
 از او برکشائی یکا یک سخن
 چنبن بود فرمان یزدان پاک
 تو خوشه گزوداں دل ما درم
 بگویش که تو دل بمن در میند
 کس اندر جهان جاودانه نماند
 بسے دیو و شیر و پلنگ و نهنگ
 بسے باره و در که کردیم پشت
 در موی را آن یکوبه که پاسے
 اگر سال گزود و قزود از هزار
 بنگه کن به جیشید شاه بلند
 به گیتی چو ایشان نه به شهریار
 بزدی ز گزاشب بر تر نبود
 زیمان و سام آن دو گزودن دواز
 چو گیتی برایشان نماند و گشت
 همه موی را ایم پیرد جواں

که بیدار دل باش و نشدی مکن
 روم پیش آن شوک ناورد خواه
 بهماں تخت و زرینه کفش مرا
 چو خورشید تابان بر آید ز جاسے
 به آلودگه بر نیارم و رنگ
 تو زاری مساز و نشدی مکن
 مسازید جنتن شودی رزم راه
 از زیدر یزد و یکسا دشتاں شویید
 که روز نهمتن در آمد به من
 که گزود به دشت جوانه پلاک
 چنبن راند ایزد قضا بر سرم
 مشو جاوداں بهر جانم نیشد
 ز گزودوں مرا شود بهانه نماند
 تنه شد ز چنگم به شکام جنگ
 نیاورد کس دست من زیر دست
 به اسب اندر آرد بر آید ز جاسے
 بهین است راه و بهین است کار
 بهماں نیز طمورث دیو بند
 سرانجام رفتند زی رکزدگار
 سپهر بریس گزود گاهش بسود
 ز مژدان به گیتی نه به ثماں جواز
 مرا نیز بر ره رباید گزشت
 به گیتی نماند کسے جاوداں

چو خوشد گزود بدشتاں گویے	که از شاه گیتی مبرتاب روی
اگر جنگ سازد تو شستی کمن	چنان روی که او راند از بن سخن
ز شب نیمه گفت سُهراب بود	وگر نیمه آرایش و خواب بود

کشتی گرفتن رستم و سُهراب و رمانی یافتن رستم از او بچاره

چو بخود شیر رخشاں بگشرد پر	سیه زارغ پڑاں رفو بُرد سر
تتمن رپوشید بر بیاباں	نشست از بر اژدهای دماں
ربا بدماں دشت آوردگاه	نماده ز آهین به سر بر گلاہ
وزاں روی سُهراب با انجمن	همے کے گسارید با رود زن
به هوماں چنین گفت کاش شیر مرد	که با من همے گزود اندر نبرد
ز بالا من نیست بالاش کم	به رزم اندروں دل ندارد وِرم
برو کشف و یالش بماند من	تو گوئی که دانه بر زد رسن
ز پا و رکیبش همے مهر من	بچنبه به شوم آورد چهر من
ز شانه های مادر ربایم همے	به دل نیز نخته بتایم همے
گمانے برم من که اورستم اُشت	که چوں او بزده به گیتی کم اُشت
نباید که من با پدر جنگ جوے	شوم بخیره رواند آرم به روی
ز وادار گزوم بسے شرمناک	سیه روی روم از سر تیره خاک
نباشد اُمید سراے وگر	نباید که رزم آورم با پدر
به شایان گیتی شوم روی سیاه	که بر مرز ایران و توران سپاه
نگوید کسے مجز به بد نام من	نباشد به هر دو سرا کام من
سراسیمه گزوم از آویختن	بجز به نباشد ز خوں ریختن

بدو گشت همواں که در کارزار
 شنیدی که در جنگ مازندران
 بدین رخش ماند همه رخش او
 چو یک نهره از تیره شب درگزشت
 جانشجوے شراب دل پر ز رزم
 به شنگیر چوں بر درمید آفتاب
 پیوشید شراب ز حفتان رزم
 بیاید خروشاں بدان دشت جنگ
 ز مرستم می رسید خنداں دو لب
 که شب چوں ببری روز چوں خاستی
 ز کف رنگن این تیر و شیر کیس
 ز شیرینیم هر دو پیاده هم
 به پیش جهاندار بیماں سکینم
 همان تا کس دیگر آید به رزم
 دل من ہے بر تو مهر آورد
 همانا که داری ز گوداں مرزاد
 ز نام تو کردم همه جانشجوے
 ز من نام پنهان نبایدت کرد
 مگر پوید دشتان سام بلی
 بدو گشت مرستم که آے ناخوے
 ز گشتی ز گشتن سکن بود دوش
 نه من کود کم گر تو بهشتی جوان
 بگوئیم و فرجام کار آں بود

رسید است مرستم بمن چند بار
 چه کرد آں سپهبد به گوز سگراں
 ولیکن ندارد پئے و بخشش او
 خروش طلایه بر آمد ز دشت
 به آرام گه رفت از تحت بزم
 سر جنگ جویاں بر آمد ز خواب
 سرش پر ز رزم و دلش پر ز بزم
 بجنگ اندر وں گرد و گاو رنگ
 تو گشتی که با او هم بود شب
 ز پیکار دل بر چه آراشتی
 بزین جنگ بیداد را بر زمین
 به سئے تازه دارم روے بزم
 دل از جنگ جستن پشیاں کینم
 تو با من بساز دربارے بزم
 همه آب شرمم به چهر آورد
 گنی پیش من گوهر خویش یاد
 ننگند نامت تو با من بگوے
 چو گشتی تو با من گنوں هم نبرد
 گویس نامور مرستم ز ابله
 نکو دیم بزرگز چنین گشتوے
 بگیم فریب تو زین درمکوش
 بگشتی همر بسته دارم ریاں
 که فرمان در اے جهانباں بود

و دیگر که در جای تنگ و نبرد
 بیست گشته ام در فراز و نشیب
 بدو گفتم سهراب کاسه مرده پیر
 مرا آرد بد که بر پشت
 کسے کز تو ماند ستوداں کند
 دگر هوش تو زیر دست من است
 ز انبان جنگی رفود آمدند
 به بستند بر تنگ اشپ نبرد
 چو شیراں به گشتنی در آویختند
 بزده دست سهراب چوں پیل مست
 کمر بشد مرستم رگرت و کشید
 به مرستم در آویخت چوں پیل مست
 یکے نعره برزد پُر از خشم و کین
 نشست از بر سینه پیلتن
 بکندار شیرسه که بر گور ز
 یکے خنجر آنگوں بر کشید
 بگزد مرستم به آوار گفتم
 به سهراب گفتم کسے پیل شیرگیر
 دگر گونہ را این باشد آیین ما
 کسے کو به گشتنی نبرد آورد
 نخستین که پشتش رند بر زمین
 اگر بار دیگرش زیر آورد
 روا باشد از سر کند زو جدا

پژدهش بخویند مردان مزد
 نیم مزد گفتار زرق و رفیب
 اگر نیست پند منت جانیگیر
 بر آید شکام هوش از برت
 پیژد رواں تن به زندان کند
 به فرمان پرواں بر آرم ز دست
 پیشیدار با گیر و خود آمدند
 بر گشتند هر دو رواں پُر ز درد
 ز تنها حوس و محول همه رختند
 چو شیر دشنه ز جا در سجست
 ز بس نور گشتنی زیریں بر درید
 بر آوردش از جای و نهاد پشت
 بزده مرستم شیر را بر زمین
 پُر از خاک چنگال و دوس و دهن
 زند دست و گور اندر آید پسر
 همه خواست از تن سرش را برید
 که این راز باید گشاد از نهفت
 کند آفکن و گروز و شمشیر گیر
 جز این باشد آرایش دین ما
 سر همتی زیر گزد آورد
 نبرد سرش گزچه باشد به کین
 به انگشتنش نام شیر آورد
 بدین گونه بر باشد آیین ما

بدیں چارہ از چنگ نر آژدہا
 دلیر جوان سر بگفتار ریسر
 یکے از دلیری دُوم از زمان
 رہا کرد از دشت و آمد بدشت
 ہے کرد نچیر یادش نبود
 ہے دیر شد باز ہوماں چو گود
 بہ ہوماں بگفت آن سجا رفتہ بود
 بدو گفت ہوماں در پنج اے جوان
 در پنج این برو جز و بالای تو
 ہنرمندے کہ آژدہ بودی بدام
 نگہ کن کز این ہمہ کار کرد
 یکے داستان زد بدیس شہریار
 بگفت دل از جان او برگرفت
 بہ لشکر گہ خویش بنہاد روے
 بہ ہوماں چنیں گفت شہراب گزد
 کہ فودا بیاید بر من بہ جنگ
 چو رستم ز چنگ وے آزاد گشت
 خراماں پشد سوے آب رواں
 و خور د آب و روے و مروتن ریششت
 بہ زمزم بنالید بر بے نیاز
 ہے خواست پیروی و دستگاہ
 کہ چوں رفت خواہ سپہر از برش
 شنیدم کہ رستم ز آغاز کار
 ہے خواست یابد ز گشتن را
 یاد و نبود آن سخن جانگیر
 رستم از جوانمرویش بے گماں
 بدشت کہ بر پیش آہو گشت
 از آنکس کہ با او نبرد آژمود
 بیاید پورید از او از نبرد
 سخن ہرچہ رستم بدو گفتہ بود
 بہ سیری رسیدی ہمانا ز جاں
 رکیب دراز و میلی پاسے تو
 رہا کردی از دشت شد کار خام
 چہ آرد بہ پیش بدشت نبرد
 کہ دشمن مار از چہ خود است خوار
 پُرانده ہے ماند اندر شکست
 بہ خشم و پُر از غم دل از کار اوے
 کہ اندیش از دل بیاید سترود
 زبانی بہ گردوش بر پالنگ
 بسان یکے کوہ پولاد گشت
 چو جاں رفتہ گویا بیاید رواں
 بہ پیش جہاں آفرین شد شگشت
 زبایش ہے کرد بر چارہ ساز
 نبود آگہ از بخش خورشید و ماہ
 بخوابہ نہ بودن کلاہ از سرش
 چنان یافت نیرو ز پروزدگار

کہ گر سبک را او بسر بر شد
 از آن روز پیوسته رنجور بود
 بنالید بر کزدگار جہاں
 کہ تخت ز زورش رستاند ہے
 بدانشاں کہ از پیک یزدان بخواست
 چو باز آن چنناں کار پیش آیدش
 بہ یزدان بنالید کاے کزدگار
 ہماں زور خواہم کز آغاز کار
 بدو باز داد آنچنناں کش بخواست
 و ز آن آنجور شد بجای نبرد
 سے تاحث شہراب چوں پہل مست
 گرازان و چوں شیر نعرہ زناں
 بر آں گوئے مستم چو او را بدید
 ز پیکارش اندازاں بر گرفت
 چو شہراب باز آمد او را بدید
 چو نزدیک تر شد بدو بگریہ
 چنین گفت کاے رستہ از چنگ شیر
 چرا آمدی باز پیشم رگوے
 ہمانا کہ از جاں تو سیر آمدی
 دوبارہ اماں دادم از کا زار
 چنین داد پاسخ بدو پستین
 نگویند زیں گوئے مردان مزد
 ز بینی کہ زیں بہر مزدے دلیر
 ہے ہر دو پایش بدو در شدے
 دل او از آں آرزو دور بود
 بہ زاری ہے آرزو کزد آں
 کہ رفتن بہ رہ بر تواند ہے
 ز نیرے آں کوہ پیکر بکاشت
 دل از بیم شہراب ریش آیدش
 بدیں کار این بندہ را پاسدار
 مرا دادی اسے پاک پروردگار
 بیغورود در تن ہر آنچش بکاشت
 پرائدیشہ بودش دل و روے زرد
 کندے بہ بازو کمانے بہرست
 ستمش چہاں و جہاں را کناں
 عجب ماند دروے ہے بتگرید
 غیب گشت زو ماند اندر شگفت
 ز باد جوانی دیش بر دید
 مرا و را در آں فوآں زور دید
 چرا آمدی باز نزد دم دلیر
 سوے راستی خود نداری تو روے
 کہ در جنگ شیراں دلیر آمدی
 بہ پیریت مجنہدیم آے ناہار
 کہ آے نامور گزد لشکر شکن
 ہمانا جوانی ترا غرہ کزد
 چہ آید بروے تو آے نرہ شیر

هر آنکه که خشم آورد و سخت شوم شود سنگ خاره بکزد و آرد شوم

گشته شدن شراب بدست مرستم

دگر بار اشیای به بستن سخت
به گشتی رگ رفتن ز نهاد سر
سپهدار شراب آن روز دست
غیم گشت مرستم به بازید چنگ
خم آورد پشت دلاور جوان
زدش بر زمین بر بکزد و شیر
سبک تیغ تیز از میان بر کشید
به پیچید از آن پس یک آه کرد
بدو گفت کلای بر من از من رسید
تو زین بگناهی که این کوز پشت
به بازی بگویند هم سال من
نشان داد مادر مرا از پدر
همه مجتهدش تا به دینش موع
درینا که رستم بیامد به سر
گنوں گر تو در آب ماهی شوی
وگر چوں ستاره شوی بر سپهر
در خجاید هم از تو پدر کلین من
از آن نامداران گردن کشان
که شراب گشت است و افکنده خوار
چو بشنید مرستم سرش ریزه گشت

بسر بر پی گشت بدخواه سخت
رگ رفتند هر دو دوال کمر
تو گشتی که چرخ بلندش بهشت
رفت آن سرو یال جنگی پاک
زمانه سر آمد نبودش تو آن
بدانست کو هم نماند بر زیر
بر پور بیدار دل بر درید
ز نیک و بد اندیشه کوتاه کرد
زمانه بدست تو دادم کلاید
مرا بر کشید و به زودن بگشت
بخاک اندر آمد چنین یال من
ز مهر اندر آمد روانم به سر
چنین جان بدادم بدین آرزو
ندیدم درین هیچ گوی پدر
دیا چوں شب اندر سیاهی شوی
ببرای ز روع زمین پاک مهر
چو بیند که خشت است بالین من
کسی هم برد شو مرستم نشان
همه خواست کردن ترا خواستار
جماں پیش چشم اندرش ریزه گشت

همه بے تن و تاب و بے توش گشت
 رُسپوسید از آن پس که آمد بهوش
 بگو تا چه داری ز مرستم نشان
 که مرستم منم کم مماناد نام
 بزد نعره و خوش آمد بهوش
 چو سُهراب مرستم بدافساں بید
 بدو گفت گر ز آنکه مرستم قوی
 ز هر گونه بودم ترا دشمنای
 کنون بشد بکشای از جوشتم
 به بازوم بر مهره خود رنگ
 چو بخواست آواز کوس از دم
 همه جانش از رفتن من رخت
 مرا گفت کایس از پدر یادگار
 کنون کارگر شد که پیکار گشت
 چو بکشاد خفتان و آن مهره دید
 همه گفت کایس گشته بدوست من
 همه ریخت خون و همه کند موی
 بدو گفت سُهراب کیس بدتری است
 ازین خویشتن کشتن کنون چه شود
 چو خورشید تابان ز گنبد گزشت
 ز لشکر بیام هوشیوار بهشت
 دو اشب اندر آن دشت بر پای بود
 گوی سِلتن را چو بر پُشت زین

بختاد از پاؤ بے هوش گشت
 بدو گفت با ناله و با خروش
 که کم یاد نامش ز گردن کنان
 نشیناد در ماتم بکوب سام
 همه کند موی و همه زد خروش
 بختاد و هوش از سرش بر پرید
 بکشتی مرا خیره بر بد خوئی
 بختید یک ذره نمرت ز جای
 برهنه بهین رایس تن روشنم
 بهین تا چه دید رایس پس از پدر
 بیاد پر از خون و روح مادم
 یک مهره بر بازوی من بهشت
 پدار و بهین تا که آید بکار
 پس پیش چشم پدرتوار گشت
 همه جان بر خویشتن بر دید
 دلیر و ستوده به هر دشمن
 سرش پر ز خاک و پر از آب روی
 به آب دو دیده نباید رگر بهشت
 چنین رفت و این بودی کار بود
 نجات نیام به لشکر ز دشت
 که تا اندر آوزد کار بهشت
 پر از کرد مرستم و گر جای بود
 ندیدند گردان در ال دشت کیس

چنان بیدگن نشان که او گشته شد
 به کاوش کس تا هفتاد آگهی
 ز لشکر بر آمد سراسر خودش
 بغرود کاوش تا بوق و کوس
 و ز آں پس بشکر چنین گفت شاه
 بتازید تا کار شهراب چیست
 اگر گشته شد ز دستم جنگ جو
 بسیار جو جیشید آواره گشت
 به انبوه زخمی بسیار زدن
 چو آشوب برخاست از انجمن
 که اکنون چو روز من اندر گذشت
 همه رزمیانی بدان کن که شاه
 که ایشان ز بهر من جنگ جو
 نباید که بیند رنج به راه
 بسے روز را داده بودم نوید
 بگفتم اگر زنده رستم پدر
 چه دارم آسے پہلو نامور
 درین دژ دیوے به بند من است
 بسے زو نشان تو پیر سید ام
 جز آں بودیکس سنجھای او
 چو گشتم ز گفتار او نا امید
 بهین تا کدام است از ایرانیاں
 نشانے که مبد داده مادر مرا
 سر نامداراں همه گشته شد
 که تحت رمی شد ز مشتق رتی
 بر آمد نماند یکایک به جوش
 در پیوند و آمد سپهبدار طوس
 که را پدر پیونے شوے رزمگاه
 که بر شهر ایراں بسیار گریخت
 از ایراں که یار دشمن پیش او
 که بهیم سر مجتهد در کوه و دشت
 بدین رزم گم بر نشاید مبدن
 چنین گفت شهراب با پیلتن
 همه کار شوکاں دیگر گویند گشت
 شوے جنگ توران ز راند سپاه
 شوے مرز ایراں ز نماند شوے
 مکن جز به نیکی در ایشان نگاه
 بسے کزاده بودم ز هر در امید
 به گیتی نمانم یکے تا بخور
 که باشد روانم بدشت پدر
 ز گفتار ختم کنند من است
 همه مبد خیال تو در دیده ام
 از و باز ماند رتی جای او
 شدم لاجرم تیره روز سپید
 نباید که آید به جانش زیاں
 بدیدم ز امید دیده مادر مرا

چنينم فروشته بد اختر به سر
 چو برق آمدم رفتم آنگون چو باد
 ز سختی برستم فرو بشت دم
 نشست از بر رنشم رستم چو گرد
 بپایم به پیش رسپ با خروش
 چو دیدند ایرانیان روسه او
 ستایش گرفتند بر رکزدگار
 چو زان گونه دیدند بر خاک سر
 به پرستش گرفتند کس کار چیست
 بگفت آن شکفته که خود کرده بود
 همه بر گرفتند با او خروش
 چنین گفت با سرفرازان که من
 شما جنگ مجوئید کس
 زداره پیام بر ریلمتن
 چو رستم برادر بر آن گونه دید
 پشیمان شدم من ز رکذار خویش
 دیدم جگرگاه پور جوان
 رپر را بگشتم به پیرانه سر
 فرستاد نزدیکو هومان پیام
 نگذار آن لشکر آنگون توئی
 که با تو مرا روز پیکار نیست
 برادرش را گفت پس پنهان
 تو با او برو تا لب محکم آب

که من گشت گزوم برست پدر
 به مینو مگر بمنت باز شاد
 چو آتش دل و دیدگان چو زخم
 پراز خون دل و لب پراز باد سرد
 دل از کرده خویش پرورد و جوش
 همه بر نهادند بر خاک رو
 که او زنده باز آمد از کازار
 دریده همه جامه و شسته بر
 ترا دل بدین گونه از بهر کیست
 گرامی پسر را که آزرده بود
 نهاد آن زمان با سپهدار هوش
 نه دل دارم امرو ز گوئی نه تن
 که این بد که من گزوم امرو ز پس
 دریده برو جامه و نمسته تن
 بگفت آنچه از پور گشته شنید
 ستانم رکافات ز اندازه میش
 بگریه بر او چرخ تا جادادان
 بریده پے و پنج آن نامور
 که شمشیر کس ماند اندر نیام
 نگه کن بدیشان مگر نغوی
 همان بیش ازین جاب گفتار نیست
 که برگرداے گزود دشمن را
 مکن بر کس هیچ گونه رشتاب

زواره بیام هم اندر زماں
 به با صبح چنیں گشت مہمان گرو
 بجیر سنبیزمده بد گماں
 نشان پدر جشت و با او نگفت
 ما این بد از شویمے او رسید
 زواره بیام بر پیلنن
 ز کار بجیر بد بد گماں
 تهمتن ز گفتار او خیره گشت
 نیرد بجیر آمد از دشت کیس
 یکے خنجر آملگون بر کشید
 بر دواگان به پوزش فرا آمدند
 چو بر گشت زان جا بگه پهلوان
 بر دواگان پرفتند با او هم
 همه لشکر از بهر آں از چمنند
 که در مان این کار یزدان کند
 یکے دشنه بگریخت مرستم بدست
 بر دواگان برو اندر آ و بختند
 بدو گشت گودرز اکنوں چه سود
 تو بر نویشتن گر کنی صد گزاند
 اگر مانده باشد مرا و را زماں
 و گزین جهان آں جوان رفتن نیست
 شکاریم یکسر همه پیش مرگ
 چو آیدش بشکام بیرون کنند
 به مہمان سخن گفت از پهلوان
 کہ نمود شہراب را دستبرد
 کہ میدانست راز سپید نہاں
 روانش به بیداشتی بود جھفت
 بیاید مرا و را سه از تن برید
 ز مہمان سخن راند از انجمن
 کہ شہراب را زو سر آمد زماں
 جہاں پیش چشم اندرش تیرہ گشت
 گریبانش بگریخت و زد بر زین
 سرش را بچے خواست از تن برید
 بجیر از سر مرگ باز راستند
 بیام بر خستہ پلور جوان
 چو طوس و چو گوزد و چو گشتہ
 زبان بر گشتادند یکسر ز پند
 مگر کیس غماں بر تو آساں کند
 کہ از تن بر برد سر خویش پشت
 ز مژگاں بچے خون دل ریختند
 گر از روی گیتی بر آری تو دود
 چه آسانی آید بیاں از چمنند
 بماند به گیتی تو با او و مہماں
 نگہ کن به گیتی کہ جاوید کیست
 سر ز بر تاج و سر ز بر ترنگ
 و زان پیک ندانیم تا چوں کنند

زواره بیام هم اندر زماں
 به با صبح چنیں گشت مہمان گرو
 بجیر سنبیزمده بد گماں
 نشان پدر جشت و با او نگفت
 ما این بد از شویمے او رسید
 زواره بیام بر پیلنن
 ز کار بجیر بد بد گماں
 تهمتن ز گفتار او خیره گشت
 نیرد بجیر آمد از دشت کیس
 یکے خنجر آملگون بر کشید
 بر دواگان به پوزش فرا آمدند
 چو بر گشت زان جا بگه پهلوان
 بر دواگان پرفتند با او هم
 همه لشکر از بهر آں از چمنند
 که در مان این کار یزدان کند
 یکے دشنه بگریخت مرستم بدست
 بر دواگان برو اندر آ و بختند
 بدو گشت گودرز اکنوں چه سود
 تو بر نویشتن گر کنی صد گزاند
 اگر مانده باشد مرا و را زماں
 و گزین جهان آں جوان رفتن نیست
 شکاریم یکسر همه پیش مرگ
 چو آیدش بشکام بیرون کنند

دراز است را پیش اگر کونه است
 پراگند گانیم اگر بمره است
 زمزم آس پیسید بے اندوه کیست
 بے خوشیستن را بیاید گویشت

نوشدارو خواستن مرستم از کاؤس برائے سُہراب و نہ دادن او آل را

یہ گودرز گفت آل زمان پشموں
 پیامے زمین سوئے کاؤس بر
 بہ دشنہ جگر گاہ بپور دلیر
 گرت پیچ یاد است کردار من
 از آل نوشدارو یک در گنج ثروت
 بنزدیک من با یکے جامے
 مگر کو بہ بخت تو بہتر شود
 بیاید سپہبد بگردار باد
 بدو گفت کاؤس کن پیلین
 نخواہم کہ اورا بد آید بروے
 ولیکن اگر داردے نوش من
 کند پشت مرستم بہ نیرو ترا
 شنیدی کہ ادگفت کاؤس کیست
 اگر یک زمان زوہن بہ رسد
 ہماں نیز سُہراب برگشتہ بخت
 بدیں نیزہ ات گشت بیجاں ستم
 سچی گنج اندر جہان فراخ
 کہ اے گود بانام روشن رواں
 بگویش کہ مارا چہ آمد بہ سر
 دیدم کہ مرستم مماناد دیر
 یکے رنج کن دل بہ بیمار من
 گنج خشتگان را گند تن مرستم
 نزد گرفتہ ہستم انہوں ز پے
 چو من پیش تخت تو کمتر شود
 بہ کاؤس یکسر پیامش پدا
 کرا بیشتر آب نزدیک من
 کہ ہفتش سے نزد من آبروے
 دہم زندہ ماند بیل پیلین
 ہلاک آورد بے گمان مرا
 گراوشہ زیار است پس طوس چیست
 نہ سازیم پاداش او مجز بہ ہر
 کہ سوگند خوردے بہ تاج و بہ تخت
 سرت بر سر دار پیچاں ستم
 ہماں فرو مبرز و ہماں یال و شاخ

<p>سجی باشد او پیش رستم به پاس اگر تاج بخش است و گدازد خواه به پیش رسیده آبرو و بیم بربرد یکم خاک باشد بدست اندر نه مزد بزرگی بهمان دید گنم زنده کاوش کنی را به دار به پیچیده از و کس کهمان و جهان به گیتی درون نام بد گشت بر رستم آمد بیکر دار و دود درخت است خنجر همیشه به بار بهان رنج کس را خیردار نیست که روشن کنی جان تاریک او بکس جامه آرد برش پر زنگار و بخوابد و آمد بر شهریار کس آمد پیش زود آگاه کرد همه از تو تابوت خواهد نه کلخ</p>	<p>سجی باشد او پیش رستم به پاس نخواهم به نیکی سوئی او نگاه به دشنام چندی مرا بر رستم چو فرزندی او زنده باشد مرا سخنهای شهراب نشنیده کنز ایرانیان سر بزم هزار اگر ماند او زنده اندر جهان کس دشمن خویشتن برزورد چو بشنید گویند بر گشت زود بدو گشت خوی بد شهریار به شندی به گیتی وایار نیست نزارت باید بنزدیک او بفرمود رستم که تا پیشکار جوان را بر آن جامه زرنگار گو پیلتن سر سوئی راه کرد که شهراب شد زین جهان فراخ</p>
---	--

زاری کردن رستم بر شهراب و بزدن
 تابوتش به زابلستان نزد زال و رودابه

<p>همه زد به سپهر همه کشد موی بنالید و فخر گاه بهم بر نهاد بجای که گدازد بر سر نهاد</p>	<p>چو بشنید رستم خراشید موی بدر جشت و بر زد بکس سر نهاد پیاده شد از اسب رستم چو باد</p>
---	---

غریوان و گردیان و زاری کُناں
 سراقاز و از نغمہ پہلوں
 نہ جوش نہ نحو و نہ تخت و کلاه
 کہ فرزند کُشتم بہ پیراں سرا
 سوے مادر از نغمہ نامدار
 جز از خاک تیرہ مبادم نشست
 کہ چوں او گوے نامدار سے نژاد
 بلادی دُروں بود و گردان نہ
 بخودی ہم پیش او کود کے
 چگونہ فرستم کسے را بدش
 چرا رُوزِ کزوم بر او بر سیاہ
 سزاوارم انوں بہ گفتار سزد
 دلیر و جوان و خردمند را
 چہ گوید بدان دُخت پاکِ جوان
 بہ دشنہ چکر گاہ از ہر شکافت
 مرا نام بے ہر وہبہ دیں کنند
 بدیں سال گردد چو سحر بلند
 بہن بر کند رُوزِ روشن سیاہ
 کشیدند بر روے پُورِ جوان
 پیے تنگ تابوت بہر آمدش
 سوے نیمہ خویش بہادر روے
 ہمہ لشکرش خاک بر سر زدند
 ہمہ تخت پر مایہ نہیں پشگ

بزرگان لشکر ہمہ پہنچان
 ہے کُفت زار آئے نبردہ جوان
 نہ رہند چو تو نیزہ خورشید و ماہ
 کرکرا آمد راین پیش کآمد مرا
 بنیرہ جہاندار سام سوار
 بُریدن دو دشنہ سزاوار ہست
 کہ فرزند شہراب دادم بہاد
 از سام نریان و کُشتاپ گیو
 چو من نیست در گرد گیہاں یکے
 چہ گویم چو آگہ شود مادرش
 چہ گویم چرا کُشتش بے گناہ
 کدایں پدر راین چنین کار کرد
 بہ گیتی کہ کُشت است فرزند را
 پدرش آں گرا نیاید تر پہلوں
 کہ دُشتم بہ کہینہ بر او دشت یافت
 بریں نیمہ سام نفیریں کنند
 کہ دانست این کودک از جنت
 بچنگ آیدش رائے و ساند سیاہ
 رفرومود تا دیبہ خٹہ داں
 پیے آرزو گاہ و شہر آمدش
 از ان دشت بُزدل تابوت اوے
 بہ پندہ سرا اندہ آتش زدند
 ہماں نیمہ و دیبہ رنگ رنگ

بعد آتش نهادند برخواست نوح
 جہاں چوں تو دیگر نہ بیند سوار
 در بچ آں ہمہ مزدی و رایے تو
 در بچ این غم و حسرت جاں گسلس
 بگویش فراوان کند زالی زار
 چہ گویند گردان و گردنکشاں
 ازین چوں بہ ایشان رسد آنگی
 بدیں کار پوزش چہ پیش آورم
 ہمہ ریخت خون و ہمہ کند خاک
 ہمہ پهلوانان کاؤس شاہ
 زبان بزرگان پُر از پند بود
 چنین است کردار چو رخ بلند
 چو شاداں نشیند کسے با گلاہ
 چرا زہر باید ہمے بر جہاں
 یکے دائرہ آمدہ چنبری
 نہ ہر پادشاہ و نہ ہر بندہ را
 بہاں سرگزشت است از ہر کسے
 چو اندیشہ بود گردد دراز
 اگر چو رخ را ہشت ازین آنگی
 چنان دال کہ زین گردش آگاہ نیست
 بدیں رنن آنگوں نباید رگریست
 ز شہراب چوں شد خبر نزد شاہ
 بہ رستم چنین گفت کاؤس کے

ہمے کرد زاری جہاندار گوی
 بہ مزدی و گردی گہ کارزار
 در بچ آں رخ و بوز و بالایے تو
 ز مادر مجدا وز پدر دارغ دل
 ہماں نیز رودایہ پُر ہنر
 چو زینساں شود نزد ایشان نشان
 کہ برکندم از باغ سرو سہی
 کہ دل شاں بگفتار خویش آدم
 بہ تن جامہ خسروی کردہ چاک
 ز شستہ بر خاک با او بہ راہ
 نہشتن بہ درد از جگر بندہ بود
 بہ دستے گلاہ و بدیگر کمنہ
 بہ خیم کشدش ر باید ز گاہ
 چو باید خرامید با ہنرماں
 فراوان دریں دائرہ داوری
 شناسد نہ ناداں نہ دانندہ را
 چنین گوئے کون بازی آرد بے
 ہمے گشت باید سوئے خاک باز
 ہمانا کہ گشت است مغزش تری
 بہ چوں و چرا سوئے او راہ نیست
 ندانیم فراجم رایں کار چیست
 بیاید بہ نزدیک او با سپاہ
 کہ از کوہ البرز ما بزرگ نے

نیاید بگشتن بوی خاک زهر
 سرانجام بر مرگ باشد گزر
 همه گوش سوئے خردمند کن
 وگر آتش اندر جهان در زنی
 روانش کن دلی بر دیگر سراسر
 چنان بوز و بالا و گویا او
 ز ششم بزرگان بماند ہے
 که ایدر به دشت تو کرد تباہ
 بر این رفعت تا چند نواہی گریست
 ز شست است بومال دین پهن دشت
 از ایشان به دل در مدار آنچه کین
 به نیکوئی بیرون و فرمان شاد
 ازین رزم اندوہت آمد به روعے
 وگر دود اندر ایراں بر آورده اند
 مرا نیز با جنگ آهنگ نیست
 نخواهم از ایشان به کین یاد کرد
 چنین گفت که پیش رفت آن سپاہ
 به ایراں خرامید و رستم بماند
 برو آگهی آورد زان سپاہ
 رسپ راند رستم هم اندر زان
 پُر از خاک سر هنراں نامدار
 دریدہ همه کویں رویشہ نجم
 بزرگان به سر خاک پشاندند

ہے بوز خواہد به گندش سپهر
 یکے زود سازد یکے دیر تر
 دل و جان باین نفعت خود کن
 اگر آسمان بر زمین بر زنی
 نیایی همه رفعت را باز جاکے
 من از دور دیدم برو یال او
 بگفتم به شوکان بماند ہے
 زمانہ بر انجمنش با سپاہ
 چه سازی و زمان این کار چیست
 بدو گفت رستم کہ او خود گزشت
 ز توران سرانند چہ کے ز چہیں
 زوارہ رسپ را گزارد به راه
 بدو گفت شاد است شو تا جوئے
 گر ایشان به من چند بد کرده اند
 ولیکن چوراکے تو با جنگ نیست
 دل من ز درد تو شد پُر درد
 وچیر دلاور بیامد زہ راه
 و زان جاگہ شاہ لشکر براند
 بدان تا زوارہ بیامد زہ راه
 زوارہ بیامد سپیدہ دواں
 بریدہ دُرُم یاد پاپاں ہزار
 بریدہ سمدہ سراقاز دُم
 رسپ پیش تابوت - راندند

پس آنگه سوئے زابلستان کشید
 همه بیستان پیش باز آمدند
 چو تابوت را دید دستان سام
 تهنیت پیاده سپه رخت پیش
 کشادند گلودان سراسر کمر
 همه رخ کبود و همه جامه چاک
 زگریتند تابوت او سر بر سر
 تهنیت به زاری به پیش پدید
 بدو گفت پنگر که سام سوار
 بهارید دستان ز دوریده نهن
 تهنیت سپه گفت کاکے نانداز
 همه گفت زال را نیت کار زگریت
 نشانے شد اندر میان ماں
 همه گفت و مژگان پر از آب کرد
 چو آمد تهنیت به ایوان خویش
 چو روداب تابوت شهرباب دید
 بدان تنگ تابوت خفته جوان
 به زاری همه مویه آغاز کرد
 که اے پهلوان زاده بچه شیر
 همه گفت نار اے گو سرفراز
 به مادر نکوئی همه راز خویش
 به روز جوانی به زندان شدی
 نکوئی چه آمدت پیش از پدر

چو آگاهی از کس بدستان رسید
 به رنج و به درد دگداز آمدند
 فرود آمد از اسب زین لگام
 دریده همه جامه دل کنده ریش
 همه پیش تابوت بر خاک سر
 به سر برفشانده بر این سوگ خاک
 در پنج آن چنان نامدار دلیر
 ز تابوت زر دور بر کرد سر
 بدین تنگ تابوت خفت است ناز
 بنالید با داور رهنمون
 تو رفیق و من مانده ام خوار و زار
 که شهرباب گزیز گران بر زگریت
 نه زاید چمنو مادر اندر چمن
 زباں پر ز گفتار شهرباب کرد
 خرد و شید و تابوت بنهاد پیش
 ز چشمش روان جوئے خوشاب دید
 به زاری گفت اے شیر پهلوان
 همه بر کشید از چگر آه سرد
 نه زاید چو تو زورمند دلیر
 دمان ز صد روقی سر بر فراز
 که هنگام شادی چه آت پیش
 برین خانو مشتندان شدی
 چرا بر دریدت بدنیساں چگر

فغانش ز آیواں به کیواں رسید
 به پزوده درون رفت با سوگ و درد
 چو رستم چنان دید بگریشت زار
 تو گفتی مگر رستم چنان آمد است
 دیگر باره تابوت شهراب شیر
 از آن تحت بر کنده و بشاد سر
 تنش را بدان نامداران نمود
 هر آنکس که بودند پیر و جوان
 رهاں جهان جامه کردند چاک
 همه کاخ تابوت بد سرسبز
 تو گفتی که سام است بایال و سفت
 چو دیدند آن مردمان روی او
 پوشید بازش به دیباے زرد
 همه گفت گره دهم ز تریں کنم
 چو من رفته باشم نمائند بجای
 چه سازم من اکنون سراوار او
 پی دهم گردش ز ستم ستور
 تراشید تابوتش از خود خام
 به رگیتی همه بر شد راین دانستار
 همان سرسبز پر ز تریار گشت
 به رستم بریں روز چندے گشت
 به آخر شکیبائی آورد پیش
 جهان را بسے هست زریسان بیاد
 همه زان بگریشت هر کاں شنید
 دلش پر ز درد و بخشش پر ز گند
 بهارید از دیده خون در کنار
 که دل را ز شادی گریز آمد هست
 بیاورد پیش رهاں ردیر
 کفن رو جدا کرد پیش پدر
 تو گفتی که از چرخ برخاست دود
 زن و مرد گشته همه بے توان
 به ابر اندر آمد سرگرد و خاک
 غمخوده به صندوق در شیر ز
 غمیں شد ز جنگ اندر آمد و محنت
 بگذرد هر کس به سرهای و هو
 سر تنگ تابوت راحت کرد
 ز مشک سیاه گردش آریں کنم
 و گرنه مرا خود چرخ راین نیست رای
 که ماند ازو در جهان رنگ و بو
 جهانے ز زاری همه گشت کور
 بر او بر زده بند زریں ستام
 که چوں گشت فوزند را پهلوان
 هر آنکس که بشنید غمخوار گشت
 بگذرد دلش شادمانی گشت
 که چرخ آن نغمه دید هنجار خویش
 بسے داغ بر جان هر کس نهاد

فغانش ز آیواں به کیواں رسید
 به پزوده درون رفت با سوگ و درد
 چو رستم چنان دید بگریشت زار
 تو گفتی مگر رستم چنان آمد است
 دیگر باره تابوت شهراب شیر
 از آن تحت بر کنده و بشاد سر
 تنش را بدان نامداران نمود
 هر آنکس که بودند پیر و جوان
 رهاں جهان جامه کردند چاک
 همه کاخ تابوت بد سرسبز
 تو گفتی که سام است بایال و سفت
 چو دیدند آن مردمان روی او
 پوشید بازش به دیباے زرد
 همه گفت گره دهم ز تریں کنم
 چو من رفته باشم نمائند بجای
 چه سازم من اکنون سراوار او
 پی دهم گردش ز ستم ستور
 تراشید تابوتش از خود خام
 به رگیتی همه بر شد راین دانستار
 همان سرسبز پر ز تریار گشت
 به رستم بریں روز چندے گشت
 به آخر شکیبائی آورد پیش
 جهان را بسے هست زریسان بیاد

مکجا او فریب زمانہ نچو رد
بر آں آتش غم ہمے تافتند
بگفت او بہ افراسیاب آنچه دید
وزاں کار اندازہ اندر گرفت
کہ شہراب شد کشتہ بر دشت کین

کرادر جہاں ہشت ہوش و خرد
جو ایرانیان زین خیر یافتند
وزاں روئے ہومان بہ توران رسید
از وماندہ بدشاہ توران شگفت
رغوبہ آمد از شہر توران نہیں

آگہی یافتن مادرِ شہراب از کشتہ شدنش

ہمہ جامہ بر خویشتن بر درید
ز تیغ پدر خستہ گشت و بگزد
بہ زاری بر آں کودک نار رسید
و رخشاں شد آں لعل زیبا تنش
زمان تا زمان رو ہمے رفت ہوش
بر آورد بالا در آتش بگشتند
بہ انگشت پیچید و ازین بکند
زبان تا زبان اندر آمد رنگوں
بہ دندان ز بارے خود گوشت کند
ہمہ موئے مشکین بہ آتش بسوخت
مکجا سرشتہ بہ خاک و بہ خون
بخاک اندووں آں تن نامدار
ز شہراب و رستم پیام خبر
بگشتی بگزد جہاں اندووں
گنوں بامدن تیز بشتا حق
کہ رستم بہ خنجر دریدت چکر

خبر زو بہ شاہ سمنگان رسید
بہ مادر خبر شد کہ شہراب گزد
خروشید و جوشید و جامہ درید
بزد چنگ و بگرید پیرانش
بر آورد باہم غریب و خروش
فرود برد تاہن دو دیدہ بگشتند
مرآن زلفت چون تاب دادہ کشتند
رداں گشت از روئے او جوئے خون
ہمہ خاک تیرہ بہ سر بر بگشتند
بہ سر بر بگشتند آتش و بر فروخت
ہمے گشت کاکے جان مادر گنوں
غریب و اسیر و بزد و بزار
دو چشم بہ رہ بود عظم مگر
ممانم چنان بود عظم گنوں
پدر را ہے صحبتی و یاقتی
چہ دانستم آے پور کاہد خبر

ازاں بیز و بالا و بازوئے تو
 کہ بہرید ہشتم بہ ہشتہ تیغ
 یہ رخشہ روز و شبان دراز
 کفن برتن پاک او خرقہ گشت
 کہ خواہد بین مر مرا غمگسار
 کرا خواہم آنگوں بجایے تو پیش
 سخاک اندرون ماند از کاخ و باغ
 بجایے پدر گورت آمد بہ راہ
 بخفتی سخاک اندرون زار و خوار
 چگر گاہ سیمین تو بر درید
 ندادی بر او بر نکل ویش یاد
 نہ بہر چہ نامد ہمے باورت
 پُر از درد و تیمار و رنج و زحیر
 کہ گشتی بہ گردان گیتی سمر
 ترا با من اے پُر بہنوائتے
 نکل وے چگر گاہت اے پُر باز
 ہمے زد کف دشت بر خوب روئے
 بہ خنجر چگر گاہ تو بارہ گشت
 کہ زان گوید درخوں ہمیش گشت غرق
 ہمے خلق را چشم پُر ترالہ کرد
 ہمے خلق را دل بر او بر رخشت
 تو خلقی ہمے خوش افسردہ گشت
 براں پُر گشتہ بر گالیش رگرفت

درینش نیامد ازاں روئے تو
 و زان گزود گامش نیامد درینج
 بہر زودہ بوم منش را بہ ناز
 گنوں آن بخوں اندرون غرقہ گشت
 گنوں من کرا گیرم اندر کنار
 کرا گویم راین درد و تیمار خوش
 در یغاقن و جان و چشم و چہرہ
 پدر بختی اے گزود لشکر پنہ
 از اسبد نومید گشتی تو زار
 ازاں پیش کو دشمن را بر کشید
 چہا آن نشانے کہ مادرت داو
 نشان دادہ بُد از پدر مادرت
 گنوں مادرت ماند بے تو اسیر
 چہا نامدم با تو اندر سفر
 مرا ہستم از دور رہنا
 بہت دانتے تیغ آن سرفرا
 چہ گشت و ہشت و مے کند مے
 ہمے گشت مادرت بہ چارہ گشت
 ز بہر شور او آہمن گشت خلق
 ز بس کو ہمے شیون و نالہ کرد
 بریں گونہ ہمیش پیفتاد بہشت
 پیفتاد بر خاک چوں زودہ گشت
 بہ ہوش آمد و باز نالیش رگرفت

ز نخوں او چمے کرد نقل آب را
 سر اسب اورا بہ بر در گرفت
 گمے بوسہ زد بر سرش گہ بہ رومی
 ز خونِ مُثرہ خاک را کردہ نقل
 بیاورد آن جامہٴ شاہ وار
 بیاورد حُفَّتَان و دُرُغ و کماں
 بہ سر بر چمے زد گراں گرز را
 بیاورد آن جوشن و نحو او
 بیاورد زین و لگام و سپہ
 کندش بیاورد ہفتاد یاز
 چمے تیغ شہراب را بر کشید
 بہ درویش داد این ہمہ خواستہ
 در کاخ بر بست و تختش بکشد
 فرو ہشت جائے کہ بہ جائے بزم
 در خانہا را سبہ کردہ پاک
 بپوشید پس جامہٴ زینلگوں
 بہ رُوز و بہ شب مویہ کرد و گر لیت
 سر انجام ہم در غم او ز مژد
 چُنیں گفت بہرام شیریں سخن
 نہ راید چمے ماند خواہی دراز
 چُنیں است رشیم سراے کُن
 بتو داد یک روز توبت پدیر
 چُنیں است و رازش نیادہ پدید

بہ پیش آورد اسب شہراب راہ
 بماندہ جہانے درو در شکفت
 ز نخوں زیر شمش چمے راندہ جوے
 چمے رومی مالید بر شتم و نقل
 گرفتش چو فروزند اندر کناہ
 ہماں نیزہ و تیغ و گرز و گراں
 چمے یاد کرد آن بر و بوز را
 چمے گفت کاے شیر پرخاش چو
 لگام و سپہ را چمے زد بہ سر
 بہ پیش خود اندر فگشتش دراز
 فش و دم اسبش ز نیمہ بربید
 زر و سیم و اسبان آراستہ
 ز بالا بر آورد و پشتش فگشت
 ازاں بزم گہ رفتہ بودش بہ بزم
 ز کاخ و رواقش بر آورد خاک
 ہماں زینلگوں غرق گشتہ بخوں
 پس از مرگ شہراب سالے بزیست
 روانش بشد سوے شہراب گزد
 کہ با مزدگان آشنائی کُن
 بسچیدہ باش و درنگے مساز
 سرش بیچ پیدا نہ بینی بند کُن
 سزدگار تورا توبت آید بہ سر
 نیابی بہ خیرہ چہ جوئی کلید

دل اندر سرای سپیدی میند برین داشتان من سخن ساختم	بدان سنج عمر تو گزودد بباد سپیدی نباشد بے سودمند وگر بر سیاوش برپرداختم
---	---

تذکره فردوسی مصنف شاهنامه

حکیم ابو القاسم فردوسی و هُوَ حَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ
شَرَفِ شاه طوسی قریب ۹۰۰ در طوس واقع خراسان
تولد شد - پدرش نزد حکیم طوس بخدمت باغبانی مأمور
بود - حالش مفصل در کتاب اردو کورس جماعت سوم
مدرسه شکر رحمت ترقیم یافته - مجملش این است - که
کتاب شاهنامه ترجمه پاستان نامه است - که محکم یزدجر
ساسانی از عهد کیومرث تا جلوس خسرو فراهم شده بود -
وزن شاهنامه همان وزن سکندر نامه است - گویند
که این کتاب محتوی بر شصت هزار شعر است - که
به عرصه سی سال بمنصه شهود جلوه نمود - و عمر فردوسی
قریب هشتاد سال بود *

نمبر شمار	قاعدے	مثالیں
۷	حزب مکسور کے نیچے دو جگہ کے سوا سب جگہ زیر لکھا گیا۔ اول بابے مجھول کے ماقبل۔ دوسرے بابے معرّوف کے باقیں جو لفظ کے آخر ہے۔	ویر۔ کے۔ شاہی۔
۸	حزب مضوم کے بعد اگر واو مجھول نہیں ہے۔ تو اُس پر پیش لکھا گیا۔	مکھر
۹	واو معرّوف کے ماقبل پیش لکھا گیا۔	دور
۱۰	واو مجھول کے ماقبل پیش نہیں لکھا گیا۔	زور
۱۱	ایک۔ واؤ اور یے کے سوا لفظ کے درمیان جو حرف ساکن ہے۔ اُس پر بزم لکھا گیا۔	صبر
۱	زحمت نام کی علامت	؟
۲	زحمت جو حشر۔ دما۔ سم۔ غرضی کی علامت	!
۳	متمورے وقفہ کی علامت	-
۴	پورے وقفہ کی علامت	+
ہدایت۔ جہاں پورا وقفہ ہے۔ وہاں پڑھنے میں زیادہ ٹھیکرنا چاہئے۔ باقی جگہ کم۔		

PRINTED AND PUBLISHED FOR
RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
AT THE MUFID-I-'AM PRESS, LAHORE,
BY R. B. MOHAN LAL.

1915.

5th Edition.

4,000 Copies.

Price 0-4-1.

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لیا گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
محورہت دیں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔
